

В.П. БЕЧКО

**ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ**

За редакцією академіка УААН М. Я. Дем'яненка

Монографія

Умань – СПД Сочінський - 2008

УДК 631.16:658.153
ББК 65.9 (4 Укр) 32
Ф 79

Друкується за рішенням вченої ради Уманського державного аграрного університету (протокол № 5 від 26 червня 2008 р.)

Рецензенти: доктор економічних наук, професор,
академік УААН **М. Й. Малік**;
кандидат економічних наук, доцент **І. Є. Януль**;

Бечко В.П.

Ф 79 Формування та ефективність використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств / За ред. академіка УААН М.Я. Дем'яненка. – Умань: СПД Сочінський, 2008. – 136с.

ISBN

У монографії наведено результати комплексного дослідження формування та ефективності використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах. Проаналізовано забезпеченість сільськогосподарських підприємств оборотними засобами та джерелами їх формування. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення механізму формування джерел поповнення оборотних засобів через систему авансування заготівельними організаціями. Запропоновано методику визначення показника наявності власних і прирівняних до них оборотних засобів. Рекомендовано систему показників для здійснення всебічного аналізу ефективності використання оборотних засобів, що дозволить визначити шляхи підвищення їх використання. Обґрунтовано необхідність відновлення нормування оборотних засобів як пріоритетного напрямку підвищення ефективності їх використання. Розроблено рекомендації щодо розмежування операційного та інвестиційного балансів.

Для науковців, спеціалістів з фінансового менеджменту, викладачів, студентів вищих навчальних закладів освіти аграрного профілю.

УДК 631.16:658.153
ББК 65.9 (4 Укр) 32

ISBN

©Бечко В.П., 2008

ВСТУП

Побудова ринкової моделі економіки зумовлює необхідність дослідження фінансів підприємств, складовою яких є оборотні засоби. Беручи участь у процесі виробництва, оборотні засоби за один повний цикл свою вартість повністю переносять на новостворений продукт. Від складу, структури, розміщення оборотних засобів та джерел їх формування значною мірою залежить розмір фінансових ресурсів підприємства. Як один із найважливіших елементів відтворювального процесу вони забезпечують платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників.

Низький рівень забезпеченості власними джерелами оборотних засобів за сучасних умов господарювання, відсутність їх нормування та належного оперативного контролю не сприяє ефективному їх використанню. Ринкові умови господарювання сільськогосподарських підприємств зумовлюють нові підходи до визначення змісту та функцій оборотних засобів, потребують більш поглибленого їх вивчення. Від вирішення цих завдань великою мірою залежатиме ефективність управління оборотними засобами, а отже, і підприємницькою діяльністю.

Тому на даний час постає проблема оцінки рівня забезпеченості сільськогосподарських підприємств оборотними засобами, джерелами їх формування, об'єктивного визначення ефективності використання оборотних засобів, якісного нормування останніх, що є основою розробки практичних рекомендацій з метою вдосконалення процесів формування та підвищення ефективності використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах.

РОЗДІЛ 1

Оборотні засоби як економічна категорія

1.1. Економічна сутність оборотних засобів

За умов ринкової економіки найважливішим елементом фінансової системи держави є фінанси підприємств. Обслуговуючи процес первинного розподілу валового внутрішнього продукту, вони створюють умови для забезпечення процесу виробництва необхідними матеріальними, трудовими і, головним чином, фінансовими ресурсами. Складовою фінансів підприємств є оборотні засоби, які є найбільш мобільною частиною предметів праці. Приймаючи участь в процесі виробництва вони за один повний цикл повністю переносять свою вартість на знову створений продукт. Від складу, структури, розміщення, управління оборотними засобами та джерелами їх формування у значній мірі залежить розмір фінансових ресурсів підприємства, як найважливішого елементу відтворювального процесу.

За сучасних умов господарювання проблема забезпечення оборотними засобами для керівництва підприємства є першочерговою, а удосконалення методів і форм їх організації – головним завданням фінансової політики підприємства.

Управління оборотними засобами підприємств аграрного сектору економіки є складним і багатограним, оскільки для забезпечення безперервного виробничого процесу підприємству слід мати виробничі запаси, готову продукцію, кошти у розрахунках та інші оборотні засоби. Це дає можливість своєчасно здійснювати їх вкладення у виробництво, отримувати готову продукцію та виручку від реалізації продукції, сприяє погашенню зобов'язань перед постачальниками і підрядчиками, найманими працівниками з оплати праці і, сплати податків і зборів та інших зобов'язань.

Підприємство авансуючи у виробництво оборотні засоби повинно збільшувати обсяг фінансових ресурсів для забезпечення постійного їх накопичення, підвищувати ефективність їх використання з метою зростання обсягів виробництва та реалізації продукції та її конкурентоздатності. Таким чином, від ефективності управління оборотними засобами залежить фінансовий стан підприємства і його місце в ринковому середовищі.

Незважаючи на тривалий термін дослідження категорії оборотних засобів, досі не вщухають наукові дискусії щодо їх сутності, оскільки її правильне розуміння має не лише теоретичне, але і важливе практичне значення, і є основою для пошуку резервів підвищення ефективності їх використання.

Перехід до ринкової економіки поставив перед економічною наукою завдання більш глибокого розкриття змісту та функцій оборотних засобів, вивчення їх ролі у нових умовах підприємницької діяльності. Від вирішення цих завдань багато в чому залежить ефективність управління оборотними

засобами, а через них і господарською діяльністю. Разом з тим вивчення літературних джерел свідчить, що стосовно змісту категорії оборотних засобів, як економічної категорії, не має загальноприйнятої точки зору.

Категорія оборотних засобів багатопланова, оскільки вона проявляється як в сфері виробництва так і сфері обігу, а грошове її забезпечення є основою безперервності кругообігу авансованої вартості. Тому, досліджуючи цю категорію в різних аспектах, вчені найчастіше виходять з різних теоретичних позицій. В економічній літературі з даної проблеми існують різноманітні трактування і характеристики, що притаманні поглядам вчених, які проводили дослідження щодо даної проблеми як в умовах директивної економіки, так і за ринкових умов господарювання.

У дослідженнях, що проводилися за умов планової економіки широкого поширення набуло тлумачення категорії оборотних засобів як “матеріальних” [14, с.148].

На нашу думку, така точка зору спотворює найбільш важливі їх риси. Ототожнюючи оборотні засоби з товарно-матеріальними цінностями, прихильники такого визначення ігнорують те, без чого вони не можуть існувати як економічна категорія. Оборотні засоби знаходяться в постійному русі, і ні в якому разі не є в буквальному значенні матеріальними цінностями.

Тлумачення оборотних засобів як сукупності матеріальних цінностей призводить до того, що окремі економісти стосовно них часто застосовують терміни “споживаються”, “затрачаються”, “витрачаються”. Тим часом вони не витрачаються, не затрачаються і не споживаються, а авансуються для того, щоб повернутися після закінчення одного кругообігу і вступити в інший. Вони виступають як авансована вартість, що обумовлює їх повернення після завершення кругообігу у вихідний пункт. Момент авансування оборотних засобів є однією із істотних і відмінних рис і відіграє важливу роль у встановленні їх економічної межі.

У визначенні оборотних засобів, на нашу думку, обов’язково повинні бути присутні вказівки на те, що вони авансуються виробництву, оскільки авансуванням підкреслюється їх безперервний рух, динамізм.

Підкреслюючи особливість кругообігу капіталу як авансованої вартості, К.Маркс зазначав: “... капітальна вартість взагалі авансується, а не витрачається, оскільки ця вартість, пройшовши різні фази свого кругообігу, знову повертається до свого вихідного пункту. Це характеризує її як авансовану вартість” [121, с.245]. Таке трактування повною мірою варто віднести і до оборотних засобів. Якщо прийняти позицію, що вони витрачаються, то можна прийти до не обґрунтованих висновків зокрема, що проблема збереження та прискорення їх оборотності є надуманою. Крім того, слід підкреслити, що свідченням авансування оборотних засобів є не річний або кварталний їх обсяг, а тільки забезпечення ними одного кругообігу, після чого авансована вартість повертається і вступає в наступний кругообіг.

Зазначені розбіжності у визначенні сутності оборотних засобів, на наш погляд, викликані недостатньо чіткою позицією щодо єдності і розходженням руху вартості і споживчої вартості. Загальновідомо, що товар – це єдність вартості і споживчої вартості. Відтворення в суспільстві,

Розділ 1

де діє закон вартості і існують товарно-грошові відносини, є єдністю руху споживчої вартості і вартості. Процес виробництва включає створення споживчої вартості і вартості. Авансована вартість у процесі кругообігу приймає різні форми. На певних стадіях, зокрема виробництва, до неї приєднується новостворена вартість, яка після реалізації продукції утворює фонд споживання і фонд нагромадження. Споживча вартість після реалізації готової продукції закінчує свій рух на даному підприємстві.

Таким чином, витрачається, споживається, змінює свою первісну форму і тому зникає споживча вартість, яка складає речовий зміст фондів. Авансована вартість не зникає і не споживається, а пройшовши призначений їй шлях, повертається і починає наступний кругообіг, супроводжуючи рух нової споживчої вартості. У засобах виробництва взагалі споживається їх споживча вартість, шляхом споживання якої праця створює продукти. Їх вартість у дійсності не споживається, а тому не може бути відтворена. Вона зберігається, але не тому, що в ній самій відбувається якась операція в процесі праці, а тому, що споживча вартість, у якій вона спочатку існувала, хоча і зникає, але зникає лише в іншій споживчій вартості. Тому вартість засобів виробництва знову з'являється у вартості продукції, але, ні в якій мірі не відтворюється, тобто виробляється нова споживча вартість, у якій знову з'являється стара мінова вартість.

Широкого поширення набуло визначення сутності оборотних засобів як сукупності оборотних виробничих фондів і фондів обігу разом узятих і виражених в грошовій формі [14 с.36; 47с.54; 133 с.7; 137 с.25; 187 с.336; 189, с.302; 190 с.134; 192 с.97; 195 с.142].

Вперше в економічній літературі така точка зору запропонована Дяченком В.П. Його бачення суті цієї категорії зводиться до того, що „...вартість оборотних фондів і фондів обігу в сукупності складає оборотні засоби” [82, с.22]. Такої ж точки зору притримується Пессель М.А.. [145, с.188].

Ототожнення оборотних засобів з оборотними фондами і фондами обігу зберігається і в сучасній навчальній економічній літературі. Так, в підручнику з економічної теорії за 1995 рік за редакцією Білика В.О. дається трактування оборотних засобів як грошового виразу сукупності оборотних фондів та фондів обігу [17, с. 156]. Прихильники зазначеного визначення поєднують абсолютно різні за роллю економічні категорії опосередковані кругооборотом, що не дає змоги повністю розкрити економічну суть оборотних засобів. Аргументом такого об'єднання є те, що одні з них бачать загальне між ними в характері руху їх вартості, інші – у їх грошовому вираженні, треті – у тім, що на практиці господарської діяльності підприємств виробничі оборотні фонди і фонди обігу поєднуються в одну групу – оборотних засобів. Важко погодитися з приведеними доказами про правомірність об'єднання цих двох самостійних економічних категорій у третю нову категорію – категорію оборотних засобів. Такі аргументи не достатньо обґрунтовані, оскільки не розкривають економічної суті оборотних засобів. Необхідно звернути увагу і на те, що в зазначених визначеннях ставиться знак рівності між категоріями різного ступеню конкретності.

Тобто, оборотні засоби ототожнюються з оборотними виробничими фондами і фондами обігу. Окремі економісти вважають такий підхід щодо визначення оборотних засобів методологічно невірним. Зокрема, Пизенгольц М.З. відзначає: “Механічне поєднання виробничих оборотних фондів і фондів обігу і конструювання на цій основі нової категорії, категорії оборотних засобів є грубою методологічною помилкою” [143, с.25].

Вірно відображаючи розміщення оборотних засобів відносно сфер їх діяльності, прихильники цієї точки зору не розкривають їх вартісну єдність, не підкреслюють того, що вони є авансованими засобами, знаходяться в постійному русі і здійснюють кругообіг. Іншими словами, з такого визначення сутності оборотних засобів не випливає, що вони мають свої специфічні властивості і тільки їм властиву якісну визначеність, що відрізняють їх від інших економічних категорій. За такого тлумачення оборотні засоби виступають, в кращому випадку, як госпрозрахункова величина, що не має власної форми руху і в такий спосіб втрачає риси самостійної економічної категорії.

В дослідженнях щодо сутності оборотних засобів, проведених Бірманом А.М. [19, с.143] підкреслюється факт авансування підприємством оборотних виробничих фондів і фондів обігу, які за його визначенням становлять оборотні засоби підприємства. Таке трактування оборотних засобів є, безумовно, більш точним в порівнянні з розглянутими вище. По-перше, автор підкреслює, що оборотні засоби – це авансовані засоби, вкладені в оборотні виробничі фонди і фонди обігу, а не сума вартості останніх. По-друге, з цього визначення випливає, що оборотні засоби, оборотні виробничі фонди і фонди обігу є категоріями різного порядку, і при цьому підкреслюється первинність категорії оборотних засобів. Проте і це визначення, як і наведені вище, не вказує на призначення оборотних засобів, на виконувани ними функції в процесі розширеного відтворення, не характеризує специфічні властивості цієї категорії.

В економічній літературі існують трактування, які зводять категорію оборотних засобів до грошової форми.

Так, на думку Ротштейна Л.А., „оборотні засоби – це грошові кошти, що знаходяться в розпорядженні підприємства для створення запасів сировини, матеріалів та інших матеріальних цінностей” [170, с.65].

Прибічником такої ж точки зору є Панкратьев В.Г. Він вважає, що „...сукупність грошових коштів, авансованих в оборотні виробничі фонди і фонди обігу, утворюють оборотні засоби підприємства” [142, с.36].

Зведення оборотних засобів лише до однієї форми їх руху, грошової, на думку Лісіціан Н.С. [114, с.32], ігнорує важливе розходження між обсягом усієї вартості, втіленої в оборотних засобах, і тією їх частиною, що знаходиться в безпосередній, самостійній функціональній грошовій формі. Вартість завжди виражається в грошовій формі, оскільки вона не має іншої форми вираження. Але тільки на одній стадії руху (кругообігу) оборотних засобів і усіх виробничих фондів вона приймає функціональну форму безпосередньо засобів.

Аналізуючи таке визначення потрібно зазначити, що синхронний рух

Розділ 1

авансованої вартості здійснюється у сфері виробництва. В цій сфері авансована вартість здійснює свій рух як у вартості так і споживчій вартості. Речові носії споживчої вартості витрачаються на виготовлення продукції. Крім того, як відмічає Лісіціан Н.С., одночасність руху цих сторін оборотних засобів не відноситься до грошової форми [115, с.26].

В поняття „оборотні кошти” найчастіше вкладають і інший зміст. Це є наслідком розгляду не усього їх кругообігу, а тільки його частини. Тому по-різному визначається їх обсяг, що негативно позначається на розрахунках показників, пов'язаних з використанням цих коштів, зокрема ефективності суспільного відтворення.

Окремої уваги заслуговує трактування сутності оборотних засобів дане Леонтьєвим А.М. Він трактує категорію оборотних засобів як засобів, що авансуються для забезпечення безперервності процесів виробництва та обігу, які постійно переходять із однієї функціональної форми в іншу та здійснюють, як правило, синхронний рух із своєю речовою основою – предметами праці, незавершеним виробництвом, готовою продукцією [113, с. 39]. Виходячи із цього визначення, грошові кошти не є елементами оборотних засобів, проте грошова форма оборотних засобів є необхідною, вихідною формою, яка забезпечує безперервність кругообігу на першому етапі.

Визначення категорії оборотних засобів як сукупності “оборотних фондів” та “фондів обігу”, як свідчать результати дослідження, притаманне діяльності підприємств в умовах планово – директивної системи господарювання. Зокрема, в Радянському енциклопедичному словнику фонди трактуються як матеріальні грошові засоби або ресурси та запаси.

Перехід України на ринкові умови господарювання зумовив прийняття законодавчих та нормативних актів, якими визначена значна кількість економічних термінів. По – новому дається трактування категорії оборотні засоби.

Відповідно до Закону України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” термін оборотні засоби замінено на “оборотні активи”.

Саме це і зумовило здійснювати дослідження цих обох категорій, оскільки в бухгалтерському обліку відсутнє розмежування між ними.

Термін “активи” з латинського означає “діяльний, діючий”, що дає підстави стверджувати, що оборотні активи як економічна категорія відображає вартість лише “діючих” засобів, які приносять підприємству вигоди (прибутки, створені з досить локальною метою) для обслуговування лише операційної діяльності підприємства, пов'язаної з процесами поточного виробництва продукції та її реалізації [69, 71].

Конкретизація даного терміну забезпечена окремими національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, а саме П(С)БО 2 „Баланс”, П(С)БО 4 „Звіт про рух грошових коштів” та П(С)БО 5 „Звіт про власний капітал”. Значна частина інформації про оборотні активи розкривається в примітках до фінансових звітів.

Визначення оборотних активів приведене в економічній енциклопедії: „Оборотні активи – грошові кошти підприємств, фірм, компаній, що

авансуються в об'єкт, які використовуються в межах одного відтворювального циклу або в короткотерміновому періоді (до одного року)” [69].

У національних стандартах бухгалтерського обліку оборотні активи визначаються як „грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання впродовж операційного циклу чи протягом 12 місяців з дати балансу” [150].

Дослідження сутності оборотних засобів відповідно до ринкових умов господарювання зводяться до виявлення розбіжностей між категорією оборотні засоби та оборотні активи. Так, Демчук Л.А. вважає, що сума оборотних засобів, як правило, більша за оборотні активи на вартість тієї їх частини, що в даний момент не вступили до кругообороту [72, с.154].

Зарубіжними економістами дане визначення сутності оборотних активів відповідно до міжнародної термінології бухгалтерського обліку. Воно зводиться до того, що активи або засоби підприємства є господарчими ресурсами, здатними принести певні вигоди підприємству. Вони характеризують господарські засоби підприємства за їх складом та напрямками використання. Оборот всієї сукупності активів і окремих його видів підпорядкований певним циклам – господарському операційному та інвестиційному [151, с.8-11].

Оборотні активи, перебуваючи в постійному русі складають єдиний процес, забезпечений відповідним оборотним капіталом.

Загальновідомо, що оборотні засоби в процесі авансування досить таки тісно пов'язані з конкретним джерелом їх формування – капіталом. Звідси і потреба в розумінні економічної природи категорій „оборотні засоби” та „оборотний капітал”, оскільки існують не поодинокі тлумачення, що зводяться до їх ототожнення.

У вітчизняній практиці існують різні підходи щодо трактування поняття „капітал”. Зокрема, за даними дослідження Бутинця Ф.Ф., Кужельного М.В., Сопка В.В., капітал є величиною, яка визначається як різниця між активами та зобов'язаннями [43, 110, 178].

Інші економісти, зокрема Бланк І.А., Калабухова С.В. під капіталом розуміють різні активи, що виражені в матеріальній формі (наприклад, основні засоби, матеріали, сировина, незавершене виробництво, готова продукція тощо) [34, 97].

Поєднання цих двох підходів щодо визначення поняття „капіталу” можливе лише за умов виділення активного та пасивного капіталу. Активний капітал можна застосувати для характеристики активів з наступним його розподілом на основний та оборотний. Під основним капіталом розуміють довготермінові активи, а під оборотним – оборотні активи.

Пасивний капітал – це джерело утворення активів, що поділяється на власний та залучений.

Категорії „оборотні активи” та „оборотний капітал” взаємопов'язані. Наслідком такої взаємопов'язаності є те, що оборотний капітал завжди виступає джерелом формування оборотних активів, фіксується в пасиві балансу, а оборотні активи, навпаки відображають характер їх розміщення і в операційному циклі представлені в активі балансу. Це дає підстави

Розділ 1

стверджувати, що ці дві категорії є самостійними і в їх основі закладений властивий лише їм економічний зміст.

Здійснюючи виробничо-господарську діяльність кожне підприємства змушене мати в своєму розпорядженні відповідний капітал, направлений на формування оборотних активів. Капітал, що спрямовується на придбання оборотних активів виступає в кількох формах: власний капітал, довгострокові зобов'язання, короткострокові кредити банків, поточні зобов'язання тощо. Він може збільшуватися шляхом розподілу доходу підприємства, внесення додаткового капіталу власниками, отримання короткострокових позик банку, відстрочення поточного зобов'язання.

Досліджуючи сутність категорії оборотних засобів відповідно до нових умов господарювання потребує подальшого вивчення їх економічного змісту.

Розбіжності виникають, головним чином з питань правомірності включення до складу оборотних засобів, по-перше, перенесеної на вартість виготовленого продукту вартості основних засобів (амортизації), по-друге, вартості малоцінних і швидкозношуваних предметів, по-третє, прибутку.

Оскільки протягом тривалого часу зберігаються різні точки зору з цих питань необхідно зупинитися на них докладніше. Почнемо з амортизації. У літературі зустрічаються різні висловлювання щодо цієї проблеми. Питання зв'язку амортизаційних відрахувань з оборотними засобами є складними. Загальновідомо, що вартість основних засобів включається у вартість виготовленої продукції частинами в міру їх зносу. Перенесена вартість основних засобів спочатку фіксується в незавершеному виробництві, потім переходить із незавершеного виробництва в готову продукцію, після реалізації якої – в грошові кошти. В складі виручки від реалізації є частина амортизації яка виступає джерелом фінансування основних засобів. Проте існує часовий розрив між надходженням виручки та її спрямування на фінансування основних засобів. Саме в цей період амортизаційні відрахування за своєю сутністю приймають форму оборотних засобів. Це вказує на тісний зв'язок, який існує між рухом основних і оборотних засобів в процесі їх спільного функціонування. Проте наявність такого зв'язку все ж таки не дає вичерпаної відповіді на питання чи формує сума перенесеної вартості основних засобів потребу в оборотних засобах. Це має суттєве значення для визначення потреби підприємства у власних оборотних засобах. Тим більше, як уже відмічалось раніше, амортизація включається у вартість виробничих запасів та засобів сфери обігу.

Практика роботи сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах свідчить, що джерелом для амортизаційних відрахувань є додаткові оборотні засоби. Відірвавшись від загальної вартості основних засобів перенесена її частина (амортизація) перестає бути вартісним їх елементом і перетворюється, тобто трансформується в елемент вартості оборотних засобів [114, 170].

Таке перетворення можна простежити шляхом комплексного розгляду трьох взаємозалежних процесів, що відбуваються одночасно. Два з них – створення нових споживчих вартостей і перенесення на їх вартість вартості витрачених предметів праці і зношеної частини засобів праці –

загальновідомі. Вони постійно у різних аспектах вивчаються і висвітлюються.

Перенесена частина вартості основних засобів починає свій рух разом зі створюваним продуктом-товаром спочатку в сфері виробництва (включаючи у вартість залишків незавершеного виробництва), потім продовжує його в сфері обігу, приймаючи товарну, а після реалізації товару – грошову форму. Інакше кажучи, змінивши свою речову основу і вартісну форму, вона набуває особливостей, властивих оборотним засобам.

У перенесеній частині основних засобів немає іншого шляху руху, як тільки з речовими (а на останній стадії з грошовими) елементами оборотних засобів. Отже, ця частина органічно зливається з вартістю останніх. Даний висновок спирається на висловлення К. Маркса з приводу своєрідності обороту основного капіталу: „Та частина вартості, яку основний капітал у його натуральній формі втрачає внаслідок зносу, обертається як частина вартості продукту” [121, с.183].

При цьому слід підкреслити, що хоча в дослідженні К. Маркса немає прямого, безпосереднього аналогу категорії оборотних засобів, але для розуміння останніх у ньому криються невичерпні методологічні можливості. Зокрема, такі можливості відкриваються стосовно правомірності віднесення амортизації у вартісний обсяг оборотних засобів. Загальновідомо, що певна частина вартості основних засобів постійно обертається як частина вартості товару і перетворюється в гроші, але з грошей не перетворюється назад у свою первісну натуральну форму.

Так, досліджуючи одночасність перебування вартості основних засобів на трьох стадіях кругообігу Аракелян А.А., стверджує: „Одна частина фіксована в засобах праці, що використовуються у виробничому процесі, інша – втілена в товарних фондах і в незавершеному виробництві, третя – виступає у вигляді грошового амортизаційного фонду, що призначений для відшкодування зносу основних фондів у природі” [9, с.324].

Таким чином, в такому трактуванні є вказівки, що безпосередньо проливають світло на позицію обґрунтованості включення амортизації до складу оборотних засобів. Амортизація як перенесена вартість продукту, частина вартості основних засобів, відокремившись від останніх, стає органічною частиною оборотних засобів. З цього виходять і на практиці. Підтвердженням цього є включення амортизаційних відрахувань до складу сукупного об'єкта кредитування під оборотні засоби. Звідси погляди окремих економістів, які виключають зі складу оборотних засобів амортизаційні відрахування є необґрунтованими, а тому спростовуються практикою господарювання сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах.

Необхідно зупинитися і на іншому спірному питанні щодо правомірності включення, як це здійснюється на практиці, до економічного складу оборотних засобів вартості малоцінних і швидкозношуваних предметів.

Аргументоване обґрунтування, що і в даний час має важливе теоретичне значення для практики, було зроблено Бірманом А.М. [20]. „Особливість цих матеріальних цінностей полягає в тому, що вони не є

Розділ 1

предметами праці. Одні з них, наприклад, малоцінний інструмент, є знаряддями праці, проте вони відносяться до оборотних засобів із наступних причин: по-перше, немає великого часового розриву між часом авансування вартості на їх придбання і поверненням їх вартості в результаті виробництва; по-друге, період їх обігу, як правило, менше року; по-третє їх використання відноситься до поточних витрат на підтримку загальних умов виробництва і тому, як і інші подібні витрати, відшкодовується із загальних витрат на виробництво поступово, рівномірно протягом усього року”.

Таким чином, питання щодо віднесення вартості малоцінних і швидкозношуваних предметів до оборотних засобів пов'язане, у кінцевому рахунку, з більш широкою проблемою – розмежування активів на основні і оборотні засоби.

До цього часу спірним є питання щодо правомірності включення до складу оборотних засобів суми отриманого прибутку. Повна вартість оборотних засобів сфери виробництва і сфери обігу, на нашу думку, більша, як правило, вкладених в них оборотних засобів на суму отриманого прибутку. Це є підставою для наукових дискусій економістів, що досліджують питання економічного змісту оборотних засобів.

Заперечення проти включення прибутку до складу оборотних засобів в основному зводяться до того, що на практиці при розрахунку нормативів виробничих запасів, незавершеного виробництва та готової продукції вони оцінюються за собівартістю. За собівартістю також оцінюються фактичні залишки виробничих запасів.

Інший аргумент полягає в тому, що додаткова вартість не авансується, а створюється самими госпрозрахунковими підприємствами [112, с.42].

Розглянемо ці аргументи. Перший з них справедливо опирається на господарську практику. Ми згодні з тим, що вона цілком обґрунтована, оскільки побудована з урахуванням вимог господарювання. А ці вимоги, у свою чергу, тісно пов'язані з економічними відносинами держави з окремими господарськими ланками з приводу розподілу сукупного фонду оборотних засобів.

Для вирішення поставленої конкретної задачі – з'ясування вартісного складу оборотних засобів – такий підхід недостатній. Для її рішення варто підійти з відтворювальних позицій, з позицій аналізу відтворення (кругообігу) оборотних засобів.

В результаті завершення кожного окремого кругообігу величина авансованих коштів збільшується, як правило, на суму отриманого прибутку. Це основна вимога і передумова роботи підприємств в ринкових умовах.

Кожне підприємство в результаті своєї діяльності повинно покривати витрати на виробництво продукції виручкою від реалізації. Тобто діяльність підприємства повинна здійснюватися на умовах повного госпрозрахунку, самоокупності та самофінансування. Звідси і вимоги до підприємств стосовно реалізації вироблених ними товарів, продукції і послуг, яка повинна здійснюватися за цінами, що не нижчі за собівартість або ціни придбання товару. Це стало свого роду правилом при визначенні податкових зобов'язань при оподаткуванні підприємств податком на додану вартість та

податку на прибуток. Тому в ході процесу виробництва як окремого елемента оборотних засобів так і всього сукупного продукту на підприємстві створюється повна маса вартості продукту, яка обертається разом з предметами праці, товарами, грошовими коштами.

Створена на підприємстві сума прибутку продовжує функціонувати в складі оборотних засобів, виступаючи при цьому одночасно джерелом їх формування у вигляді вільних грошових коштів, що зберігаються на поточних рахунках в банках і резервному капіталі підприємства. Особливо це чітко просліджується за умов, коли вільні грошові кошти підприємств акумулюються на поточних рахунках в банку без поділу їх за цільовим призначенням.

Якщо погодитися з думкою економістів, які заперечують правомірність включення до оборотних засобів суми отриманого прибутку, то тоді залишається не вирішеним питання до якої ж відтворювальної категорії її можна віднести. При обговоренні питання щодо закономірності віднесення (чи виключення) амортизації, це питання вирішується однозначно: її відносять або до основних або до оборотних засобів. Стосовно прибутку питання вирішується по – іншому. Ті економісти, які заперечують включення його до складу оборотних засобів взагалі не мають певної аргументації своєї позиції стосовно цієї проблеми.

Аналіз різних точок зору із цього питання дає право вважати вірною позицію тих авторів, яка підтверджує, що в оборотних засобах окремої господарської ланки, чи підприємств в цілому в залишках готової продукції і в незавершеному виробництві є сума отриманого підприємством прибутку.

Серед економістів ведуться дискусії щодо доцільності включення до вартісного складу оборотних засобів мінеральних добрив та дорослих тварин, які за своєю сутністю є предметами праці.

Окремі економісти пропонують враховувати добрива в складі основних засобів, опираючись на те, що за способом перенесення вартості К.Маркс відносив їх до основного капіталу [105, с.13].

Відносити добрива до складу основних засобів неможливо – з причини складності відображення цього процесу в обліку.

Організація сільськогосподарського виробництва та обліку витрат унеможливорює визначення щорічного ефекту від внесення добрив під певну культуру, оскільки в основному добрива під певні культури вносяться щорічно, а ефект, як правило одного року, накладається на інші. Крім того ступінь впливу окремих видів добрив, внесених під різні культури неоднакова.

Для окремих видів добрив корисна дія взагалі обмежується одним роком. Уточнення і перерозподіл виробничих витрат на добрива між окремими культурами в різні роки, враховуючи їх післядію, на думку Демчук Л.А., потребувало б додаткових затрат для виконання цих операцій [71, с.183-189].

Це пояснюється тим, що добрива приймають участь у декількох виробничих циклах при цьому повністю втрачають свою натурально – речову форму за один цикл виробництва [75, с. 9]. А це, як відомо, притаманно оборотним засобам. Тому в практичній діяльності сільськогосподарських

Розділ 1

товаровиробників при організації обліку та плануванні добрива відносяться до оборотних засобів включаються при цьому до групи виробничих запасів. Внесені добрива є складовою незавершеного виробництва [121].

Методологія бухгалтерського обліку не дає змоги відображати добрива у складі основних засобів. Крім того, перерозподіл витрат між окремими культурами в різні роки із врахуванням їх післядії вимагає додаткових витрат для виконання цих операцій, що на нашу думку є не доцільним, враховуючи відсутність практичної в цьому потреби.

В науковій літературі не вщухають дискусії щодо доцільності віднесення до складу оборотних засобів сільськогосподарських підприємств молодняку тварин та дорослої худоби на відгодівлі.

Дискусії щодо віднесення молодняку тварин та дорослої худоби на відгодівлі до будь-якої групи виробничих запасів зводяться до наступних напрямків:

- віднесення тварин на вирощування та відгодівлі до складу основних чи оборотних засобів;
- віднесення їх до оборотних засобів в складі виробничих запасів;
- віднесення їх до оборотних засобів в складі незавершеного виробництва;
- виділення окремої групи тварин на вирощуванні і відгодівлі;

Проводячи дослідження характеру використання дорослої худоби К.Маркс писав, що вона може відноситися як до основних так і до оборотних засобів. „Худоба в якості робочої худоби є основний капітал. Тварини на вирощуванні і відгодівлі є сирим матеріалом, який як продукт вступає до кругообігу, тому вони є не основним, а оборотним капіталом”[121, с.181].

Організація бухгалтерського обліку сільськогосподарських підприємств передбачає дорослу худобу, що використовується як робоча, а також продуктивну худобу основного стада відносити до основних засобів. Вибракувана із основного стада худоба, яка перебуває на відгодівлі відноситься до оборотних засобів сфери виробництва [75, с.10].

Стосовно молодняку тварин, перебуваючи на вирощуванні вони є предметом праці незалежно від їх призначення: для відтворення основного стада, чи відгодівлі на м'ясо і реалізації [75, с.11]. Це дає підстави стверджувати, що незалежно від характеру використання молодняк тварин слід відносити до оборотних засобів сфери виробництва.

Існувала раніше і існує досі думка, що включення молодняку тварин і тварин на відгодівлі в групу виробничих запасів створює хибне уявлення, по-перше, про величину виробничих запасів, по – друге, про співвідношення між ними і незавершеним виробництвом. В той же час, одним з важливих моментів оптимізації структури оборотних засобів є визначення найбільш доцільних пропорцій їх вкладення в незавершене виробництво і виробничі запаси. Зокрема до 1990 року в річному звіті сільськогосподарських підприємств тварини на вирощуванні і відгодівлі включались до складу виробничих запасів і така ж позиція підтримується окремими економістами. В той же час, інші економісти пропонують відносити їх до незавершеного

виробництва. Зокрема, Білоусенко Г.Ф. відмічає: „За економічним змістом тварини на вирощуванні і відгодівлі відображають затрати незавершеного виробництва і вони дійсно знаходяться на стадії виробництва, процес якого ще не завершений”[22, с.149-150].

Організація бухгалтерського обліку відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 "Баланс" [150] передбачає молодняк тварин і тварини на вирощуванні і відгодівлі виділяти в окрему групу "Тварини на вирощуванні та відгодівлі", де відображають їх за справедливою вартістю.

Окремі економісти стверджують, що “молодняк тварин і тварини на відгодівлі” має більшу схожість з незавершеним виробництвом, ніж з виробничими запасами [69, с.16-21].

Ми вважаємо, що тварини на вирощуванні та відгодівлі не ідентичні незавершеному виробництву. Процес відгодівлі може бути перерваним на будь-який момент і тварини можуть бути реалізованими. Ми притримуємося думки, що цю групу оборотних засобів неправомірно відносити ні до виробничих запасів, ні до незавершеного виробництва, а доцільно відокремити їх в окрему групу в складі оборотних засобів сфери виробництва.

На нашу думку, дану групу оборотних засобів слід розширити, включивши до їх складу всіх тварин. Таким чином, вдалося б запобігти половинчастому рішенню, коли одна частина тварин обліковується в складі оборотних засобів, а інша – основних.

Відокремивши всіх тварин в окрему класифікаційну групу „Тварини” та поділивши її на групи: дорослі тварини; тварини на відгодівлі; молодняк тварин можна суттєво удосконалити класифікацію оборотних засобів.

Це сприятиме покращенню обліку, як основних так і оборотних засобів при одночасному підвищенні його якості та аналітичності.

Велике теоретичне значення має і інше спірне питання: правомірно чи ні включати в вартісний обсяг оборотних засобів заробітну плату. Досі серед науковців немає єдності думок стосовно відображення її у складі оборотних засобів. Окремі з них вважають необґрунтованим її віднесення до оборотних засобів. При цьому теоретичне обґрунтування такої позиції базується на тому, що джерелом оплати праці є не авансована, а новостворена вартість [14].

Інші економісти навпаки займають діаметрально протилежну позицію і пропонують включати заробітну плату до складу оборотних засобів аргументуючи тим, що кругообіг фонду оплати праці має такий же характер як і кругообіг оборотних засобів. Цей фонд обертається за один виробничий цикл так як і матеріальні витрати і після його закінчення відновлюється. Тому, на їх думку грошові кошти, авансовані у вигляді заробітної плати, слід відносити до оборотних засобів [49].

Концепція про знову створену вартість, як джерела виплати заробітної плати, на нашу думку на практиці сільськогосподарськими підприємствами за сучасних умов господарювання не реалізується, оскільки тривалість кожного кругообігу, як правило, перевищує проміжки між виплатою заробітної плати. Тому сільськогосподарські підприємства вимушені

Розділ 1

авансувати додаткові кошти і спрямовувати їх на виплату заробітної плати ще до того, як вироблена продукція буде реалізованою.

Поглиблене вивчення економічного змісту оборотних засобів за сучасних умов господарювання дає підстави стверджувати про неправомірність включення до складу оборотних засобів заробітної плати.

Відповідно до чинної методології визначення складу оборотних засобів з них виключаються короткострокові фінансові вкладення.

Цей елемент оборотних засобів, на думку Гришової І.Ю. доцільно розглядати як форму інвестиційного використання тимчасово вільного залишку грошових активів (так званий “спекулятивний залишок грошових коштів”) [51, с. 99-102]. Більш детальне дослідження цієї проблеми підтверджує, що короткострокові фінансові вкладення не ідентичні з оборотними засобами і різняться характером їх кругообігу. Так, цикл короткострокових фінансових вкладень складається із двох стадій. Сутність першої стадії полягає в трансформації грошових активів у відповідні фінансові інструменти. На другій стадії, навпаки, здійснюється зворотна трансформація фінансових інструментів у грошові активи. Підтвердженням цього є надходження коштів у вигляді дивідендів, відсотків тощо та завершенням відповідних фінансових інструментів шляхом їх реалізації. Це дає підстави стверджувати про доцільність виключення короткострокових фінансових вкладень зі складу оборотних засобів при визначенні їх економічного змісту.

Робота підприємств в ринкових умовах вимагає дослідження і іншого аспекту оборотних засобів. З цієї точки зору є важливим дати відповідь на два питання: чи є оборотні засоби лише госпрозрахунковою чи ще і фінансовою категорією. Тракткування оборотних засобів лише як госпрозрахункової категорії, на наш погляд, принижує їх роль в відтворювальному процесі і призводить на практиці до того, що організація управління ними фактично здійснюється односторонньо, що не дає змоги запустити в дію всі можливості, закладені в оборотні засоби. Ми розділяємо думку тих економістів, які досліджують оборотні засоби в постійному русі, в тісному поєднанні з комплексом питань, які відносяться до забезпечення розширеного відтворення підприємств за умов роботи їх в ринкових умовах.

Ряд економістів таких як Круш З.А., Пінішко В.С., Янкевич В.С вважають оборотні засоби суто фінансовою категорією, тобто ототожнюють засоби з джерелами їх формування [109, 144, 213]. Зокрема, Круш З.А., відзначає, що „...оборотні засоби є єдністю натурально – речових елементів, які виражені в грошовій оцінці та джерел їх формування, важливим із яких є короткостроковий банківський кредит” [109, с. 6].

Окремі економісти не погоджуються з визначенням сутності оборотних засобів як фінансової категорії. Так, Радіонова В.М. вважає, що за економічною сутністю “...оборотні засоби не фінансова, а загально економічна категорія. У зв’язку з цим величина грошових засобів, що знаходяться в обороті підприємства, не може бути віднесена до фінансових ресурсів”. Фінансові відносини, що мають місце за сучасних умов

господарювання сільськогосподарських підприємств дають можливість створення передумов існування оборотного капіталу, а фінансові ресурси цих підприємств – базу для первісного формування та наступної зміни його розміру. Вона виділяє факти виникнення фінансових відносин у сфері функціонування оборотних засобів: у процесі утворення статутного капіталу підприємства, формування фінансових ресурсів для збільшення власних оборотних засобів та при їх інвестуванні у цінні папери тощо [194, с.89-91].

Найбільш ґрунтовно це питання вивчено Лісіціан Н.С. [114]. Аналізуючи кругообіг оборотних засобів, вона відмічає їх безпосередній зв'язок із відтворенням суспільного продукту і виробничих фондів. Результати її дослідження дають змогу повніше розкрити сутність оборотних засобів і виявити шляхи прискорення їх обігу. Вагомим аргументом в підтвердження цього погляду за сучасних умов господарювання є здійснення акту купівлі-продажу не тільки на рівні підприємства, але і розвиток товарно – грошових відносин на рівні його структурних підрозділів. Це проявляється в процесі розпаювання земель сільськогосподарськими підприємствами, коли селянин, здавши свої паї отримує від орендаря у вигляді плати продукцію рослинництва і тваринництва. За цих умов широкого розповсюдження на підприємстві набули товарно – грошові відносини. Форму товару набуває все вироблене на виробництві. Все це і дає підставу стверджувати, що оборотні засоби виступають одночасно і госпрозрахунковою і фінансовою категорією.

Виходячи з аналізу теоретичного дослідження суті категорії оборотних засобів можна визначити, що оборотні засоби – це авансована вартість частини оборотних активів підприємства для забезпечення безперервного кругообороту, які послідовно змінюють свою функціональну форму у вигляді засобів сфери виробництва та сфери обігу. Запропоноване визначення цього поняття більш повно розкриває економічну природу оборотних засобів та дає змогу відокремити їх від інших понять.

Це проявляється у тому, що підприємства постійно здійснюють аналіз стану власних ресурсів, визначають стан, структуру оборотних засобів з метою ефективного їх використання. Така інформація дає змогу здійснювати їх аналіз на кожній із стадій кругообігу авансованої їх вартості.

1.2. Кругообіг оборотних засобів

Оборотні засоби мають свою специфічну для них форму руху – авансування в кругообіг і вивільнення при його завершенні. Особливості кругообігу оборотних засобів та вплив на нього форм власності розкриті К. Марксом в результаті аналізу кругообігу капіталу. Загальні риси кругообігу оборотних засобів притаманні всім підприємствам, зокрема і сільськогосподарським. Проте, організація оборотних засобів, їх кругообіг в сільськогосподарських підприємствах має свою специфіку, яка зумовлена особливостями, що різнять сільськогосподарське виробництво від інших галузей матеріального виробництва.

Для сільськогосподарського виробництва грошова форма кругообігу є

Розділ 1

загальноприйнятою. Проте, в силу закономірностей руху вартості в сільському господарстві ця галузь має свої особливості, що роблять кругообіг специфічним.

В сільському господарстві великий вплив на кругообіг оборотних засобів має той факт, що виробництво продукції, як правило, неможливе без землі як основного засобу виробництва і природної лабораторії. Земля не замінюється іншим засобом виробництва, а її розширення не є безмежним. За умови дотримання певних вимог в процесі виробництва земля не втрачає своєї споживчої вартості, її збереження та підвищення родючості має вирішальне значення.

Дія природних факторів тісно пов'язана з сільськогосподарським виробництвом, оскільки у процесі виробництва сільськогосподарські товаровиробники мають справу, як правило, з живими організмами. Як результат, розвиток цих організмів здебільшого підпорядкований біологічним законам.

Для сільськогосподарського виробництва характерний період, під час якого процес праці може повністю або частково призупинитися і при цьому предмети праці можуть піддаватися тривалим впливам з боку природи. Це і обумовлює особливості сільськогосподарського виробництва, яке має сезонний характер.

Оборотні засоби, здійснюючи кругообіг, знаходяться в безперервному русі, переходячи із однієї функціональної форми в іншу.

На першій стадії кругообігу відбувається їх авансування у виробництво, де вони змінюють грошову форму і набувають форми засобів і предметів праці, утворюючи засоби сфери виробництва. На цій стадії кругообігу одночасно приймає участь частина оборотних засобів, авансованих для виплати заробітної плати. Оборотні засоби, авансовані в витрати для утворення фонду заробітної плати є необхідним елементом незавершеного виробництва.

На другій стадії – виробничій, – вартість засобів сфери виробництва переноситься на знову створений продукт, і за цих умов вони набувають функціональної форми оборотних засобів, забезпечуючи безперервність процесу виробництва.

На третій, заключній, стадії вартість знову створеної продукції реалізується, тобто надходить до споживача. В завершення кругообігу оборотні засоби знову набувають грошової форми.

В сукупності оборотні засоби забезпечують безперервність кругообігу і затримка авансованої вартості на будь – якій із стадій негативно впливає на загальний стан кругообігу.

Завдяки тому, що одна частина оборотних засобів постійно перебуває в грошовій, інша у формі готової продукції, а ще інша набуває форми засобів сфери виробництва досягається безперервність кругообігу. Послідовність зміни вартісної форми, таким чином, поєднується з одночасним їх співіснуванням. Характеризуючи єдність трьох форм індивідуального обороту – грошової, виробничої і товарної, К.Маркс писав „...капітал

перебуває одночасно у всіх кругообігах ” „... весь кругообіг є дійсною єдністю трьох його форм ”[121].

В процесі кругообігу оборотні засоби, натурально речова форма яких авансується у виробництво протягом одного обороту, повністю переносять свою вартість на знову створений продукт.

Одночасно з із засобами сфери виробництва в обороті беруть участь засоби сфери обігу. Вони відновлюються після кожного обороту у вартісному вигляді, і в процесі їх руху утворюють єдиний кругообіг оборотних засобів.

На тривалість кругообігу в сільському господарстві великий вплив має розбіжність робочого періоду з періодом виробництва. Період виробництва підприємств галузі через наявні перерви більш тривалий, тоді як робочий період порівняно не великий. Пояснюється це, головним чином, сезонністю виробництва даної галузі, у результаті чого вартість оборотних засобів авансується у виробництво нерівномірно і на відносно тривалий час, а їх вивільнення здійснюється в порівняно короткі строки. Виручка від реалізації надходить в періоди, що визначаються природними умовами і призводить до зростання залишків оборотних засобів у виробничих запасах.

На кругообіг оборотних засобів в сільському господарстві суттєво впливає сезонність виробництва, яка супроводжується використанням частини продукції власного виробництва для відтворення нового кругообігу. Це зумовлено специфікою сільськогосподарського виробництва, притаманною для підприємств різних форм власності, які функціонують в аграрній сфері економіки.

Сільськогосподарське виробництво за своїм матеріальним змістом представляє собою галузь з відносно тривалим процесом вирощування рослин і тварин, що зумовлює більш тривалий кругообіг засобів. Так зокрема, в сільськогосподарських підприємств Черкаської області для вирощування зерна озимих культур в середньому (із дня їх посіву і до збирання урожаю) необхідно 304 дні, ярих – 135 – 140 днів, для вирощування цукрових буряків – 165 днів. Тривалим є кругообіг в тваринництві, де виробничий цикл вимірюється роками. Тільки в молочному скотарстві він становить від 2 до 2,5 років. Ці обставини при дослідженні кругообігу оборотних засобів сільськогосподарських підприємств не повною мірою враховуються, хоча мають важливе теоретичне і практичне значення. За цих умов на перший план висувуються такі якісні характеристики як час вкладень, склад оборотних засобів, транспортне забезпечення.

Для сільськогосподарських підприємств Черкаської області характерна чітко виражена сезонність в авансуванні оборотних засобів у виробничі витрати. Одержання переважної більшості продукції відбувається у відносно короткий період часу – 1,5 – 2 місяці. Це впливає на кругообіг оборотних засобів. Так, в першому півріччі має місце більш інтенсивне авансування оборотних засобів у виробничий процес у зв'язку із наростанням обсягу витрат (особливо у другому кварталі), а в другому півріччі після збирання врожаю і реалізації готової продукції навпаки, частина оборотних засобів

Розділ 1

вивільняється із обороту у вигляді грошових коштів. Це свідчить про завершення одного кругообігу і початку іншого.

Розміри виробничих запасів, що формують їх залишки, залежать від часу і обсягу надходження запасів на підприємство та розміру їх авансування у виробництво.

Чим менший інтервал між цими стадіями кругообігу, тим менший залишок виробничих запасів. Внаслідок цього меншою буде потреба в оборотних засобах для їх авансування у виробництво. Величина і структура виробничих запасів багато в чому залежить від організації постачання, стану розрахунків, рівня інфляції тощо.

Періодичність нарощування витрат на виробництво та їх розмір, обсяги отримання продукції та її реалізації залежать від галузі виробництва і спеціалізації підприємства. В даний час, як свідчить аналіз, переважна більшість сільськогосподарських підприємств Черкаської області мають зерново – бурякову спеціалізацію, що дає підстави стверджувати про чітко виражену сезонність виробництва (табл.1.1).

Таблиця 1.1.

Розподіл витрат і надходження виручки від реалізації між галузями виробництва в сільськогосподарських підприємствах Уманського району Черкаської області (в середньому за 2000 – 2006 рр.), %.

Галузі виробництва	Квартали року			
	I	II	III	IV
Рослинництво				
- витрати	1,4	49,0	43,0	6,6
- виручка від реалізації	–	1,2	75,0	23,8
Перевищення:				
А) витрат над виручкою	1,4	47,8	–	–
Б) виручки над витратами	–	–	32,0	17,2
Тваринництво				
- витрати	20,4	29,8	26,7	23,1
- виручка від реалізації	17,8	24,4	29,9	27,9
Перевищення:				
А) витрат над виручкою	2,6	5,4	–	–
Б) виручки над витратами	–	–	3,2	4,8
Інші галузі				
- витрати	8,7	12,2	45,8	33,3
- виручка від реалізації	7,8	12,1	51,7	28,6
Перевищення:				
А) витрат над виручкою	0,9	0,1	–	4,7
Б) виручки над витратами	–	–	5,9	–
Всього по всіх галузях :				
- витрати	6,2	41,1	39,8	12,8
- виручка від реалізації	1,4	3,1	71,3	24,2
Перевищення:				
А) витрат над виручкою	4,8	38,0	–	–
Б) виручки над витратами	–	–	31,5	11,4

Дані таблиці 1.1. свідчать, що в першому півріччі сума авансованих оборотних засобів складає 47,4% річного обсягу, а надходження грошової виручки від реалізації продукції лише 4,5%. В другому півріччі виручка від реалізації продукції складає 95,5 % річного обсягу при витратах 52,6%. З наведених даних можна зробити висновок, що в першому півріччі із наростанням витрат сільськогосподарські підприємства мають потребу в додаткових коштах для авансування їх в кругообіг, особливо в рослинництві.

Нарощування витрат цими підприємствами здійснюється в період, який передує масовому виходу і реалізації продукції, а вивільнення значної їх частини – після завершення кругообігу. Подальше використання оборотних засобів залежить від реальної потреби в них (на утворення виробничих запасів, завершення розрахунків з бюджетом зі сплати податків і зборів всіх рівнів, погашення заборгованості з позик банку, тощо.).

З метою підтримки безперервності кругообігу виробництва сільськогосподарські підприємства змушені створювати і досить таки тривалий час зберігати виробничі запаси, окремі елементи яких повинні забезпечувати подальшу потребу підприємства в них до нового врожаю (насіння, корми, підстилка). В окремих випадках із – за не врегульованої цінової політики виробничі запаси (мінеральні добрива, паливо і мастильні матеріали, отрутохімікати, гербіциди) накопичуються протягом року, але використовуються одноразово, внаслідок чого сільськогосподарські підприємства авансують грошові кошти для їх накопичення. Без такого накопичення не може бути забезпечена безперервність процесу відтворення, а натомість і кругообігу виробництва.

Величина виробничих запасів необхідних для виробництва залежить від багатьох факторів, які прямо впливають на їх поповнення. Це близькість до ринків постачання, на яких здійснюються закупки, збут готової продукції, наявність транспорту тощо. Ці фактори впливають на визначення потреби оборотних виробничих запасів для безперебійної діяльності виробництва, визначають розмір і тривалість часу, на який оборотні засоби авансуються у виробництво.

Умови виробництва кожної галузі матеріального виробництва накладають відбиток на структуру виробничих витрат. Структура виробничих витрат сільськогосподарських підприємств області представлена таблицею 1.2.

Кожна із галузей сільськогосподарського виробництва має свої специфічні особливості, що певним чином впливає на кругообіг оборотних засобів. В тваринництві, зокрема, потреба в засобах для утворення запасів кормів і їх поповнення протягом року в сільськогосподарських підприємств області складає 68,9% всіх витрат, а у виробничих сільськогосподарських кооперативах – 58,3 %. В рослинництві потреба в засобах для утворення запасів насіння, мінеральних добрив, отрутохімікатів займає в різні роки від 33,7 до 51,5 %. Це і визначає першочергове авансування оборотних засобів, яке здійснюється перш за все на вище вказані цілі. Сільськогосподарські підприємства різняться за спеціалізацією. Натомість в своєму розпорядженні вони мають оборотні засоби для подальшого їх авансування в різних пропорціях.

Таблиця 1.2.

Витрати на виробництво сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах різних форм власності Черкаської області(в середньому за 2000 – 2006 рр.)

Види витрат	Всього, млн. грн.		В т.ч. в галузях виробництва, млн. грн.			
	сума	%	рослинництво		тваринництво	
			сума	%	сума	%
всі категорії сільськогосподарських підприємств						
насіння	89,7	11,1	89,7	19,5	–	–
мінеральні добрива	64,2	8,0	64,2	13,9	–	–
паливо і мастильні матеріали	98,0	12,2	80,2	17,4	17,8	5,1
корми	238,0	29,5	–	–	238,0	68,9
поточний ремонт	53,8	6,7	38,9	8,4	14,9	4,3
орендна плата	88,9	11,0	87,6	19,0	1,3	0,4
оплата праці	131,3	16,3	71,6	15,5	59,7	17,3
відрахування на оплату праці	4,2	0,5	2,6	0,6	1,6	0,5
інші матеріальні витрати	38,7	4,8	26,3	5,7	12,4	3,6
Разом	806,8	100,0	461,1	100,0	345,7	100,0
в тому числі сільськогосподарські кооперативи						
насіння	4,6	11,8	4,6	19,6	–	–
мінеральні добрива	2,5	6,4	2,5	10,6	–	–
паливо і мастильні матеріали	5,4	13,8	4,7	20,0	0,7	4,5
корми	9,1	23,3	–	–	9,1	58,3
поточний ремонт	1,4	3,4	0,4	1,7	1,0	6,4
орендна плата	5,9	15,1	5,9	25,1	–	–
оплата праці	7,9	20,2	4,2	17,9	3,7	23,7
відрахування на оплату праці	0,2	0,5	0,1	0,4	0,1	0,6
Інші матеріальні витрати	2,1	5,4	1,1	4,7	1,0	6,4
Разом	39,1	100,0	23,5	100,0	15,6	100,0

Визначення їх розміру і дотримання пропорцій між грошовими і матеріальними цінностями є необхідною передумовою прискорення кругообігу виробництва та процесу розширеного відтворення.

Авансування оборотних засобів в черговий кругообіг сільськогосподарськими підприємствами здійснюється не тільки в грошовій, але і в натуральній формі, як правило, із продукції власного виробництва. Це є важливою особливістю кругообігу оборотних засобів сільськогосподарських підприємств.

Частина їх постійно відновлюється у натуральній формі безпосередньо у виробничому циклі. Такі важливі елементи оборотних засобів сфери виробництва як корми, насіння та садивний матеріал, органічні добрива,

молоко, мед, без яких неможливе виробництво в сільськогосподарських підприємствах відтворюються в процесі кругообігу продуктами цієї ж сфери виробництва. Частина їх не реалізується, а залишається у сфері виробництва на наступний виробничий цикл, що істотно впливає на тривалість обороту засобів.

Зокрема насіння, як виробничі запаси, що обслуговують галузь рослинництва завершить свій кругообіг після вирощування продукції з нього. Виробництво кормів для тваринницької галузі завершує свій кругообіг – після згодовування їх тваринам та отримання відповідної тваринницької продукції.

Першочерговим завданням діяльності сільськогосподарського підприємства за сучасних умов господарювання є скорочення тривалості обороту оборотних засобів, згладження сезонності виробництва.

Це як свідчить досвід, в більшій мірі вдається багатогалузевим господарствам де має місце взаємний зв'язок кругообігу окремих галузей. Здійснюючи кругообіг в різних галузях сільськогосподарського виробництва оборотні засоби беруть участь в кругообігу окремих його галузей, тому і перебувають в постійному взаємозв'язку і взаємозалежності. Так, кругообіг оборотних засобів в тваринництві в певній мірі складається із частини використаної продукції рослинництва, зокрема кормів, які завершили свій кругообіг і вступили в новий, але вже в якості предметів праці.

В рослинництві початком кругообігу є придбання необхідних товарно-матеріальних цінностей, що утворюють виробничі запаси і спрямовуються у виробничий процес з одночасним використанням предметів праці власного виробництва (насіння, садивного матеріалу, органічних добрив).

Про внутрішнє використання продукції рослинництва і тваринництва свідчать дані таблиці 1.3.

Значну питому вагу у внутрішньогосподарському обороті сільськогосподарських підприємств області займає продукція рослинництва. В середньому за досліджуваний період її частка складає 26,7%.

Внутрішньогосподарське споживання кормів власного виробництва складає 64,2%, зерна та картоплі відповідно 37,1 і 46,0 %, овочів 13,6%. Із продукції тваринництва для внутрішньогосподарського обороту використовують молоко для випоювання телят і на громадське харчування – 23,1%, м'ясо і сало – 21,7 %, мед для зимової підкормки бджіл – 28,2%.

Досліджуючи кругообіг оборотних засобів сільськогосподарських підприємств слід враховувати те, що з їх переходом на ринкові умови господарювання кругообіг оборотних засобів все більш опосередковується грошми. Це призвело до зростання частки куплених матеріальних цінностей промислового виробництва, які використовуються в сільському господарстві та росту витрат, що накладає певний відбиток на кругообіг оборотних засобів.

За таких умов сільськогосподарські підприємства повинні запроваджувати наукову організацію управління оборотними засобами, яка б забезпечувала їх збереження, ефективно використання у процесі кругообігу.

Таблиця 1.3.

Використання продукції рослинництва і тваринництва для внутрішньо господарського споживання в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності Черкаської області в середньому за 2006 р., млн. грн.

Види продукції	Всі категорії сільськогосподарських підприємств						
	залишок продукції на 1 січня 2006 року	отримано продукції за 2006 р.	всього залишку із надходженням	Використано за собівартістю		залишок на 1.01.2007 р.	питома вага внутрігосподарського споживання, %
				для реалізації	для внутрігосподарського споживання		
Продукція рослинництва, всього	130,9	350,9	481,8	253,3	132,6	105,9	25,4
В тому числі :							
Пшениця	33,0	18,9	51,9	13,1	17,1	21,7	32,9
Горох	3,8	20,9	24,7	12,1	8,1	4,5	32,8
Гречка	2,5	6,8	9,3	6,6	0,3	2,4	3,2
Ячмінь	14,3	92,3	106,6	78,9	12,4	15,3	11,6
Кукурудза на зерно	22,2	109,1	131,3	89,9	28,5	12,9	21,7
Соя	3,6	9,9	13,5	7,2	1,8	4,5	13,3
Соняшник	6,5	52,3	58,8	43,7	11,4	3,7	19,4
Картопля	0,7	0,9	1,6	0,3	0,1	1,2	6,3
Овочі	1,8	0,4	2,2	0,2	0,3	1,7	13,6
Силос, сінаж	42,5	39,4	81,9	1,3	52,6	38,0	64,2
Продукція тваринництва, всього	1,0	113,9	115,0	85,8	26,7	0,7	23,2
Молоко	0,5	108,3	108,8	83,3	25,1	0,4	23,1
Мед бджолиний	0,3	3,6	3,9	2,1	1,1	0,7	28,2
М'ясо і сало	0,2	2,0	2,3	1,5	0,5	0,3	21,7
Вся продукція	131,9	464,8	596,8	33,91	159,3	106,6	26,7

З розвитком продуктивних сил суспільства, науково-технічного прогресу й інтенсивного ведення господарства значення природних багатств землі буде постійно змінюватися. За цих умов вирішальна роль у процесі сільськогосподарського виробництва належить не лише природним властивостям землі та біологічним законам, а науково-технічному прогресові, ступеню культурного рівня людської праці. Сучасна наука сприяє інтенсивному веденню господарства, прискоренню біологічних процесів у тваринництві і рослинництві та оборотності оборотних засобів. Ефективне використання основних засобів, культура землеробства, впровадження передових технологій обробітку сільськогосподарських культур має першочергове значення в питанні ефективного використання оборотних засобів. Додаткові вкладення в сільське господарство мають бути спрямовані на підвищення родючості землі, сприяти збільшенню обсягів виробництва та

реалізації сільськогосподарської продукції, зміцненню матеріально-технічної бази підприємств.

Тривалий процес вирощування рослин і тварин обумовлює велику тривалість кругообігу оборотних засобів. Тому в сільському господарстві оборотні засоби, авансовані у виробничу стадію займають, відносно високу питому вагу. Це і є однією з передумов для пошуку резервів прискорення оборотності оборотних засобів, в першу чергу, на виробничій стадії, оскільки саме на цій стадії у силу специфіки функціонування аграрних підприємств закріплена значна частина оборотних засобів. Використання на практиці цих резервів пов'язане з великими труднощами, оскільки вимагає скорочення не тільки робочого періоду, але і перерв у виробництві, зумовлених природними умовами. Поняття “більш швидкий оборот” не може бути застосоване до збору зерна, оскільки тут можливий лише один оборот у рік.

Проте активна людська діяльність спрямована на поліпшення сортів рослин і породи худоби, скорочення терміну перебування оборотних засобів у сфері виробництва. У рослинництві, наприклад, боротьба за прискорення кругообігу оборотних засобів зводиться як до скорочення термінів вирощування, так і збирання сільськогосподарських культур. Розробляються і впроваджуються передові технології вирощування та збирання сільськогосподарських культур, виводяться нові їх сорти. Це має винятково важливе значення для тих сільськогосподарських підприємств, що розташовані в зоні ризикованого землеробства. Перед тваринництвом також поставлено завдання щодо прискорення кругообігу оборотних засобів. Воно зводиться до виведення таких порід худоби і птиці, які дають високі прирости ваги живої маси і в більшій кількості при відносно менших витратах кормів, підвищення надоїв і жирності молока.

Для згладження впливу природних факторів на кругообіг оборотних засобів в сільському господарстві в останні роки досить таки інтенсивно поширюється інтеграція сільськогосподарських підприємств з промисловими підприємствами. Така інтеграція має місце і в Черкаській області. Зокрема фірма „Байс” м. Умані об'єдналася із сільськогосподарськими підприємствами СВК „Громи” та ТОВ „Собківка”.

При органічному поєднанні промислового і сільськогосподарського виробництва принципово по-новому вирішується одна з найактуальніших проблем – згладження економічних протиріч між інтегруючими галузями і підприємствами.

Як свідчить практика господарювання підприємств інтеграція позитивно впливає на організацію оборотних засобів, сприяє прискоренню їх кругообігу. По-перше, відпадає необхідність у посередниках, що постачають промислові підприємства сільськогосподарською сировиною, а це у свою чергу, сприяє вивільненню оборотних засобів із сфери обігу.

По-друге, прискорюється просування продукції і сировини, що швидко псується через усі ланки технологічного процесу, що має важливе значення, оскільки зводяться до мінімуму її втрати. По-третє, значно скорочуються транспортні витрати, що здорожують продукцію, яка доставляється переробним підприємствам.

За ринкових умов господарювання сільськогосподарських підприємств основними задачами їх функціонування є оптимальний підбір галузей, культур, видів тварин, які потребують різних строків авансування витрат, забезпечуючи підприємству діяльність на самофінансуванні і самоокупності. В свою чергу такий підбір вимагає від підприємств науково обґрунтованої організації використання оборотних засобів за якої галузі виробництва тісно переплітаються сприяють при цьому підвищенню ефективності використання оборотних засобів при економічно обґрунтованому їх кругообігу.

Отже, специфічними особливостями кругообігу оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах є:

- значна тривалість кругообігу засобів, яка залежить від виробничого процесу;
- висока питома вага виробничого циклу;
- значний розрив між робочим періодом та часом виробництва;
- нерівномірність наростання витрат в процесі виробництва та вивільнення авансованої вартості із кругообігу;
- частина кінцевого продукту виробництва використовується в господарстві в основному на виробничі потреби.

Відмічені особливості кругообігу засобів сільськогосподарських підприємств накладають певний відбиток на процес їх формування, фінансового забезпечення. Для нормального функціонування підприємств потрібно забезпечувати безперервність кругообігу оборотних засобів та прискорення їх оборотності. А це в свою чергу потребує удосконалення формування оборотних засобів.

1.3. Класифікація оборотних засобів сільськогосподарських підприємств

Натурально – речові елементи з яких складаються оборотні засоби мають загальні основні ознаки. Це робить їх однією досить об'ємною економічною категорією з певними особливостями, які хоча і мають другорядний характер, проте відіграють не маловажну роль в організації оборотних засобів. Звідси і необхідність групування окремих елементів оборотних засобів за конкретними класифікаційними ознаками, що дає можливість більш глибоко розкрити основи їх організації.

Можливість активного впливу на процес формування оборотних засобів в певній мірі залежить від обґрунтованості їх класифікації. При обґрунтуванні класифікації оборотних засобів слід виходити з того, що предмети, які відносяться до їх складу мають як натурально – речову, так і вартісну форму.

Економічно обґрунтоване визначення класифікації оборотних засобів має велике значення, тому і виступає об'єктом дослідження. Науковий підхід до вирішення цієї проблеми дає змогу здійснювати контроль за їх використанням та створенням необхідних запасів для забезпечення безперервного їх кругообігу.

Специфіка сільськогосподарського виробництва накладає певний відбиток при визначенні складу та класифікації оборотних засобів. Ця

специфіка обумовлена перш за все тим, що в процесі виробництва сільськогосподарські підприємства мають справу з живими організмами, розвиток яких підпорядкований біологічним законам. В силу цього і проявляються найбільш суттєві особливості їх функціонування, оскільки їх авансування вимірюється в окремих випадках роками.

За сучасних умов господарювання в економічній науці оборотні засоби розрізняють за багатьма класифікаційними ознаками, оскільки в економічній теорії та практиці господарської діяльності існує велика кількість трактувань пов'язаних з їх сутністю.

В даний час на всіх сільськогосподарських підприємствах застосовується єдина для підприємств економіки України класифікація елементів оборотних засобів за наступними ознаками: складом та розміщенням; функціональним призначенням; ступенем планування; джерелами формування; ступеня ліквідності.

За складом та розміщенням оборотні засоби поділяються на такі, що обслуговують сферу виробництва і ті, що перебувають в сфері обігу (рис.1.1). До першої групи відносяться матеріальні ресурси, що піддаються первинному впливу суспільної праці і одночасно слугують елементом при виготовленні продукції. До другої групи відносять засоби сфери обігу, які перебувають в товарній, грошовій та у формі незакінчених розрахунків. Засоби сфери обігу забезпечують поряд з основними й оборотними засобами сфери виробництва безперервність їх кругообігу. Це обумовлено тим, що більшість підприємств не має можливості відразу одержати гроші за відвантажену продукцію.

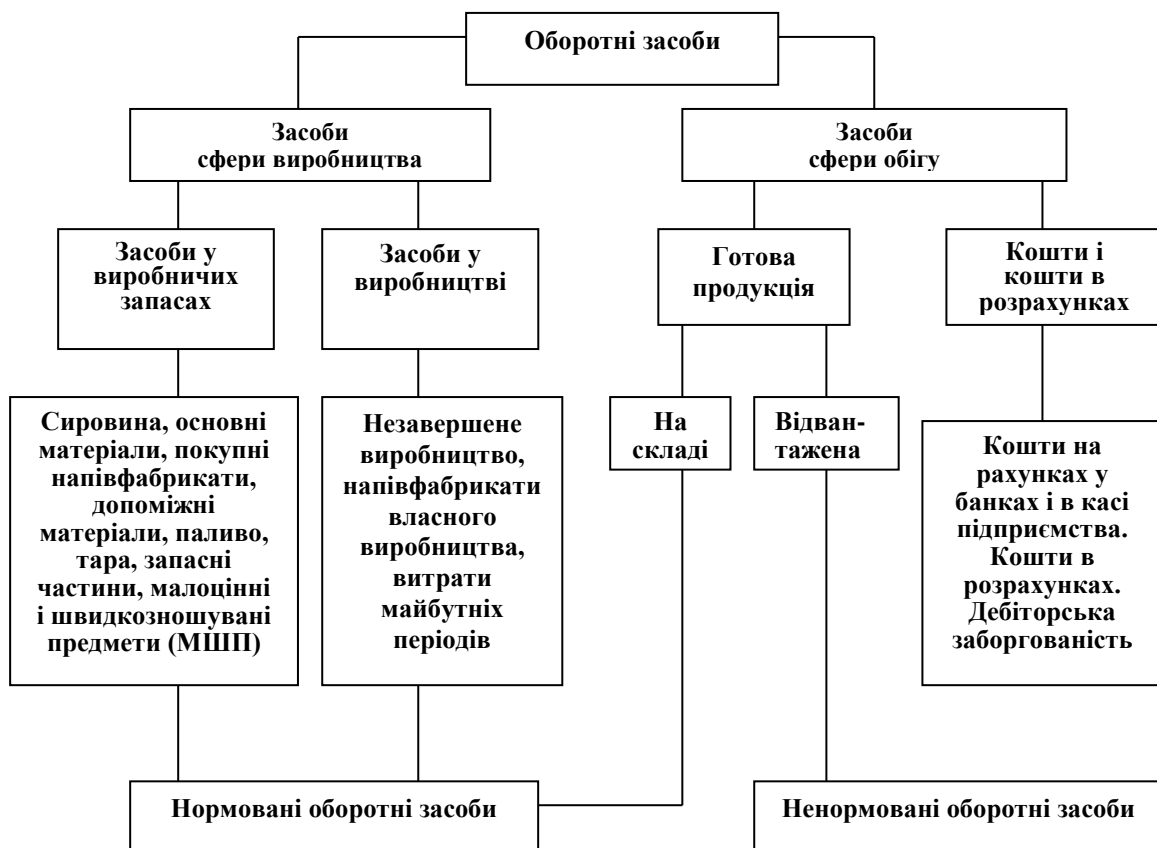


Рис.1.1. Класифікація оборотних засобів за їх складом та розміщенням [198, с. 199]

Розділ 1

Кожна із зазначених груп оборотних засобів в залежності від ступеню їх участі в процесі розширеного відтворення ділиться на активну і пасивну частини. Зокрема, із засобів, що закріплені за сферою виробництва до активної частини можна віднести оборотні засоби в межах встановленого нормативу. До пасивної відносять понаднормативні запаси матеріальних цінностей та витрати за припиненими і анульованими замовленнями. Їх роль у виробничому процесі неоднакова. Перші мають забезпечувати безперервність розширеного відтворення та виконання планів, другі, навпаки, гальмують процес виробництва і сповільнюють оборотність оборотних засобів.

Оборотні засоби, що закріплені за сферою обігу також поділяються на активні і пасивні. До активних відносяться оборотні засоби, вкладені в запаси готової продукції, забезпеченої збутом і в товари, відвантажені в межах встановленого терміну оформлення розрахунків. До пасивних – відносяться оборотні засоби, що перебувають в запасах готової продукції, не забезпеченої збутом; товарах відвантажених і наданих послугах, несвоєчасно оформлених розрахунковими документами; у дебіторській заборгованості, капітальному ремонті і капітальному будівництві не забезпечених джерелами формування.

Домінуюче залучення в сферу обігу оборотних засобів порівняно із засобами сфери виробництва є негативним явищем, оскільки оборотні засоби закріплені за сферою обігу не сприяють створенню продукту.

Розподіл оборотних засобів за функціональною їх ознакою на оборотні засоби сфери виробництва та сфери обігу слугують передумовою для ведення роздільного обліку та аналізу при функціонуванні їх у виробничому процесі.

Залежно від методів планування оборотні засоби поділяються на нормовані і ненормовані [198, с.203].

Необхідність такого розподілу оборотних засобів впливає з економічної доцільності досягнення безперебійної діяльності підприємств з кращими результатами та найменшими витратами. Установлення нормативів за окремими елементами оборотних засобів сприяє забезпеченню безперервної діяльності підприємства за умови оптимальних виробничих запасів та розміру незавершеного виробництва і залишків готової продукції.

Засоби сфери виробництва та частини засобів сфери обігу у вигляді залишків нереалізованої готової продукції на складах підприємства та грошових коштів в касі відносять до нормованих оборотних засобів.

До ненормованих оборотних засобів відносяться окремі елементи сфери обігу, зокрема кошти, що зберігаються на поточних рахунках в банку та кошти в розрахунках. Не має підстав вважати, що відсутність нормування по цих елементах оборотних засобів призводить до їх не контрольованого зростання. Діючий порядок укладання договорів купівлі – продажу між підприємствами передбачає систему економічних санкцій проти росту неплатежів.

Ненормовані оборотні засоби не є об'єктом планування та прогнозування в той час як розмір нормованих оборотних засобів знаходить відображення в фінансових планах та прогнозах підприємств.

За функціональним призначенням у процесі виробництва оборотні засоби поділяються на засоби сфери виробництва та сфери обігу. Така класифікація передбачає склад джерел формування оборотних засобів (рис.1.2).

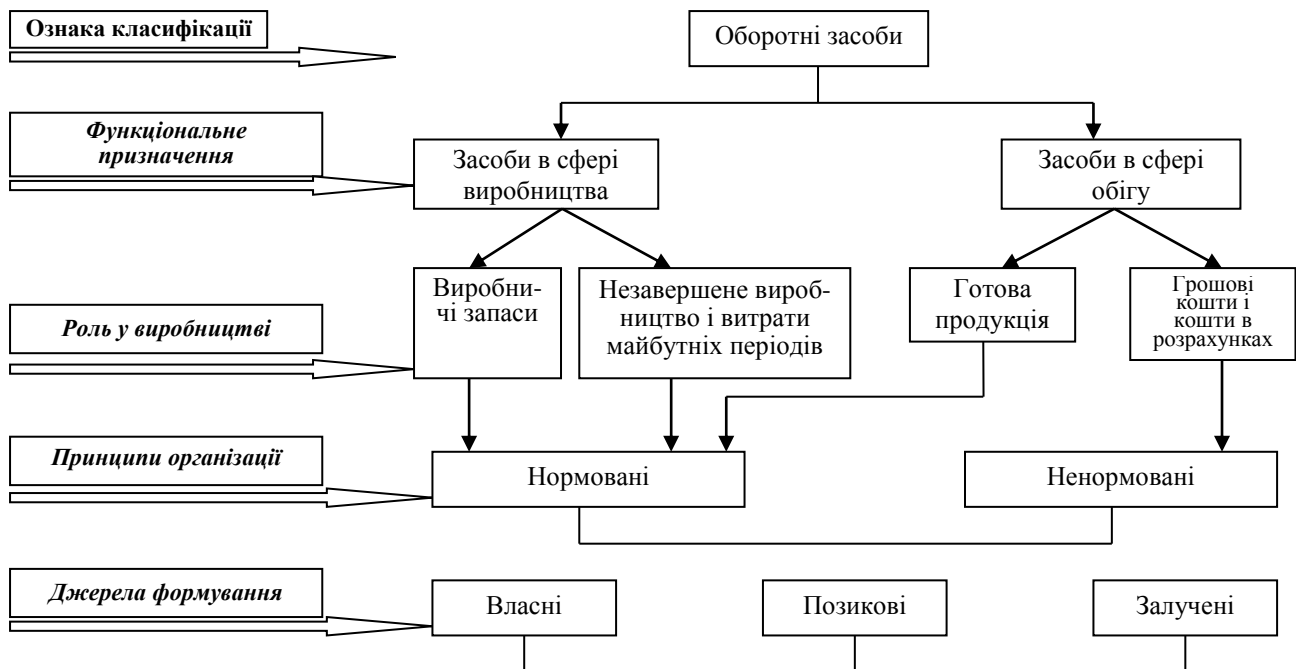


Рис. 1.2. Класифікація оборотних засобів за функціональним призначенням у процесі виробництва [191, с.106]

За джерелами формування оборотні засоби поділяються на власні, позикові та залучені.

Поділ оборотних засобів за такою класифікаційною ознакою вказує на джерела виникнення і форми надходження їх на підприємство в постійне чи тимчасове користування.

Основу оборотних засобів сільськогосподарських підприємств, що функціонують в ринкових умовах складає та їх частина, що сформована за рахунок власного оборотного капіталу. В подальшому вони характеризуються як власні оборотні засоби. До власних оборотних засобів відповідно до нормативних актів, що характеризують управління та облік оборотних засобів відносять також “стійкі пасиви”.

Оборотні засоби, що сформовані за рахунок залученого підприємством фінансового або товарного кредиту як на довгостроковій, так і на короткостроковій основі характеризуються як позикові [47].

За результатами дослідження Гришової І.Ю. позиковими можуть бути джерела формування оборотних засобів, а не самі засоби, оскільки об'єктом власності підприємства є сукупність засобів незалежно від джерел їх утворення (власного або позикового капіталу), поняття засобів як власних майнових цінностей не рівнозначне поняттю власного капіталу [52, с.88-91].

Широкого розповсюдження набула класифікація оборотних засобів в залежності від ступеня їх ліквідності.

Ліквідність оборотних засобів характеризує поточну платоспроможність окремо взятого підприємства, дає змогу оцінити можливість

Розділ 1

динамічного реінвестування оборотного капіталу в грошову форму за умов зміни кон'юнктури ринку. Підприємство в результаті фінансової діяльності оцінює ступінь ліквідності з метою запобігання фінансовим ризикам. Класифікація оборотних засобів в залежності від ступеня ліквідності дає змогу оцінити фінансові втрати підприємства, зумовлені внутрішніми і зовнішніми факторами. Зокрема, розбалансованість грошових та матеріальних потоків суб'єкта господарювання супроводжується зниженням ліквідності оборотних засобів, що призводить до порушення їх кругообігу та погіршення ефективності їх використання.

В залежності від ступеня ліквідності оборотні засоби діляться на високоліквідні, середньоліквідні та низьколіквідні (рис.1.3).

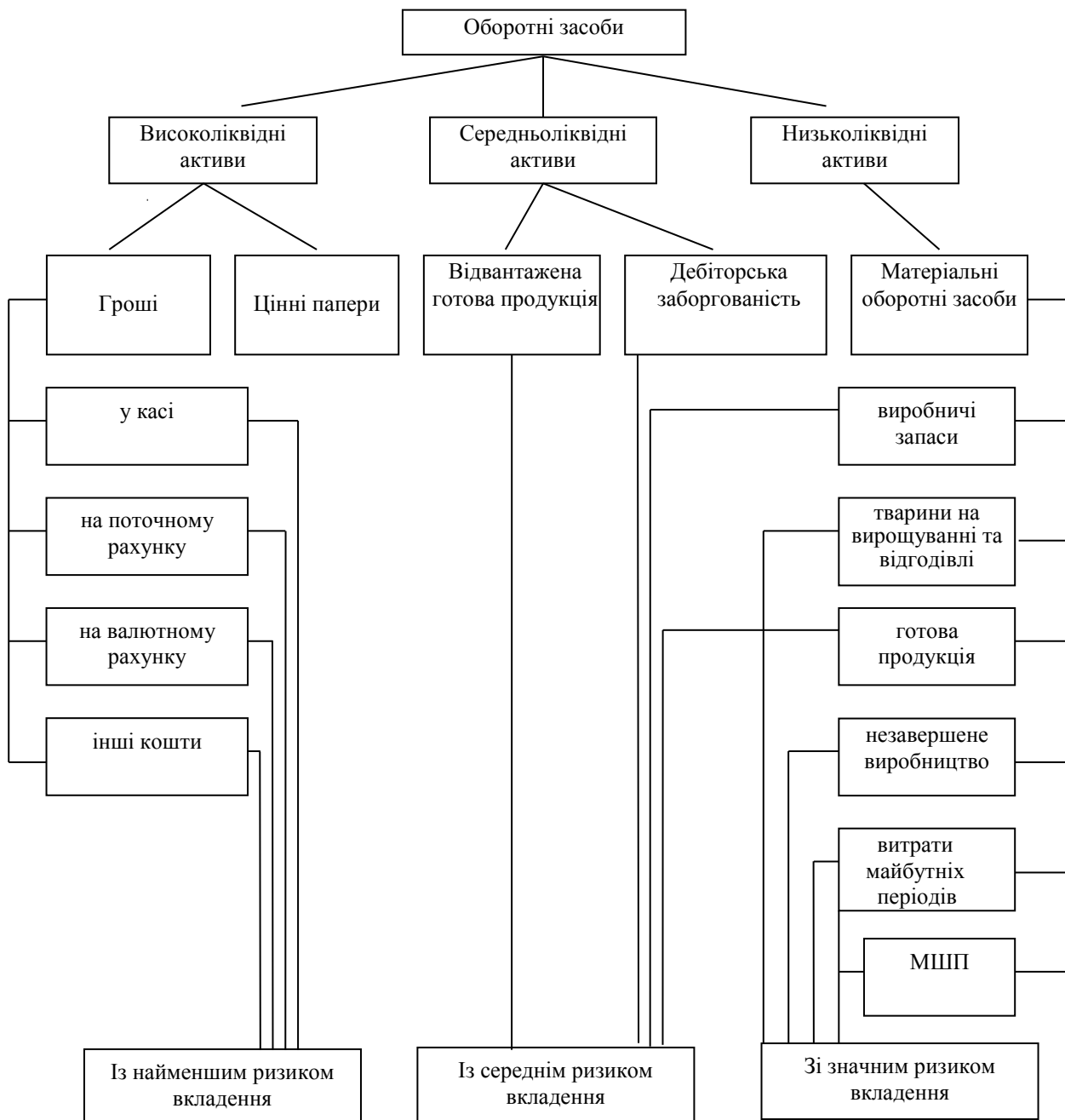


Рис. 1.3. Класифікація оборотних засобів залежно від ступеня ліквідності та ризику [198, с.229].

До високоліквідних з найменшим ступенем ризику можна віднести готівку в касі підприємства та кошти, що зберігаються на поточних рахунках в банках.

До середньоліквідних оборотних засобів, які мають певний рівень ризику можна віднести відвантажену продукцію, товари, роботи та послуги та дебіторську заборгованість.

В залежності від строку утворення дебіторської заборгованості ступінь ліквідності може знижуватися за умов її неповернення, оскільки безнадійна дебіторська заборгованість класифікується як неліквідна.

До низьколіквідних оборотних засобів в сільському господарстві відносять матеріальні оборотні засоби, які в силу специфіки галузі приймають участь в обороті досить тривалий час і свою вартість переносять на знову створений продукт. До найменш ліквідних оборотних засобів відносять також оборотні засоби в незавершеному виробництві та витратах майбутніх періодів. Ця частина оборотних засобів є найвіддаленішою від моменту реалізації і більше залежить від змін кон'юнктури ринку та інфляційних процесів [198, с.230].

Класифікація оборотних засобів відповідно до ступеня їх ліквідності сприяє виявленню тієї їх частини, яка має низьку можливість реалізуватися, дає змогу раціонально розміщувати оборотний капітал в поточних активах, сприяє нейтралізації фінансових ризиків, пов'язаних із використанням оборотних засобів підприємства.

В бухгалтерському балансі оборотні засоби залежно від ступеня ліквідності та ризику відображаються в активі (майновий стан оборотних засобів). Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку (ПБО 2) "Баланс" оборотні засоби відображаються в активі балансу і розкривають функціональну роль окремих видів фінансових ресурсів, їх склад та розміщення за стадіями обігу та сферами виробничо-фінансової діяльності. Джерела оборотних засобів відображаються в пасиві балансу і групуються за джерелами їх формування та цільовим призначенням та використанням на конкретні цілі в певному розмірі [150].

До запровадження міжнародних стандартів ведення обліку в бухгалтерському балансі підприємства оборотні засоби були розділені на дві групи [79, с.14]:

– запаси і витрати (виробничі запаси, тварини на вирощуванні та відгодівлі, малоцінні та швидкозношувані предмети, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів, готова продукція, товари);

– грошові кошти, розрахунки та інші активи (розрахунки з дебіторами, короткострокові фінансові вкладення, інші оборотні засоби).

Таке групування оборотних засобів піддавалося критиці окремими економістами з причини, що такий їх розподіл знаходиться в прямій залежності з необхідністю нормування виробничих запасів і витрат.

За сучасних умов організації бухгалтерського обліку обидва розділи бухгалтерського балансу об'єднанні в один – "Оборотні активи" відповідно до методології, що застосовується в країнах з розвинутою ринковою економікою. На нашу думку, відмова від розмежування оборотних засобів

Розділ 1

на “Запаси і затрати” та “Грошові кошти” була передчасною, оскільки не сприяла раціональному управлінню оборотними засобами, здійсненню їх нормування, як пріоритетного напрямку підвищення ефективності їх використання.

Досить актуальним за сучасних умов господарювання є групування оборотних засобів в залежності від стандартів бухгалтерського обліку та їх відображення в балансі підприємства, оскільки таке групування сприяє, на наш погляд, оптимальному отриманню інформації для управління виробництвом.

Відповідно до стандартів обліку в активі балансу оборотні засоби згруповані за такими статтями (табл. 1.4).

Таблиця 1.4.

Групування оборотних засобів залежно від стандартів обліку відображення в балансі підприємства [49]

Група оборотних засобів	Статті активу балансу
Запаси:	виробничі запаси тварини на вирощуванні та відгодівлі незавершене виробництво готова продукція товари
Векселі одержані	
Дебіторська заборгованість:	
– за товари, роботи, послуги:	чиста реалізаційна вартість первісна вартість резерв сумнівних боргів
– за розрахунками:	з бюджетом за виданими авансами з нарахованих доходів із внутрішніх розрахунків
– інша поточна дебіторська заборгованість	
Поточні фінансові інвестиції	
Грошові кошти та їх еквівалент	в національній валюті в іноземній валюті
Інші оборотні активи	
Витрати майбутніх періодів	

В залежності від практики управління оборотними засобами, їх планування та аналізу їх групують в залежності від ролі яку вони виконують у виробничому процесі, зокрема – виробничі запаси; засоби у процесі виробництва, нереалізована продукція, кошти.

Конкретний зміст кожної групи (підгрупи) обумовлюється характером виробництва, приналежністю підприємств до тієї чи іншої галузі економіки.

Розглянемо зміст кожної з перерахованих груп діючої класифікації щодо сільськогосподарських підприємств. Так, на підприємствах сільського господарства до виробничих запасів включають:

- виробничі запаси власного виробництва;
- молодняк тварин і тварини на відгодівлі;
- корми та підстилка;
- насіння та посадковий матеріал;
- сировина і матеріали промислового виробництва;
- запасні частини;
- будівельні матеріали, що обслуговують операційний цикл виробництва;
- сировина і матеріали;
- добрива і отрутохімікати;
- паливо;
- тара і тарні матеріали;
- малоцінні та швидкозношувані предмети;
- корми.

Широкого застосування як у вітчизняній, так і зарубіжній практиці управління оборотними засобами набуло їх групування за рівнем варіювання розміру на постійні та змінні [33, с.35; 41, с.236; 98, с.275-276; 206, с.225-226].

До постійних відносять оборотні засоби, які протягом певного періоду часу не змінюються за обсягом їх використання.

Та частина оборотних засобів обсяг яких піддається коливанню в залежності від сезонних потреб виробництва, реалізації продукції, циклічних змін кон'юнктури, характеризуються як змінні оборотні засоби.

Таке їх розмежування має особливе значення для підприємств аграрного сектору економіки з сезонним характером виробництва. За його допомогою на підприємстві створюється база для прогнозування обсягів залучення додаткових оборотних засобів, необхідних для забезпечення безперервного процесу виробництва у період наростання запасів і витрат виробництва, а також дає змогу визначити джерела їх формування.

За фінансовими особливостями формування оборотні засоби поділяють на валові, чисті та власні. Валові включають сукупність оборотних засобів підприємства незалежно від джерел формування, якими вони утворені.[40, с.796; 41, с.236]. Така класифікація здійснюється аналогічно класифікації оборотних засобів, що поширена в зарубіжній практиці. В той же час валові оборотні засоби в кількісній їх характеристиці не ідентичні з валовими оборотними активами.

Відповідно до бухгалтерського балансу підприємства валові оборотні активи відображаються в другому і третьому розділі активу і визначаються як сума другого і третього розділів активу балансу за мінусом короткострокових фінансових вкладень [150, с.17-20].

Розділ 1

До чистих оборотних засобів відносять ту їх частину, яка сформована за рахунок різних джерел формування, зокрема власного, довгострокового та залученого капіталу.

Сформовані за рахунок власного оборотного капіталу підприємства оборотні засоби характеризуються як власні. Відповідно до нормативної бази України до власних оборотних засобів також відносять "стійкі пасиви", тобто мінімальну заборгованість із заробітної плати найманим працівникам, відрахування на обов'язкове державне пенсійне страхування, на соціальне страхування, резерв майбутніх платежів та авансування покупців (замовників).

Окремі автори додають до цього розподілу й позикові оборотні засоби, сформовані за рахунок залученого підприємством товарного або фінансового кредиту як на довгостроковій, так і на короткостроковій основі [47]. Як свідчить практичний досвід роботи сільськогосподарських підприємств в операційному процесі беруть участь авансовані у виробництво оборотні засоби, що підлягають оперативному контролю і належать на правах власності підприємству. Тому включати їх до власних оборотних засобів немає підстав.

Теорією і практикою підтверджено, що позиковими є джерела формування, а не самі оборотні засоби, а об'єктом власності підприємства виступає сукупність активів незалежно від джерел їх утворення.

Проаналізувавши досвід наукових досліджень у сфері управління оборотними засобами, дослідивши різноманітні підходи щодо їх класифікації можна згрупувати їх за такими ознаками залежно:

- від функціонального призначення в процесі виробництва - оборотні засоби сфери виробництва і сфери обігу;

- від ролі, яку вони виконують у виробництві – виробничі запаси; тварини на вирощуванні і відгодівлі; незавершене виробництво; витрати майбутніх періодів; готова продукція; грошові кошти і кошти в розрахунках;

- від методів планування – нормовані і ненормовані;

- за джерелами формування оборотні засоби поділяються на власні та порівняні до них; залучені; інші.;

- від ступеня ліквідності – високоліквідні; середньоліквідні; низьколіквідні;

- від ризику вкладення – оборотні засоби діляться на засоби із значним, середнім та найменшим ризиком;

- від стандартів обліку і відображення в балансі підприємства – оборотні засоби в запасах; векселі одержані; дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги; дебіторська заборгованість за розрахунками; інша поточна дебіторська заборгованість; поточні фінансові інвестиції; грошові кошти та їх еквіваленти; інші оборотні активи; витрати майбутніх періодів [150, с.17-20];

- за рівнем варіювання розміру – на постійні і тимчасові [34, с.164];

- за фінансовими особливостями формування – на валові чисті та

власні [40, с.796].

Застосування такої класифікації оборотних засобів сільськогосподарськими підприємствами дає змогу здійснювати їх систематизацію, що в певній мірі сприяє ефективному та цілеспрямованому їх управлінню та ефективному використанню, особливо в ринкових умовах господарювання підприємств аграрного сектору економіки.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

2.1. Забезпеченість сільськогосподарських підприємств оборотними засобами

Складовою фінансів підприємств є оборотні засоби, які є найбільш мобільною частиною предметів праці, приймаючи участь в процесі виробництва вони за один цикл свою вартість повністю переносять на знову створений продукт. Перебуваючи у постійному русі оборотні засоби функціонують на всіх стадіях кругообігу виробництва. Їх розмір повинен забезпечити безперервний процес виробництва. Із зменшенням розміру авансованої у виробництво частини оборотних засобів порушується виробнича діяльність підприємства. Це призводить до скорочення обсягів виробництва та реалізації, продукції, в результаті чого не забезпечується відтворення оборотних засобів, що суттєво впливає на фінансові результати діяльності підприємства.

В ситуації, що перебувають підприємства аграрного сектору економіки, проблема забезпечення оборотними засобами постає для керівництва підприємства на перший план, а удосконалення методів і форм їх організації є головним завданням їх фінансової політики.

Проблема забезпечення сільськогосподарських підприємств оборотними засобами є складною і багатогранною, оскільки підприємству необхідно мати в обороті певні розміри засобів у вигляді виробничих запасів, готової продукції, засобів у розрахунках, які забезпечували б безперервний виробничий процес. Це дає можливість своєчасно здійснювати вкладення оборотних засобів у виробництво, отримувати готову продукцію і виручку від реалізації. Своєчасне надходження виручки забезпечує погашення зобов'язань як перед постачальниками і підрядчиками, так із оплати праці найманим працівникам і, найголовніше, сприяє своєчасному погашенню податкових зобов'язань зі сплати всіх податків і зборів до бюджетів різних рівнів.

Тому підприємства при авансуванні оборотних засобів в виробництво повинні виконувати різні завдання з огляду на протиріччя між платоспроможністю і дохідністю: з одного боку, збільшувати обсяг фінансових ресурсів для забезпечення постійного їх накопичення, зокрема виробничих запасів, а з іншого боку – забезпечувати ефективно їх використання з метою зростання обсягів виробництва та реалізації продукції, а також і її конкурентноздатності. Від ефективності управління оборотними засобами залежить фінансовий стан підприємства і його положення в ринковому середовищі.

В ринкових умовах виникає потреба в аналізі забезпеченості

оборотними засобами, визначенні їх наявності по кожному підприємству не тільки за загальною сукупністю, але і на окремих стадіях кругообігу.

Оптимальне розміщення оборотних засобів дає можливість вивільнити їх значну суму і спрямувати у виробництво. Як результат, підвищується ефективність виробництва, зменшується потреба у грошових коштах для забезпечення безперервності процесу виробництва.

В той же час слід відмітити той факт, що в сільськогосподарському виробництві певний відбиток на забезпеченість оборотними засобами накладає специфіка галузі. Технологічний процес в сільськогосподарському виробництві не можна призупинити. Процес виробництва супроводжується науково обґрунтованими нормами та нормативами, порушення яких може привести до непередбачуваних наслідків. Перевитрата, зокрема, мінеральних добрив чи отрутохімікатів може негативно вплинути на якісний склад продукції, яка виробляється, і в цій ситуації може бути нанесена шкода як якісній стороні виробничого процесу, так і кількісній. Підвищення вимог до якісного стану оборотних засобів є основною передумовою діяльності сільськогосподарського виробництва за якої підприємство отримує конкурентоспроможну продукцію.

Кругообігу оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах притаманні лише цій галузі особливості, пов'язані із їх функціонуванням. Вироблена сільськогосподарська продукція має біологічний характер, що впливає на строки її реалізації. Реалізація продукції повинна бути здійснена в максимально короткі терміни, адже від них залежить якість продукції. Надмірне зберігання готової продукції на складах призводить до погіршення її якісної характеристики, що негативно впливає на фінансовий стан підприємства, оскільки з обороту відволікається значна частина коштів.

Рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств оборотними засобами є одним із важливіших економічних факторів, які характеризують виробничі можливості підприємства. За допомогою цих показників можна виявити внутрішні резерви підвищення ефективності виробництва.

Про обсяг вкладень в оборотні засоби сільськогосподарських підприємств Черкаської області за 2000 – 2006 рр. свідчать дані таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Динаміка структури оборотних засобів сільськогосподарських підприємств Черкаської області

Роки	Виробничі запаси		Незавершене виробництво		Засоби сфери обігу		Всього оборотних засобів	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
2000	488872,9	45,9	5296,1	0,5	570143,6	53,6	1064312,6	100,0
2001	605261,4	65,4	9380,9	1,0	310597,9	33,6	925240,2	100,0
2002	567470,4	63,1	32859,1	3,7	298501,5	33,2	898831,0	100,0
2003	516632,0	55,6	46557,4	5,0	365859,2	39,4	929048,6	100,0
2004	536207,1	45,1	46584,2	3,9	604990,3	50,9	1187781,6	100,0
2005	681867,1	43,5	11372,3	0,7	875133,7	55,8	1568373,1	100,0
2006	675994,9	48,6	19534,6	1,4	694901,8	50,0	1390431,3	100,0

Як свідчить приведений аналіз за 2000 – 2006рр. в структурі оборотних засобів сільськогосподарських підприємств області частка виробничих запасів постійно змінювалася. Якщо, в 2000 році виробничі запаси до загального їх обсягу складали 45,9%, у 2005 р – 43,5 % то у 2006 р – 48,6% їх сукупної вартості. Вартість виробничих запасів сільськогосподарського виробництва в абсолютному відношенні у 2006 р. порівняно з 2000 зросла на 187122,0 тис. грн. при одночасному їх збільшенні в загальній структурі оборотних засобів на 2,7 пункти.

Вивчення літературних джерел показало, що для визначення показника забезпеченості виробництва оборотними засобами, і для розрахунку їх структури існують різні методи визначення цих показників. Окремі економісти використовують їх вартість на початок або кінець року. Обчислені таким чином показники відображають результати тільки часового характеру [79; 96; 99]. На нашу думку, при обчисленні структури оборотних засобів та їх забезпеченості слід враховувати галузеву специфіку відтворення в сільському господарстві, яка визначає своєрідний характер кругообігу оборотних засобів протягом року. Для розрахунку показника забезпеченості виробництва оборотними засобами сільськогосподарських підприємств, слід застосовувати їх середньорічну вартість, обчислену за методом середньої хронологічної.

За сучасних умов господарювання сільськогосподарських підприємств має місце подорожчання частки виробничих запасів промислового виробництва. Таке подорожчання в свою чергу призвело до значного зростання собівартості сільськогосподарської продукції, а і, відповідно, оборотних засобів власного виробництва.

Як свідчить проведений аналіз, збільшення обсягів виробничих запасів у сільськогосподарських підприємствах відбулося в основному за рахунок зростання цін на промислову продукцію та росту собівартості засобів власного виробництва.

Значний вплив на склад і структуру оборотних засобів мають правові аспекти діяльності сільськогосподарських підприємств всіх форм власності. Загальновідомо, що протягом досліджуваного періоду досить таки інтенсивно відбувався процес розпаювання сільськогосподарських підприємств. Він супроводжувався перерозподілом як основних засобів, так і предметів праці, що в певній мірі відобразилося на забезпеченні підприємств оборотними засобами та їх структурі. Новостворені підприємства за наявного об'єму ресурсного потенціалу, отриманого ними від розпаювання не забезпечують не тільки розширеного, але і простого відтворення. Проведені дослідження свідчать, що у 2001 році в Черкаській області завершився процес розпаювання земель і 94,7% земельних угідь взято в оренду. Власники земельних паїв у 2003 році 89,2% ріллі використали під вирощування сільськогосподарських культур і на випас. Решта земельних угідь перебувало під чорними парами. Практика використання чорного пару

має місце у всіх регіонах області, особливо на землях, взятих в оренду великими промисловими підприємствами міст Києва, Черкас, Умані і інших.

Така практика негативно впливає на виробничі процеси, оскільки продовольчий ринок недоотримає значну кількість сільськогосподарської продукції. В результаті цього не відбувається процес накопичення підприємствами необхідних для авансування кругообігу засобів, що призводить до порушення науково обґрунтованого співвідношення між авансованими засобами сфери виробництва і обігу, що негативно позначається на виробничих можливостях підприємства.

Як свідчить аналіз в незавершене виробництво сільськогосподарські підприємства авансують від 0,5 % загальної вартості оборотних засобів у 2000 році до 5,0 у 2003 році. У 2005 році в структурі оборотних засобів незавершене виробництво склало всього 0,7 %, а в 2006 р. – 1,4 % від загальної їх структури, що відповідно на 4,3 і 3,6 пункти менше 2003 року.

Такий стан структури оборотних засобів є науково необґрунтованим. Більш детальний аналіз стану виробництва підприємств свідчить, що із загальної вартості незавершеного виробництва на посів озимих зернових і озимого ріпаку в середньому за 2000 – 2006 рр. припадає 96,8 %. Посів озимої пшениці підприємствами області скорочується. В 2003 році під озиму пшеницю виділено 38,8 тис. га або 14,48 % від посівів 1990 року. Це свідчить про недотримання підприємствами технологічних процесів, науково обґрунтованих сівозмін. Зменшення посівних площ під стратегічними для області культурами супроводжується скороченням внесення органічних та мінеральних добрив з одночасним порушенням агротехнічних заходів. Зокрема, не проводиться зимове підживлення посівів, боротьба з шкідниками, снігозатримання тощо.

Якщо в 1990 році на 1 га посівів господарствами області було внесено 158 кг мінеральних добрив, то в середньому за 2000 – 2006 рр. 25 кг або 15,8 % до 1990 року. Аналогічний стан із внесенням органічних добрив. В 1990 році в середньому підприємствами внесено 10,6 т. органічних добрив, а за 2000 – 2006 рр. – 2,25 т або 21,3 % від рівня 1990 року.

Порушення технології виробництва при вирощуванні сільськогосподарських культур призводить до уповільнення росту виробничих запасів і незавершеного виробництва і випереджаючого росту оборотних засобів сфери обігу, що не можна назвати закономірним явищем. Це свідчить про погіршення інтенсифікації сільського господарства, зменшення обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції і як, наслідок, погіршення фінансового стану підприємства.

Науково обґрунтоване закріплення оборотних засобів в сфері виробництва забезпечує важливі умови безперервної діяльності роботи сільськогосподарських підприємств, сприяє росту ефективності виробництва, а при повсякчасній економії сировинних ресурсів і витрат незавершеного виробництва забезпечує нормальну роботу підприємств.

Розділ 2

Зростання оборотних засобів, авансованих в сферу обігу, (готову продукцію, розрахунки), перешкоджає безперебійній і ритмічній роботі підприємства, сповільнює оборотність оборотних засобів, знижує ефективність їх використання.

За досліджуваний період у сільськогосподарських підприємств області спостерігається вилучення оборотних засобів із виробничої діяльності в сферу обігу. У 2000 році в структурі авансованих оборотних засобів 53,6 % припадало на сферу обігу, в 2005 році – 55,8 %, а в 2006 р. – 50,0 %. В абсолютному значенні оборотні засоби, що функціонували в сфері обігу підприємств в 2005 році зросли порівняно з 2000 роком на 304990,1 тис. грн., а в 2006 р. на 124758,2 тис. грн. Затримка оборотних засобів в сфері обігу зводить нанівець всі результати, досягненні у виробничому циклі, оскільки прибуток на стадії реалізації сільськогосподарської продукції не створюється. Скорочення часу перебування оборотних засобів в сфері обігу призводить до вивільнення значних сум із кругообігу і більш ефективному їх використанню.

Великий вплив на організацію оборотних засобів, ефективність їх використання має їх структура .

Структура засобів сфери обігу в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області наведена в таблиці 2.2 і характеризується доволі високим рівнем готової продукції та коштів в розрахунках. Найбільшу питому вагу в структурі засобів сфери обігу за досліджуваний період займали кошти в розрахунках. На їх частку в 2000 році припадало 72,0 % загальної їх вартості, в 2005 р. – 53,6%, а в 2006 р. – 52,6 %. Абсолютний ріст готової продукції та коштів в розрахунках за період з 2000 по 2006 рр. був досить вагомий. Так, готова продукція у 2005 році порівняно з 2000 роком зросла на 178734,5 тис. грн., а в 2006 р. на 127059,2 тис. грн. Заборгованість з розрахунків з різними дебіторами в 2005 р. порівняно з 2000 р. зросла на 58535,5 тис. грн.

Зростання в структурі оборотних засобів коштів в розрахунках характеризує негативне явище, оскільки із обігу на досить таки тривалий період відволікаються кошти. Це в свою чергу призводить до фінансових труднощів в господарствах, порушення строків погашення зобов'язань підприємств. В ряді випадків підприємства вимушені не виправдано залучати позики банків, а також сплачувати за ними підвищені відсотки.

Тенденція, до зростання залишків готової продукції та коштів в розрахунках що намітилися в останні роки є перш за все результатом розбалансованості платіжного обігу, відсутності державної підтримки сільськогосподарського товаровиробника.

Практика останніх років свідчить, що виробничі запаси, які придбаваються сільськогосподарськими товаровиробниками мають найбільш високі ціни в період проведення весняно – польових робіт.

В той же час вирощена сільськогосподарська продукція закупаються різними покупцями за найнижчими цінами в період осінньо-польових робіт, тобто в період масового збору урожаю. Держава не втручається в цей процес, щоб підтримати сільськогосподарського товаровиробника.

Таблиця 2.2.

Структура оборотних засобів сфери обігу в сільськогосподарських підприємств Черкаської області (на кінець року).

Період	Всього	В тому числі			
		готова продукція	грошові кошти	кошти в розрахунках	інші активи
Структура, %					
2000 р.	100,0	19,5	2,3	72,0	6,2
2001 р.	100,0	41,5	2,9	52,1	3,5
2002 р.	100,0	38,3	3,7	53,7	4,3
2003 р.	100,0	30,7	7,6	53,2	8,6
2004 р.	100,0	34,1	4,3	58,9	2,7
2005 р.	100,0	33,1	8,8	53,6	4,4
2006 р.	100,0	34,3	8,4	52,6	4,7
Темпи росту, %					
2001 р до 2000 р	54,5	115,7	68,4	39,4	31,2
2002 р до 2001 р.	96,1	88,9	122,9	98,9	117,6
2003 р до 2002 р.	122,6	98,1	252,0	121,5	243,4
2004 р до 2003 р.	165,4	184,1	93,0	183,2	51,4
2005 р до 2004 р.	144,7	140,4	299,4	131,6	240,9
2006 р до 2005 р.	74,9	82,2	75,8	77,9	84,2
2006 р до 2000 р	121,9	214,2	447,2	89,0	93,2
Тривалість оборотності засобів сфери обігу (днів):					
2000 р	120	27	3	82	8
2001 р	99	41	3	52	4
2002 р.	107	41	4	57	5
2003 р	110	34	8	58	9
2004 р.	143	49	6	84	4
2005 р	277	92	24	148	12
2006 р.	133	46	11	70	6
2006 (+/-) 2000 р	13	19	8	-12	-2

В результаті отримана підприємствами готова продукція не реалізується товаровиробниками впродовж тривалого часу в надії на зростання ціни на неї. Якщо у 2000 році термін реалізації готової продукції підприємствами області складав в середньому 27 днів, то уже у 2005 році – 92. Зростає тривалість обороту коштів в розрахунках. В 2000 році за відвантажену продукцію, товари і послуги підприємства отримали виручку в середньому за 82 дні, а в 2005 році за 148 або період обороту коштів в розрахунках зріс на 66 днів.

Сільськогосподарські підприємства ведуть постійний пошук заходів щодо покращення стану використання оборотних засобів, авансованих у виробництво. На даному етапі розвитку виробничих відносин єдиним виходом з цього становища може стати державна підтримка

Розділ 2

сільськогосподарського товаровиробника. Цього можна досягти запровадженням державного регулювання ціни на ринку, проведенням державних закупок всіх видів сільськогосподарської продукції. Адже така вже практика існувала і довела свою спроможність щодо впорядкування ринку сільськогосподарської продукції. Вважаємо за доцільне на державному рівні створити заготівельні організації, які б здійснювали заготівлю сільськогосподарської продукції у виробників, авансуючи їх на протязі року. Це забезпечить державі отримання багатомільйонних прибутків, які за теперішніх умов надходять до приватних структур, що скуповують сільськогосподарську продукцію у виробників за безцінь, а реалізують її за досить високими цінами. При реалізації продукції на експорт додатково отримують із державного бюджету відшкодування податку на додану вартість, використовуючи нульову ставку оподаткування. За такої позиції держава втрачає мільйонні надходження до бюджетів всіх рівнів. І одночасно витрачає такі ж мільйонні суми на відшкодування податку на додану вартість. Сільськогосподарські підприємства зі своєї сторони втрачають реальні закупівельні ціни, які б сприяли ефективному веденню виробництва, їх функціонування на умовах самофінансування та самоокупності.

Із-за тривалого зберігання на складах готової продукції, зокрема зерна сільськогосподарські підприємства змушені здійснювати додаткові витрати, пов'язані із її зберіганням на елеваторах. Як результат, підприємства сплачують значні суми за зберігання і доочистку зерна.

Зростанням цін на вирощену сільськогосподарську продукцію супроводжується одночасним ростом цін на товари, роботи і послуги, що закуповують сільськогосподарські підприємства з метою авансування їх в новий виробничий цикл. Без державної підтримки сільськогосподарські підприємства не зможуть вирішити проблеми зростання виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції і забезпечення держави продуктами харчування, створення національної продовольчої безпеки держави.

Найвні кошти, що зберігаються на поточних та валютних рахунках підприємств незначні і тому не дають змоги розпочати виробничий цикл без залучення позикових та залучених коштів. Так, питома вага грошових коштів за період, що аналізувався становить всього від 2,3 % в 2000 році і 8,4 % у 2006 році. В 2006 році в структурі засобів сфери обігу грошові кошти порівняно з 2000 роком зросли на 6,1 пункти, а в абсолютному значенні на 45325,4 тис. грн.

Найвних грошових коштів в сільськогосподарських підприємствах не вистачає для підтримки безперервного процесу кругообігу виробництва. Як свідчать дані таблиці у 2000 році період оборотності наявних грошових коштів складав 3 дні, а в 2006 році – 11.

Не зважаючи на такий нестабільний стан із забезпеченням підприємств оборотними засобами сільськогосподарські підприємства функціонують,

здійснюють певну виробничу програму, пов'язану із виробництвом сільськогосподарської продукції порушуючи елементарні агротехнічні умови виробництва.

В останні роки сільськогосподарські підприємства, як правило, виробляють високоліквідну продукцію, зокрема зерно пшениці та соняшнику. Як свідчить проведений аналіз виробництво цієї продукції переважною більшістю підприємств здійснюється без дотримання сівозмін. Наприклад, в ТОВ „Громи” Уманського району зернові на площі 220 га висівалися п'ять раз поспіль на тій же площі без дотримання елементарних агротехнічних правил.

В ТОВ „Собківка” цього ж району впродовж чотирьох років висівався соняшник на площі 130 га, що призвело до вкрай тяжкого виснаження ґрунтів. В цій ситуації товаровиробники зокрема ті, що орендують земельні ділянки не дотримуються науково обґрунтованих методів ведення виробництва, норм і нормативів витрачання матеріальних ресурсів, економного використання матеріальних, фінансових та трудових ресурсів. Орендарі, як правило, не зацікавлені в забезпеченні виробничого циклу оборотними засобами, необхідних для авансування їх у виробничий процес.

Сільськогосподарські підприємства повинні здійснювати заходи, спрямовані на зменшення оборотних засобів, закріплених за сферою обігу. Зокрема, підвищувати рівень товарності виробництва, поставити на економічну основу взаємозв'язки із постачальниками, обслуговуючими і переробними підприємствами, застосовувати більш прогресивні форми розрахунків, що відповідають характеру цих зв'язків, дотримуватися договорів поставки виробничих запасів і реалізації сільськогосподарської продукції, а також фінансової дисципліни при розрахунках і платежах. Такі заходи сприятимуть зменшенню питомої ваги оборотних засобів сфери обігу, скороченню дебіторської заборгованості і запасів готової продукції, більш раціональній структурі вкладень в оборотні засоби.

Показник структури оборотних засобів є важливим економічним фактором, що характеризує економічну можливість підприємства. Але за його допомогою досить проблематично виявити внутрішні резерви підприємства, спрямовані на підвищення ефективності підприємства. Представлені в бухгалтерському обліку дані про сумарну кількість оборотних засобів, авансованих у виробництво спотворюється багатьма чинниками, які впливають на їх обсяг. Це цінова політика, рівень інфляції, тощо.

Одна із відмінних рис функціонування оборотних засобів в сільському господарстві полягає в тому, що ефективність їх використання в значній мірі пов'язана із земельними ресурсами. Відмічені особливості слід враховувати при вивченні забезпеченості сільськогосподарських підприємств оборотними засобами. Це означає, що їх необхідно розглядати перш за все по відношенню до земельних угідь. Тому важливе значення має аналіз динаміки рівня забезпеченості оборотними засобами, їх складу, структури в розрахунку на один га сільськогосподарських угідь. Дані представлені в таблиці 2.3.

Забезпеченість оборотними засобами сільськогосподарських підприємств Черкаської обл.

Роки	Оборотні засоби, всього							
	в сфері виробництва				в сфері обігу			
	на 1 га с.-г. угідь, грн.	питома вага, %	темп зростання, %	тривалість обороту в днях	на 1 га с.-г. угідь, грн.	питома вага, %	темп зростання, %	тривалість обороту в днях
2000	605,6	46,4	–	200	698,7	53,6	-	120
2001	753,2	66,4	124,4	197	380,6	33,6	54,5	99
2002	735,7	66,8	97,7	215	365,8	33,2	96,1	107
2003	690,2	60,6	93,8	169	448,4	39,4	122,6	110
2004	714,2	49,1	103,5	138	741,4	50,9	165,4	143
2005	849,6	44,2	119,0	219	1072,5	55,8	144,7	277
2006	852,4	50,0	100,3	133	851,6	50,0	79,4	133
В середньому за 2000 – 2006 рр.	712,9	57,4	-	174	529,6	42,6	–	153

Як свідчить приведений аналіз у 2000 році в сільськогосподарських підприємствах в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь припадало 605,6 грн. виробничих запасів або 46,4 % від загальної їх вартості, а в сфері обігу відповідно 698,7 грн. і 53,6 %. Починаючи із 2004 року у досліджуваних підприємствах спостерігається досить інтенсивне відволікання оборотних засобів із виробничої сфери в сферу обігу. Так, в 2004 році в розрахунку на один га сільськогосподарських угідь припадало 714,2 грн. виробничих запасів або 49,1 % від їх загальної вартості, а в сфері обігу 741,4 грн. або 50,9 %. В 2005 році вартість оборотних засобів закріплених за сферою обігу перевищує вартість авансованих засобів сфери виробництва. Їх розмір в розрахунку на один га сільськогосподарських угідь склав 1072,5 грн. або 55,8 % від загальної авансованої вартості. В 2006 році оборотні засоби сфери обігу в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь склали 851,6 грн. або на 21,9% більше 2000 року при загальній їх питомій вазі в загальній структурі 50,0%.

Приріст виробничих оборотних засобів в розрахунку на один га с.-г. угідь в 2005 році до 2000 року становив 39,5 %, а сфери обігу 53,5 %, а в 2006 р. відповідно 17,7 і 21,9 %. Це свідчить про випереджаюче зростання оборотних засобів, закріплених в сфері обігу над засобами, що авансовані у виробничу сферу. Таке явище не сприяє ефективному використанню оборотних засобів.

Так, якщо в середньому за досліджуваний період середня тривалість обороту виробничих запасів становила 174 дня, то засобів, авансованих в

сферу обігу – 153 днів, що підтверджує слабку фінансову дисципліну підприємств, не виконання ними договірних умов, пов'язаних з поставкою продукції, товарів, робіт і послуг. Відволікання вільних коштів підприємств з обігу в середньому на 153 днів примушує підприємства залучати короткотермінові позики банку і сплачувати високі відсотки за їх користування, призводить до накопичення зобов'язань перед постачальниками, росту кредиторської заборгованості.

Не можна стверджувати, що забезпеченість оборотними засобами в сільськогосподарських підприємств Черкащини в розрахунку на один га сільськогосподарських угідь не достатня. Але, як свідчить аналіз, зростання виробничих оборотних засобів в розрахунку на один га сільськогосподарських угідь пов'язане не із фізичним їх зростанням, а збільшенням цін на промислову продукцію і ростом собівартості засобів власного виробництва.

За дослідженнями Деркач Л.П. [79], в Черкаській області в 1966 році в розрахунку 1 га сільськогосподарських угідь припадало 220 крб. оборотних засобів., з яких матеріальних 150 крб., а у 1985 році відповідно 777 і 504 крб.

Враховуючи індекс інфляції з 1985 року по даний час, сільськогосподарські підприємства в середньому за 2000 – 2006 рр. забезпечені виробничими оборотними засобами на 26,4 % до середньорічного показника 1985 року. Таке становище не сприяє підвищенню ефективності та зростанню обсягів виробництва і реалізації продукції і, головне, перешкоджає ефективному управлінню оборотними засобами.

Зростання цін на промислову продукцію і підвищення собівартості продукції підприємств аграрного сектору економіки, що спостерігається на протязі десятиліття – результат цінової політики, що призвела до диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію.

Як свідчить аналіз, на протязі періоду, що досліджувався відмічалось підвищення цін виключно на всі промислові товари, зокрема паливо і мастильні матеріали, мінеральні добрива і отрутохімікати, енергоресурси та інші послуги, що отримують підприємства аграрного сектору економіки зі сторони. В Черкаській області, де функціонує власне підприємство з виробництва мінеральних добрив ціни на добрива у 2005 році порівняно з 2004 роком зросли на 30,7 %. Одночасно відмічається подорожчання послуг за електроенергію, газ, тепло і воду на 10,5 %. В середньому промислова продукція, що використовується сільськогосподарськими підприємства зросла за період з 2000 по 2005 рр. на 43,6 %. Подорожчання предметів праці промислового походження призвело не тільки до росту їх середньорічних залишків, але і до підвищення собівартості сільськогосподарської продукції, а відповідно і елементів оборотних засобів власного виробництва.

Випереджаюче зростання оборотних засобів сфери обігу над виробничими оборотними засобами незакономірне явище, не сприяє розширеному відтворенню, інтенсифікації сільського господарства, призводить до підвищення собівартості продукції, зростання обсягів імпортованої сільськогосподарської продукції в області. Зокрема імпорт

Розділ 2

тварин і продуктів тваринного походження по області в 2005 році порівняно з 2000 роком зріс на 3,9 %, продуктів рослинного походження на 2,4 %. І це при тому, що Черкащина завжди була житницею України, виключно сільськогосподарським регіоном.

Аналогічна ситуація склалася із забезпеченістю оборотними засобами у всіх регіонах області. Переважна більшість з них неплатоспроможна і, як результат, не в повній мірі забезпечена оборотними засобами. Нами проведений аналіз впливу забезпеченості оборотними засобами на економічну ефективність виробництва. Дані представлені таблицею 2.4.

Таблиця 2.4.

Вплив забезпеченості оборотними засобами на економічну ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах Черкаської обл. в середньому за 2000 – 2006 рр.

Групи підприємств за величиною оборотних засобів на 1 га с.-г. угідь, грн.	Кількість обстежених підприємств	Середня забезпеченість оборотними засобами на 1 га с.-г. угідь, грн.	Питома вага кредиту в оборотних засобах, %	Чистий прибуток на 1 га с.-г. угідь, грн.	Кредиторська заборгованість на 1 га с.-г. угідь, грн.	Розмір грошових коштів в розрахунку на 1 га с.-г. угідь, грн.	Рівень рентабельності, %
до 950	146	717,3	8,1	631,2	25273,4	385,5	1,3
951 – 1450	215	1158,8	10,2	4105,5	49740,8	512,3	5,9
1451 – 1950	59	1623,4	12,1	6003,6	18321,1	1047,4	15,1
Більше 1951	35	2937,7	16,9	6211,4	14609,3	1382,7	20,7

Як свідчить проведений аналіз різний рівень в забезпеченості сільськогосподарських підприємств оборотними засобами обумовлений неоднорідністю природно – економічних умов, різним виробничим спрямуванням і рівнем розвитку економіки. В певній мірі посилення регіональних розходжень в рівні забезпечення оборотними засобами є наслідком проведення ринкових перетворень в аграрній сфері економіки, поглиблення спеціалізації виробництва.

Як правило, біля великих міст Черкаси, Умань, Сміла, Золотоноша, сільськогосподарські підприємства працюють більш ефективно, забезпечені робочою силою, дотримуються умов агротехніки, вирощують більш високі урожаї сільськогосподарських культур. В цих регіонах більш потужно розвинуто тваринництво, яке забезпечує потребу в продуктах тваринництва

за рахунок власного виробництва. Як правило, такі сільськогосподарські підприємства більш фінансово стабільні і забезпечені оборотними засобами. Із 455 обстежених сільськогосподарських підприємств найкращі результати діяльності спостерігаються в тих, розмір оборотних засобів в яких в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь склав більше 1951 гривень. Кількість таких підприємств в середньому за 2000 – 2006рр. складає 7,7 % від загального числа обстежених підприємств.

По цій групі підприємств розмір чистого прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь складає 6211,4 грн., найнижча кредиторська заборгованість – 14609,3 грн. і найвищий рівень рентабельності – 20,7 %.

Як правило, ці підприємства мають досить потужну переробну промисловість, створюють передумови випереджаючого росту матеріальних оборотних засобів, які безпосередньо приймають участь у виробництві сільськогосподарської продукції. Їм притаманний постійний пошук заходів, пов'язаних з економією виробничих запасів, зниженням матеріальних витрат в структурі операційних витрат. Саме економія матеріальних витрат, впровадження енергозберігаючих технологій є основною із передумов діяльності підприємства в ринкових умовах.

Нами проведений аналіз структури операційних витрат на виробництво сільськогосподарської продукції підприємствами області в середньому за 2000 – 2006 рр. Дані приведені в таблиці 2.5.

Найбільшу питому вагу в структурі операційних витрат займають матеріальні витрати. На їх частку в середньому за 2000 – 2006 рр. припадало 64,5 %. В той же час в 1990 році їх розмір в структурі операційних витрат становив всього 46,9 %. Ріст матеріальних витрат в структурі операційних витрат відбувався як за рахунок зростання вартості придбаних матеріальних ресурсів, так і тих, що виробляються безпосередньо на підприємствах. Із матеріальних витрат за досліджуваний період найбільшу питому вагу займають корми – 20,1 %, паливо і мастильні матеріали – 10,6, запасні частини – 5,7, оплата послуг – 7,9 %. Зростання матеріальних витрат в структурі операційних одночасно супроводжується зменшенням частки витрат на оплату праці, розмір якої в структурі операційних витрат в 2005 році склав лише 13,4 %, а в 2006 р. 11,7% проти 36,2 в 1990 році. Звідси і низький рівень середньомісячної заробітної плати в розрахунку на одного працюючого.

Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників сільського господарства області в середньому за 2000 – 2005 рр. становила 162,25 гривень або 48,6 % від оплати праці найманих працівників промисловості і 63,1 % від середньомісячної номінальної оплати в середньому по області.

При цьому слід врахувати той факт, що нарахована оплата праці по галузі є реальною, оскільки сільськогосподарські підприємства оподатковуються фіксованим сільськогосподарським податком і в них відсутні мотиви з приховування нарахованої заробітної плати.

Структура операційних витрат діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської обл. в середньому за 2000-2006 рр., %

Райони	Витрати на оплату праці		Відрахування на соціальні заходи		Матеріальні витрати всього	в тому числі								Амортизація	Орендна плата	Всього операційних витрат	оренда	Всього операційних витрат
	оплата праці	соціальні заходи	оплата праці	соціальні заходи		наслідня та посадковий матеріал	корми	інша продукція с-г	мінеральні добрива	нафтопродукти	електроенергія	запасні частини	оплата послуг					
Черкаський	13,8	0,4	66,8	7,8	21,6	2,8	7,4	10,6	2,4	5,9	8,3	4,0	15,0	100,0	15,00	100,00		
Золотоніський	12,7	0,3	59,9	5,3	19,5	2,2	7,6	13,0	1,6	4,3	6,4	2,6	24,5	100,0	9,51	100,00		
Смілянський	14,4	0,4	67,7	8,7	19,5	1,7	10,4	13,9	2,1	3,4	8,0	2,2	15,3	100,0	15,30	100,00		
Уманський	14,9	0,5	61,6	9,4	10,7	2,7	7,9	12,6	2,7	6,0	9,6	5,0	18,0	100,0	18,00	100,00		
Городищенський	14,4	0,8	66,7	10,2	19,8	5,1	8,3	11,2	1,6	5,9	4,6	2,6	15,5	100,0	15,53	100,00		
Драбівський	12,6	0,5	61,7	9,9	15,4	3,4	6,9	11,3	2,2	4,9	8,5	4,8	20,4	100,0	20,35	100,00		
Звенигородський	15,5	0,8	67,7	8,9	20,0	2,0	7,6	10,6	3,0	7,8	7,8	2,0	14,0	100,0	14,04	100,00		
Кам'янський	15,1	0,3	64,6	8,5	22,5	2,8	3,5	12,6	2,8	5,6	6,3	4,9	15,5	100,0	15,47	100,00		
Канівський	16,2	0,7	63,1	13,7	11,4	4,5	6,2	9,8	1,8	6,9	8,8	4,1	15,9	100,0	15,87	100,00		
Кагеринопільський	17,2	0,5	63,1	9,3	17,8	2,3	6,9	11,0	2,8	6,2	6,8	2,3	16,9	100,0	17,12	100,00		
Корсунь - Шевченківський	12,2	0,4	71,5	8,9	23,1	1,9	9,2	10,7	2,7	7,0	8,0	3,0	12,9	100,0	12,89	100,00		
Лисянський	15,5	0,6	60,5	10,2	15,2	1,5	6,5	11,5	2,3	7,0	6,3	3,9	19,5	100,0	19,60	100,00		
Монастирищенський	15,3	0,7	66,3	8,7	21,2	2,5	7,4	12,5	2,6	6,6	4,8	1,6	16,1	100,0	16,05	100,00		
Тальнівський	13,8	0,3	65,2	10,3	20,9	2,3	4,1	13,4	2,4	6,0	5,8	2,6	18,1	100,0	18,02	100,00		
Хрстинівський	15,9	0,5	66,5	8,8	22,6	2,1	4,9	13,2	3,1	5,9	5,9	4,0	13,1	100,0	13,00	100,00		
Чорнобаївський	16,1	0,7	61,7	12,0	21,2	1,9	4,3	7,6	2,3	6,0	6,4	1,7	19,8	100,0	9,76	100,00		
Чигиринський	15,3	0,4	65,7	8,5	20,9	1,9	5,3	12,3	2,2	5,1	9,5	0,9	17,7	100,0	17,68	100,00		
Шполянський	15,1	0,8	65,2	8,3	17,6	2,5	8,4	13,1	2,0	5,4	7,9	3,4	15,5	100,0	15,62	100,00		
Жашківський	13,5	0,5	66,7	10,2	13,9	1,8	12,2	9,8	1,9	5,5	11,4	3,6	15,7	100,0	15,73	100,00		
Маньківський	14,6	0,4	60,7	10,3	11,2	0,8	11,4	11,9	1,7	5,2	8,2	3,6	20,7	100,0	20,86	100,00		
Всього	13,4	0,5	65,5	8,9	20,1	2,6	7,4	10,6	2,3	5,7	7,9	4,5	16,1	100,0	14,66	100,00		

Відсутність стратегії і тактики зі сторони держави по відношенню до сільськогосподарських підприємств призводить до того, що підприємства в даний час вирощують ту продукцію, яка має найбільший попит на внутрішньому та зовнішньому ринках. За досліджуваний період в структурі посівних площ сільськогосподарських підприємств 53,6 % припадало на зернові культури, 18,6 % на соняшник. Така продукція має найбільший попит за межами України. Вузька спеціалізація сільськогосподарських підприємств в певній мірі впливає на накопичення певних видів товарно – матеріальних цінностей, необхідних для виробництва такої продукції. Це вимагає від підприємств накопичення певного виду оборотних засобів, зокрема виробничих запасів, що призводить до їх зростання по відношенню до загальної суми активів балансу.

Приведені в таблиці 2.6. дані свідчать про те, що розмір оборотних засобів по відношенню до загальної суми активу балансу коливається по районах.

Таблиця 2.6.

**Питома вага оборотних засобів у структурі активів балансу
сільськогосподарських підприємств
Черкаської обл. ,%**

Райони	2000 р	2001 р	2002 р	2003 р	2004 р	2005 р	2006 р.	Відхилення 2006 р до 2000 р (+/-):
Черкаський	44,1	45,0	37,6	49,2	56,7	59,5	42,3	- 1,9
Золотоніський	29,6	48,0	50,2	50,2	50,9	57,1	54,9	25,3
Смілянський	42,7	51,2	43,4	43,7	43,0	50,7	51,0	8,3
Уманський	27,4	30,1	30,7	44,1	40,3	41,2	43,0	15,6
Городищенський	21,5	33,1	29,6	29,2	45,6	51,7	63,1	41,7
Драбівський	39,1	39,5	40,8	37,1	60,3	63,3	72,4	33,3
Звенигородський	23,7	34,5	41,8	40,2	45,9	51,9	56,7	33,0
Кам'янський	18,5	28,2	31,0	31,2	37,5	40,0	61,7	43,2
Канівський	19,8	28,6	26,3	40,2	53,0	57,3	42,2	22,4
Катеринопільський	16,2	23,2	27,0	36,8	46,2	47,8	34,3	18,1
Корсунь – Шевченківський	40,5	44,8	52,0	51,1	51,3	54,5	74,3	33,8
Лисянський	20,3	38,0	35,0	40,2	46,1	44,6	45,9	25,6
Монастирищенський	26,4	26,6	25,0	34,6	48,0	49,2	71,1	44,7
Тальнівський	19,5	23,1	24,8	27,2	34,0	38,7	44,9	25,4
Христинівський	23,2	26,4	28,7	28,0	34,4	37,3	38,0	14,8
Чорнобаївський	40,5	43,7	45,7	45,3	54,2	55,3	48,4	7,8
Чигиринський	26,2	15,8	18,0	40,8	62,5	51,4	56,3	30,1
Шполянський	24,7	37,0	41,5	44,1	55,5	56,2	57,7	33,0
Жашківський	13,9	35,3	42,1	43,2	55,4	57,8	57,9	44,0
Маньківський	29,7	38,9	46,8	42,4	51,2	53,9	50,4	20,7
Всього	32,1	36,3	36,8	42,3	51,0	51,1	54,6	22,5

Розділ 2

Традиційно, найбільша питома вага оборотних засобів в сільськогосподарських підприємств, розташованих біля великих міст області, забезпечених переробними підприємствами. Зокрема, в Черкаському районі розмір оборотних засобів в загальній сумі активів зріс в 2005 році порівняно з 2000 р. на 15,4 пунктів, Золотоніському – на 27,5 пункти, Чигиринському – 25,2, Шполянському – 31,5 і Жашківському – 43,9 %.

В цілому по Черкаській області у 2000 році оборотні засоби у структурі активів балансу займали 32,1 %, в 2005 році – 51,1, а у 2006 р. – 54,6 % або на 22,5 пункти більше порівняно з 2000 роком.

Зростання питомої ваги оборотних засобів в структурі балансу обумовлено, по – перше, зменшенням вартості залишкової вартості основних засобів в загальній сумі активів балансу, і по – друге, зростанням частки кредитів банку та отриманої компенсації за виданими кредитами банку сільськогосподарським товаровиробникам, які спрямовані на придбання ними товарно – матеріальних цінностей і оплату робіт та послуг відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2000 року за № 398.

Обидва ці фактори вагомо вплинули на зростання питомої ваги оборотних засобів в загальній структурі активів балансу.

В таблиці 2.7. приведені дані про співвідношення між основними і оборотними засобами за 2000 – 2006 рр. в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області.

Таблиця 2.7.

Співвідношення між основними і оборотними засобами в сільськогосподарських підприємствах Черкаської обл.

Роки	Оборотних виробничих засобів на 1 грн. основних засобів	Всього оборотних засобів на 1 грн. основних засобів	Частка в активах балансу, %	
			основних засобів	оборотних засобів
2000 р.	0,28	0,45	65,5	32,1
2001 р.	0,38	0,65	56,9	36,3
2002 р.	0,41	0,72	53,3	36,8
2003 р.	0,44	0,92	48,2	42,3
2004 р.	0,51	1,28	41,3	51,0
2005 р.	0,59	1,29	48,9	51,1
2006 р.	0,58	1,21	39,2	47,3
в середньому за 2000-2006 рр.	0,44	0,86	50,6	41,9

Якщо у 2000 році на 1 гривню основних засобів припадало 0,28 грн. виробничих оборотних засобів, то уже в 2006 році 0,58 гривні або на 0,30 гривні більше. З кожним роком цей показник погіршується. В 2005 році оборотні засоби по відношенню до основних зросли в 2,1 рази, а у 2006 – в 1,2 рази.

Погіршення співвідношення між основними і оборотними засобами усугубляється тією обставиною, що сільськогосподарські підприємства втрачають основні засоби в результаті їх фізичного та морального зносу. Якщо в 2000 році частка основних засобів в структурі активу балансу займала 65,5 %, в 2005 році – 48,9 %, то в 2006 р. – 39,2 %. В той же час частка оборотних засобів в структурі активу балансу, навпаки зросла за цей же період на 15,2 пункти.

Проведені дослідження свідчать дотримання науково обґрунтованих пропорцій між основними і оборотними засобами сприяє покращенню показників діяльності підприємств (табл.2.8.). Зокрема, зростає рентабельність, розмір чистого прибутку та чистого (виручки) доходу в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, розмір чистого прибутку на 1 гривню оборотних засобів. Як свідчить аналіз, ріст показників відмічається у групі, в якій на одну гривню оборотних припадає 0,52 гривні основних засобів. Кількість цих підприємств складає 49,5 % загальної кількості обстежених підприємств.

Таблиця 2.8.

Вплив співвідношення між основними та оборотними засобами на ефективність виробництва Черкаської обл. за 2000 – 2006рр.

Групи підприємств по відношенню між оборотними та основними засобами	Кількість підприємств	Припадає оборотних засобів на 1 грн. основних	Рівень рентабельності, %	Чистий прибуток на 1 га с.-г. угідь, грн.	Чистий (виручка) дохід на 1 га с.-г. угідь, грн.	Чистий прибуток на 1 грн. оборотних виробничих засобів, грн.
До 20,0	19	0,17	0,22	13,48	959,50	0,01
20,1-30,0	83	0,25	0,34	18,25	1127,12	0,01
30,1-40,0	94	0,36	0,61	35,91	1148,59	0,02
Більше 40,1	259	0,61	8,78	95,76	1253,54	0,15

Вітчизняною наукою розроблені рекомендації щодо оптимального рівня співвідношення між основними і оборотними засобами. З огляду на різні джерела приводяться і різні співвідношення. Проте більшість економістів притримуються думки, що на 1 гривню основних повинно припадати не менше 0,50 грн. оборотних засобів.

При виборі показників, які характеризують співвідношення між різними частинами авансованих засобів, необхідно виходити із їх економічної ролі в процесі виробництва і кругообігу. Виходячи з цих

Розділ 2

обставин найбільш об'єктивно характеризує пропорції формування засобів підприємства співвідношення між основними і виробничими оборотними засобами та між основними і оборотними засобами. Перший показник відображає пропорції формування всіх засобів, другий – їх співвідношення тільки на стадії виробництва.

Переважає більшість економістів визначає співвідношення між основними і оборотними засобами, виходячи з їх середньорічної вартості. Ми вважаємо, що визначати ці показники можна як за середньорічними даними, так і за даними на будь – яку іншу дату. В залежності від цього вони і будуть відповідним чином характеризувати стан засобів за цим критерієм.

Так, співвідношення, обчислене за середньорічними даними характеризуватиме якісний стан авансованих засобів в середньому за рік, а за даними на певну дату – стан цих же засобів на даний момент. Такий показник можна обчислювати на початок і кінець року або кожного кварталу.

Із вищевказаного слід зробити висновок, що непомірне зростання цін на основні засоби сільськогосподарського призначення, їх моральний та фізичний знос порушив пропорції співвідношення між основними і оборотними засобами. В результаті такого стану за останні роки співвідношення між основними і оборотними засобами не відповідають нормативному рівню.

Покращення матеріального технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників може позитивно вплинути як на ефективність використання оборотних засобів так і на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому.

Як свідчить проведений аналіз на забезпеченість оборотними засобами мають вплив пільгові кредити, що надаються підприємствам відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2000 року за № 398. Відповідно до цієї постанови підприємства отримують пільгові кредити, а частину відсотків за кредит сплачує держава за рахунок бюджетних коштів.

Мета таких кредитів максимально покращити стан формування джерел оборотних засобів, створити передумови забезпечення підприємств виробничими оборотними засобами.

Проведений аналіз впливу виданих кредитів та отриманої компенсації на забезпеченість сільськогосподарських підприємств області оборотними засобами. Дані приведені в таблиці 2.9.

Дані таблиці свідчать, що сільськогосподарські підприємства значні суми пільгових кредитів та отриманої компенсації витрачали на придбання виробничих запасів.

Таблиця 2.9

**Частка кредиту в формуванні виробничих запасів
сільськогосподарських підприємств Черкаської обл., %**

Райони	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	В середньому	
						Всього	в т.ч. отриманої компенсації
Черкаський	87,9	31,6	4,4	88,1	93,4	84,0	2,3
Золотоніський	61,2	26,3	19,7	8,8	31,4	29,9	0,9
Смілянський	55,7	38,6	42,5	12,4	26,8	40,4	2,2
Уманський	25,3	23,5	18,3	18,2	29,5	23,2	1,0
Городищенський	9,5	15,9	36,5	34,2	92,5	35,8	1,0
Драбівський	31,9	16,6	16,8	91,2	77,6	54,1	1,9
Звенигородський	21,5	7,4	7,3	6,6	16,3	12,1	0,5
Кам'янський	23,9	12,4	11,3	30,6	20,6	19,9	1,2
Канівський	47,8	15,6	41,3	12,4	24,4	27,0	2,1
Катеринопільський	29,6	12,9	8,9	40,6	72,1	32,1	1,2
Корсунь - Шевченківський	16,3	12,5	27,4	19,9	66,3	31,2	0,9
Лисянський	3,9	12,7	7,5	13,1	18,6	10,5	1,4
Монастирищенський	4,9	14,9	12,2	38,9	28,0	17,4	0,8
Тальнівський	35,1	8,9	11,7	17,1	76,6	29,9	1,0
Христинівський	16,2	10,4	12,6	34,2	42,7	23,2	0,8
Чорнобаївський	20,4	15,5	11,7	25,2	35,0	22,3	0,9
Чигиринський	29,3	33,0	38,9	34,6	64,7	42,4	2,3
Шполянський	21,6	21,1	27,4	31,4	56,0	33,0	1,2
Жашківський	29,0	18,2	10,2	63,9	68,7	39,86	0,9
Маньківський	39,1	87,7	50,4	41,1	86,9	61,11	2,3
Всього	30,5	21,8	20,8	36,1	51,9	37,25	1,3

Якщо у 2001 році частка отриманих пільгових кредитів забезпечила придбання сільськогосподарським підприємствам 30,5 % всіх виробничих запасів в 2004 році – 36,1 %, то в 2006 р. – 51,9% або на 21,4 пунктів більше відповідно 2001 року. Серед сільськогосподарських підприємств області найбільшу суму таких кредитів та компенсаційних виплат отримали підприємства Черкаського району. За рахунок кредитів вони забезпечили придбання виробничих запасів в середньому за 2001 – 2005 рр. в розмірі 84,0%, а в 2005 р. – 93,4%. Натомість сільськогосподарські підприємства Лисянського району за досліджуваний період за рахунок кредитів банку придбали виробничі запаси лише в розмірі 10,5% від їх загального придбання. Таке використання пільгових кредитів підтверджує факт відсутності певного механізму їх розподілу.

Як свідчать результати дослідження абсолютне забезпечення оборотними засобами підприємств повинно доповнюватися даними

Розділ 2

відносного забезпечення, яке визначається як відношення наявних виробничих запасів до використаних. Цей показник характеризує зміну наявних матеріальних ресурсів відносно використаних за аналізований проміжок часу і тому свідчить наскільки в кожному конкретному випадку виправдовуються зміни забезпеченні оборотними засобами. Про співвідношення між наявними виробничими запасами і спожитими свідчать дані таблиці 2.10.

Таблиця 2.10.

Співвідношення між наявними виробничими запасами, їх використанням і валовою продукцією у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, %

Роки	Виробничі запаси до вартості валової продукції	Виробничі запаси до їх споживання
2000	36,67	54,41
2001	41,63	61,42
2002	39,46	58,12
2003	41,99	62,03
2004	40,76	59,86
2005	41,68	61,18
В середньому за 2000 – 2005 рр.	40,79	59,85

Дані таблиці 2.10 свідчать, що в 2005 р. по відношенню до 2000 р. у сільськогосподарських підприємствах області частка авансованих оборотних засобів у валовій продукції зросла на 5,01, а до спожитих на 6,77 %.

Основну частину витрат виробництва сільськогосподарської продукції в області становлять матеріальні витрати. Без покращення використання оборотних засобів неможливо досягти зниження собівартості сільськогосподарської продукції, і відповідно, підвищення ефективності виробництва в цій галузі.

Сучасний стан сільськогосподарського виробництва вимагає економії матеріальних витрат на одиницю сільськогосподарської продукції. З подорожчанням енергоносіїв, продукції промислового виробництва, що використовується сільськогосподарським виробником, слід в кожному підприємстві розробити заходи щодо економії матеріальних витрат, заміну їх альтернативними, що мають більшу віддачу. З подорожчанням мінеральних добрив потрібно підвищити віддачу засобів хімізації, яка застосовується в сільському господарстві. Тому на державному рівні для сільськогосподарських підприємств всіх форм власності слід поставити завдання щодо зростання виробництва і реалізації продукції. Це проблема загальнодержавна, а не одного конкретного підприємства її можна вирішити шляхом відновлення фінансового та виробничого планування. Відновлення планування сприятиме

здійсненню оперативного контролю за використанням виробничих, трудових і фінансових ресурсів, станом використання матеріальних оборотних засобів, показників матеріало і трудомісткості, зміни ціни на покупні матеріали і собівартості предметів праці власного виробництва, вивчати співвідношення між купленими матеріалами і предметами праці власного виробництва та рівнем оплати праці.

Сільськогосподарські товаровиробники області володіють значними резервами підвищення ефективності використання оборотних засобів за рахунок економного використання виробничих запасів, зниження матеріаломісткості виробництва, запровадження нових технологій виробництва продукції в рослинництві, впровадження нових порід худоби і птиці, дотримання агротехнічних і зоотехнічних норм ведення виробництва.

Досвід роботи підприємств свідчить, що їх функціонування в ринкових умовах повинно базуватися виключно за підтримки державних програм. Державні програми спроможні стабілізувати аграрний ринок, забезпечити ефективне функціонування сільського господарства, і більше того – продовольчу безпеку держави. Сучасний стан аграрного виробництва в державі є сигналом про нагромадження невідповідностей між тенденціями у сучасному розвитку сільського господарства та аграрною політикою багатьох розвинутих країн. Оцінка забезпечення сільськогосподарських підприємств оборотними засобами доводить, що воно не відповідає ринковим умовам. Аграрний ринок характеризується незбалансованістю, неефективністю його функціонування, не сприяє руху галузі до довгострокової ефективної рівноваги і не забезпечує ефективного відтворення ресурсів аграрного сектора. Диспаритет цін спостерігається в умовах падіння продуктивності в сільському господарстві. Вихід із положення, що склалося в галузі це трансформування національної економіки шляхом формування системи державного регулювання аграрного сектору економіки. Ця система повинна стати фактором його техніко – технологічного оновлення, підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку. Вихідним принципом побудови цієї системи має бути не заміщення ринку державою, а компенсація „провалів” ринкового механізму. Вирішення завдання формування дійової системи державного регулювання передбачає, з одного боку, ґрунтовне дослідження тенденцій у функціонуванні та розвитку аграрного сектора, виявлення не тільки симптомів проблем забезпечення його ефективності, але і джерел їх походження, а з другого – розробку комплексу заходів державної аграрної політики. І саме при виборі інструментів державного регулювання аграрного сектора, визначення їх параметрів (зокрема рівня заставних цін, субсидування, збільшення потужностей для зберігання продукції, субсидування страхування врожаю та доходів, кредитного забезпечення, техніко-технологічного оновлення виробництва), а також прогнозування можливих наслідків їх впливу на обсяги виробництва. Для вирішення цих питань корисним може стати досвід країн з ринковими умовами господарювання.

2.2. Джерела формування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств

Важливе значення в підвищенні ефективності використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств має правильно організована система фінансового забезпечення їх відтворення.

Забезпечення підприємств джерелами формування оборотних засобів є важливою ділянкою фінансової роботи. За їх нестачі порушується виробничий цикл, що призводить до фінансових ускладнень. Натомість їх надлишок сприяє створенню понад нормативних запасів товарно – матеріальних цінностей, відволіканню оборотних засобів з господарського обороту, зниженню відповідальності за цільове й раціональне використання як власних, так і позичених та залучених засобів.

Функціонування оборотних засобів має свою особливість, оскільки кожний новий цикл їх кругообігу починається із відновлення спожитих предметів праці в натурі. Для їх відновлення необхідно, щоб цикл кругообігу оборотних засобів, який розпочато раніше, завершився і авансовані оборотні засоби вивільнилися із кругообігу. За рахунок вивільнених з обігу оборотних засобів, підприємство в змозі закупляти необхідні для наступного циклу виробництва матеріальні ресурси, оплачувати роботи та послуги.

Кожний наступний цикл кругообігу оборотних засобів починається із відновлення спожитих предметів праці в натуральному виразі. В іншому випадку виробничий процес не зможе розпочатися.

Така особливість в повній мірі відноситься і до сільськогосподарських підприємств, які для того, щоб розпочати виробничий процес, повинні кожний раз відновлювати спожиті предмети праці. Для їх придбання слід мати відповідні фінансові ресурси, що утворюються після реалізації продукції.

В зв'язку із реформуванням галузі на ринкових засадах значно зменшився вплив держави та командно – адміністративних важелів на фінансування підприємств аграрного сектору економіки в цілому і, зокрема, на забезпечення їх джерелами формування оборотних засобів.

Результати дослідження свідчать, що виручка від реалізації продукції, товарів та послуг може виступати єдиним джерелом формування оборотних засобів. Така можливість, як свідчить практичний досвід, сільськогосподарськими підприємствами не реалізується із – за об'єктивних причин, основною з яких є сезонність сільськогосподарського виробництва.

В зв'язку із сезонністю потреба в оборотних засобах не є постійною величиною. Вона змінюється в сторону збільшення або зменшення із наростанням витрат, що визначає специфіку сільськогосподарського виробництва.

Оборотні засоби авансуються у виробництво на досить таки тривалий період і вивільняються, як правило, в кінці року і то на протязі короткого проміжку часу. Особливо їх активна частина, зокрема виробничі запаси, в

певні періоди року мають як мінімальні, так і максимальні значення, що підтверджує особливість сільськогосподарського виробництва, його технології.

Як свідчить досвід, використовувати лише власні джерела формування оборотних засобів, виходячи із специфіки сільськогосподарського виробництва, пов'язаної в основному з сезонністю виробництва недоречно, оскільки в період спаду виробництва значна частина виробничих запасів тривалий час не буде задіяна в виробничому процесі. Як результат, надмірне накопичення виробничих запасів призведе до відволікання їх з обороту, негативно вплине на ефективність їх використання.

В даний час, на підприємствах виникають проблеми з несвоєчасним надходженням коштів за відвантаженою продукцією. Це призводить до накопичення на складі нереалізованої готової продукції, а несвоєчасне та неповне виконання договірних зобов'язань постачальниками спричиняє потребу в додаткових коштах. Покрити цю потребу лише власними джерелами стає практично неможливим.

Формувати оборотні засоби лише за рахунок власних джерел, як стверджує М.Я.Дем'яненко нині економічно недоцільно, оскільки це знижує можливість підприємства щодо фінансування власних витрат і збільшує ризик виникнення фінансової нестабільності підприємства. У такому разі підприємство змушене звертатися до залучення фінансових ресурсів у вигляді короткострокових кредитів банку, кредиторської заборгованості та інших запозичень [75, с.51].

Формування оборотних засобів за сучасних умов господарювання сільськогосподарських підприємств пов'язане з певними етапами їх функціонування.

На першому етапі, який є початковим, на підприємстві створюється власний оборотний капітал, за допомогою якого визначається оборотність оборотних засобів та їх ліквідність, що слугують основними, пріоритетними напрямками ефективного використання оборотних засобів.

На другому етапі, в результаті виробничої діяльності підприємства здійснюється поповнення власного оборотного капіталу, чим забезпечується безперервний кругообіг виробництва. За сучасних умов господарювання цей етап формування оборотних засобів розглядається як постійний процес функціонування аграрного підприємства.

На третьому етапі, підприємство формуючи нові структурні одиниці розміщує оборотні засоби в різних сферах операційної діяльності.

Але на всіх етапах, як свідчить практика діяльності підприємств формуванню оборотних засобів слід надавати першочергове значення, оскільки від вирішення цієї проблеми залежить оптимізація склад та їх структура, а в кінцевому результаті ефективність виробництва.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою підтверджує, що процес виробництва може бути призупинений повністю або частково в разі відсутності на підприємстві власних джерел формування оборотних засобів в

Розділ 2

науково – обґрунтованих розмірах, оскільки їх розмір впливає на платоспроможність підприємства зокрема і господарської діяльності в цілому.

Виходячи з цієї обставини, вважається найбільш раціональним для організації оборотних засобів, і найбільш ефективним для виробничої діяльності, такий стан, коли власними джерелами покривається не менше половини від їх потреби.

Тимчасова потреба у фінансових ресурсах, що виникла при накопиченні окремих елементів оборотних засобів в розмірі, що перевищує мінімальну, повинна покриватися короткостроковими позиками банку.

Як свідчить практичний досвід роботи підприємств, що працюють в нормальному режимі, як правило, для формування оборотних засобів не використовуються лише власні джерела. Значну питому вагу в джерелах формування оборотних засобів займають кредити банку.

Кредити банку залучаються підприємством для фінансування його розвитку або підтримки фінансового стану. Вони входять до групи позичених джерел формування оборотних засобів. Використовуючи залучені кошти, підприємство повинно дотримуватися принципів кредитування основним з яких є їх повернення у визначені терміни.

В даний час важко знайти таке підприємство, яке би сформувало фінансові ресурси в розмірах, що повністю перекрили б потребу у виробничих запасах і витратах на протязі року.

Тому, у разі відсутності коштів, що надходять від реалізації продукції, виникає потреба залучати до обороту позичені грошові кошти, основну форму яких представляють короткострокові позики банку. Ними сільськогосподарські підприємства покривають тимчасову додаткову потребу в коштах. Залучення позикових коштів обумовлено характером виробництва, складними розрахунково-платіжними відносинами за сучасних умов господарювання, необхідністю поповнення нестачі власних оборотних засобів та іншими об'єктивними причинами.

Кожне підприємство визначає, в якій мірі власними та позиченими джерелами забезпечувати формування оборотних засобів. Адже раціональна організація джерел формування оборотних засобів дає змогу здійснювати безперервний процес виробництва та реалізації продукції.

В силу відмічених обставин власними джерелами і позиками банку не вичерпуються фінансові ресурси, що залучають сільськогосподарські підприємства для формування оборотних засобів. В процесі виробничої діяльності сільськогосподарські підприємства мають можливість залучати у вигляді додаткових фінансових ресурсів і інші джерела. Як правило, одні із них є власністю підприємства, інші навпаки – залучаються зі сторони. До засобів, що використовуються як джерела формування оборотних засобів можна віднести заборгованість з оплати праці найманих працівників і відрахування в соціальні фонди. Ці кошти постійно перебувають в обороті підприємства. Їх прирівнюють до власних і називають сталими пасивами.

Проте, відносити їх до власних, хоча вони постійно знаходяться в обігу підприємства та в сумі мінімального залишку, використовуються в якості джерела формування власних оборотних активів, недоречно, з причини, що вони прирівняні до власних джерел формування оборотних засобів.

Використовуючи різні джерела формування оборотних засобів сільськогосподарські підприємства повинні постійно здійснювати контроль за раціональним співвідношенням між власними і позиченими джерелами.

Раціональне співвідношення між власними і позиченими джерелами є актуальним на сьогоднішній день. За сучасних умов господарювання таке співвідношення базується на повній самостійності підприємства без втручання держави.

Специфіка кругообігу засобів в сільськогосподарських підприємств відіграє вирішальну роль при встановленні оптимального співвідношення між власними і позиченими джерелами формування оборотних засобів. Таке співвідношення повинно забезпечувати безперервність руху авансованих оборотних засобів на всіх стадіях кругообігу, задовольняти потребу виробництва в матеріальних і грошових ресурсах, забезпечити своєчасні і повні розрахунки з покупцями, постачальниками, бюджетом, банками тощо.

Завдання раціонального забезпечення співвідношення між власними і позиченими джерелами вирішується, виходячи із конкретних економічних умов та прийняття на підприємстві фінансової стратегії.

Економічно обґрунтоване співвідношення між цими джерелами формування оборотних засобів відіграє важливу роль у зміцненні фінансового стану підприємства.

Поширеною думкою щодо оптимального співвідношення джерел формування оборотних засобів є та, що основою для їх розмежування повинен бути сукупний норматив оборотних засобів [6, с.243; 21, с.61; 76; 108, с.64; 134, с.189; 143]. Найраціональніша організація оборотних засобів на думку окремих економістів забезпечується за умов, коли мінімальна потреба в оборотних засобах покривається за рахунок власних джерел, а тимчасова – кредиту банку. Пов'язано це, перш за все, з тим, що потреба в оборотних засобах протягом року у зв'язку з особливостями технології сільськогосподарського виробництва набуває як мінімального, так і максимального розміру. І якщо власні фінансові ресурси є в такій кількості, що можуть покрити максимальну потребу оборотних засобів, то ці ж кошти, будуть вільними при зниженні потреби в оборотних засобах до мінімального рівня.

Оптимальний рівень власних та позичених коштів, можна досягти при встановленні обґрунтованих нормативів. Тому оптимальну межу власних та позичених коштів в кругообігу слід шукати через відновлення та удосконалення нормування оборотних засобів.

В економічній літературі існують думки протилежні цій позиції. Так, Таранков В.І. вважає, що робота підприємств зацікавлює їх формувати власні оборотні засоби в понад нормативній потребі., що сприятиме скороченню

Розділ 2

потреби банківських кредитах [183, с.27]. Ми не згодні з такою позицією, оскільки сформовані власні оборотні засоби в понад нормативній потребі в певні періоди року в сільськогосподарських підприємствах вилучаються із обороту, знижуючи ефективність їх використання.

Зустрічаються й протилежні думки. Зокрема, Чечета А.П. [210, с.12], який заперечує необхідність поділу джерел формування оборотних засобів на власні і позичені. На його думку, найбільш раціональним є перетворення банківського кредиту в єдине джерело формування оборотних засобів підприємств. В цьому випадку він уточнює, що оборотні засоби повинні формуватися на 1/4 за рахунок довгострокових і на 3/4 короткострокових позичок банку. Підприємець, на його думку, буде краще здійснювати свою діяльність при максимальному розмірі позичених коштів [209, с.9].

З такою позицією важко погодитись, оскільки із скороченням власних джерел формування оборотних засобів, зменшується економічна самостійність, можливість господарського маневру коштами. Формування оборотних засобів підприємства лише за рахунок позичених джерел призводить до зростання фінансового ризику, погіршення фінансового стану підприємств, втрати ними фінансової самостійності. Крім того, знижується кредитоспроможність підприємств. Банки до такого позичальника можуть втратити фінансову зацікавленість.

Андрійчук В.Г. і Галузинський С.В. [7, с.15, с.22] стверджують, що залучення позичкового капіталу економічно доцільніше для підприємств лише за умови, забезпечення зростання рентабельності власного капіталу. Збільшувати його частку вигідно лише тоді, коли рентабельність авансованого капіталу вища від позичкового відсотку.

Деякі економісти вважають більш оптимальним формуванням джерел оборотних засобів лише за рахунок власних коштів [183, с.28]. Формування оборотних засобів лише за рахунок власних джерел на нашу думку скорочує потребу у банківських кредитах підприємства. За таких умов, як правило, підприємство забезпечує економію на сплаті відсотків за кредит. Особливості кругообігу виробництва підприємств аграрного сектору економіки свідчать, що в окремі періоди вони змушені будуть накопичувати оборотні засоби в понаднормативних розмірах і тривалий час не використовувати їх в процесі виробництва

Така ситуація є негативною з причини надмірного накопичення оборотних засобів. Це призведе до уповільнення їх кругообігу та неефективного їх використання, особливо в періоди спаду витрат на виробництво.

Тому, на нашу думку, не можна надавати перевагу жодному із джерел формування оборотних засобів. На підприємстві повинна здійснюватися цілеспрямована робота, пов'язана з пошуком варіантів раціонального співвідношення всіх джерел, які формують оборотні засоби. Це пов'язано із економією витрат на виробництво, раціональним та ефективним використанням оборотних засобів, вдосконаленням методології організації

оборотних засобів, особливо в тій царині, що відноситься до визначення обсягів джерел формування оборотних засобів.

Як свідчить проведений аналіз, за останні роки сільськогосподарські підприємства втрачають власні джерела формування оборотних засобів. Це відбувається за рахунок погіршення їх фінансового стану. Теоретично не виправдана методологія обчислення показника розміру власних оборотних засобів не дає змогу отримати дані про його реальний розмір. За сучасних умов господарювання відсутня єдина методика визначення цього показника. Завищення чи заниження його розміру призводить до помилок при визначенні сум потреби підприємства в кредитах банку, що негативно впливає на ефективність використання оборотних засобів.

В даний час для визначення наявності власних оборотних засобів відповідно до діючої методики із суми підсумків першого і другого розділів пасиву балансу віднімають підсумок першого розділу активу балансу і показників у статтях “Використання позикових коштів” та “Збитки звітного і минулих років” активу балансу [195].

Вважаємо суперечливою та теоретично необґрунтованою таку методику. Її застосування призводять до того що борги підприємства з відстроченої податкової заборгованості бюджету, а також реструктуризовані борги включаються до власних оборотних засобів. В той же час мінімальна заборгованість працівникам з оплати праці у вигляді стійких пасивів до власних оборотних засобів не включається. З метою надання цій методиці практичного значення необхідно щоб вона ґрунтувалася на закономірностях, які підпорядковані руху авансової вартості у процесі кругообігу.

За рахунок власних оборотних засобів підприємство авансує кошти для створення виробничих запасів (корми, насіння та садивний матеріал, мінеральні добрива, отрутохімікати, молодняк тварин та тварини на вирощуванні і відгодівлі, сировину, матеріали, паливо, тару, тощо) та створює необхідні перехідні залишки незавершеного виробництва, витрати наступних періодів, перехідні запаси готової продукції, товарів. Частина власних оборотних засобів і засобів обігу авансована у сферу розрахунків.

Поповнення розміру власних оборотних засобів здійснюється за рахунок різних джерел основним з яких є прибуток підприємства. Певний час в звітності підприємства до трансформації балансу прибуток є нерозподіленим.

Прибуток, отриманий підприємством використовується на збільшення статутного капіталу, в тому числі власних оборотних та необоротних засобів, а також на збільшення резервного капіталу, який створюється за рахунок прибутку підприємств для використання його на випадок різкого погіршення фінансового стану в результаті тимчасової зміни ринкової кон'юнктури, стихійних лих тощо.

Завдяки збільшенню питомої ваги в окремі роки нерозподіленого прибутку. зберігається відносна стабілізація питомої ваги власних оборотних засобів.

Нерозподілений прибуток та кошти резервного капіталу не завжди виступають джерелом власних та прирівняних до них оборотних засобів і можуть використовуватися на інші цілі, зокрема для інвестиційної діяльності.

Тому вважати що вони використовуються лише для потреб операційної діяльності є помилковим.

В той же час досвід роботи сільськогосподарських підприємств за ринкових умов свідчить, що основним джерелом формування оборотних засобів повинен бути фонд власних оборотних засобів. Зменшення його питомої ваги нижче 50 % в загальній структурі вимагає зростання в значних розмірах позичених та залучених джерел. Таке положення не може бути виправданим. Із зменшенням питомої ваги власних і прирівняних до них засобів зростає частка позичених та залучених джерел.

Такої ж думки дотримується Стоянова О.С. [146, с.340] та Брігхем Ю. [41, с.434], які зазначають, що величина залучених коштів не повинна перевищувати 30% від величини власного капіталу.

За ринкових умов господарювання, на нашу думку, оборотні засоби слід формувати в науково – обґрунтованому співвідношенні як за рахунок власних, так і позичених коштів, а основна перевага все ж таки повинна надаватися власним джерелам. Необхідна величина власних оборотних засобів повинна базуватись як на мінімальній так і максимальній їх потребі. При мінімальній – як свідчать умови господарювання, підприємство може стати банкрутом чи некредитоспроможним. При максимальній – навпаки, підприємство на досить таки тривалий термін вилучає з обігу оборотні засоби, які не авансуються у виробництво. Утримувати на підприємстві засоби, які перевищують вартість необхідних витрат підприємству, не вигідно. В Положенні Національного Банку України [152] зазначається, що основним із критеріїв оцінки кредитоспроможності позичальника є його забезпеченість власними коштами не менш як 50 % усіх його видатків.

Крім власних і прирівняних та позичених джерел сільськогосподарські підприємства широко використовують залучені, у вигляді кредиторської заборгованості. Розмір кредиторської заборгованості у великих розмірах, зокрема простроченої, не бажаний для нормально працюючого підприємства.

Конкретний стан джерел формування оборотних засобів характеризується їх структурою, що дає змогу визначити відносний пріоритет кожного із джерел в їх загальному об'ємі. Дані представлені в таблиці 2.11.

Із даних таблиці 2.11. видно, що в сільськогосподарських підприємствах склалася стійка тенденція до зменшення питомої ваги власних та прирівняних до них джерел і збільшення залучених та позичених. Якщо у 2000 році в структурі джерел формування оборотних засобів власні та прирівняні до них джерела склали 55,0 %, то уже в наступні роки відмічається поступове їх зменшення. В 2002 році їх розмір склав 35,6 % до загальної суми джерел, а у 2003 році – 42,3 %, що на 12,7 пункти менше 2000 року. З 2005 року відмічається поступове зростання власних і прирівняних до

них оборотних засобів в структурі джерел їх формування. Їх розмір в 2005 році зріс порівняно з 2000 роком на 0,3 пункти, а в 2006 р. на 1,5 пункти.

За досліджуваний період, як свідчать дані таблиці, в структурі джерел формування оборотних засобів питома вага власних джерел не значна, що не сприяє ефективному їх використанню. Якщо в 2000 році їх частка в загальній структурі джерел склала 15,4 %, то в наступні роки відмічається їх зменшення.

Таблиця 2.11.

**Структура джерел формування оборотних засобів
сільськогосподарських підприємств Черкаської обл., %
(на кінець року).**

Роки	Всього джерел	Власних і прирівняних						Позики банку	Кредиторська заборгованість
		всього	власних	в т.ч. прирівняних					
				всього	з них				
					нерозподілений прибуток	резервний капітал	сталі пасиви		
Структура									
2000	100,0	55,0	15,4	39,6	18,0	13,8	7,8	2,7	42,3
2001	100,0	39,6	12,7	26,9	16,3	7,1	3,5	8,6	51,8
2002	100,0	35,6	10,2	25,4	14,9	7,5	3,0	7,8	56,6
2003	100,0	42,3	14,5	27,8	18,8	6,8	2,1	9,7	48,0
2004	100,0	53,1	25,9	27,2	20,8	4,9	1,6	12,6	34,3
2005	100,0	55,4	31,2	24,2	16,8	5,8	1,6	12,8	31,8
2006	100,0	56,5	27,8	28,7	21,4	5,3	2,0	7,7	35,8
Темпи росту									
2000	–	–	–	–	–	–	–	–	–
2001	3,0	-25,8	-14,8	-30,1	-6,9	-46,8	-54,2	230,9	26,1
2002	7,5	-30,3	-28,7	-30,9	-11,3	-41,3	-57,9	212,2	43,8
2003	21,7	-6,3	15,0	-14,6	27,3	-39,8	-66,9	340,5	38,0
2004	52,8	47,5	156,6	5,0	76,2	-46,0	-69,5	620,2	23,8
2005	60,5	61,6	225,2	-2,1	49,4	-32,9	-66,6	669,9	20,6
2006	120,0	125,9	296,2	0,0	161,1	-15,4	-42,2	534,6	86,1

Так, власні джерела формування оборотних засобів в 2000 році склали 15,4 %, в 2002 році – 10,2 %, в 2003 році – 14,5 %. Починаючи з 2004 року власні джерела в загальній структурі джерел формування оборотних засобів зросли порівняно із 2000 роком на 10,5, в 2005 році на 15,8, а в 2006 р. на 12,4 пункти.

Сільськогосподарські підприємства зацікавлені в зростанні власних джерел формування оборотних засобів. Кожний новий цикл кругообігу оборотних засобів починається із відновлення спожитих предметів праці в натурі. В іншому випадку, виробничий процес не зможе початися.

Для відновлення спожитих елементів оборотних засобів необхідно,

Розділ 2

щоб завершився раніше початий цикл кругообігу, і авансовані засоби в частині оборотних засобів вивільнювалися із кругообігу. За рахунок вивільнених із кругообігу засобів підприємство придбаває необхідні для наступного циклу виробництва матеріальні ресурси. За таких умов, власні джерела формування оборотних засобів мають першочергове значення. В той же час, формування оборотних засобів лише за рахунок власних джерел є неможливим і неефективним із-за причин сезонності сільськогосподарського виробництва.

Для організації фінансів найбільш ефективним для виробничої діяльності є такий стан, коли власними джерелами покривається лише мінімальна потреба в оборотних засобах. Тимчасова потреба у фінансових ресурсах, що виникає при накопиченні окремих елементів оборотних засобів повинна покриватися позиками банку, що видаються для цих потреб.

Для визначення власних джерел формування оборотних засобів застосовується методичні підходи, які в більшості випадків не дають уяви про реальний показник цього джерела. В різних літературних джерелах визначення цього показника здійснюється за різною методологією. Нами на прикладі сільськогосподарських підприємств Черкаської області проаналізовано визначення цього показника із застосуванням різних методологічних підходів.

Класичним варіантом визначення наявності власних оборотних засобів є сума першого, другого та третього розділів пасиву балансу за мінусом першого розділу активу балансу. Розрахована за цим варіантом наявність власних оборотних засобів (табл. 2.12) свідчить про поступове їх зростання. Якщо в 2000 році їх наявність склала 185857,3 тис. грн., в 2005 році 604372,4 тис. грн., то в 2006 р. – 736453,9 тис. грн. або в 3.3 рази більше порівняно з 2000 роком. Обчислена за другим варіантом наявність власних оборотних засобів розраховується як сума другого і третього розділу активу балансу за мінусом четвертого розділу пасиву балансу та доходів майбутніх періодів. Результат отриманий при обчисленні цього показника за цим варіантом свідчить, що в 2000 році наявність власних оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах склала 141632,9 тис. грн. або на 44224,4 тис. грн. менше порівняно з першим варіантом.

В 2006 році наявність власних оборотних засобів, обчислених за цим же варіантом склала 597853,6 тис. грн. або на 136600,0 тис. грн. менше відповідно до першого варіанту. Власні оборотні засоби обчислені за другим варіантом у 2006 році порівняно з 2000 роком, зросли в 4,2 рази.

Порівнюючи варіанти обчислення наявності власних оборотних засобів ми пропонуємо розраховувати цей показник за першим варіантом, зменшуючи перший розділ пасиву балансу на суму нерозподіленого прибутку. Кошти нерозподіленого прибутку зберігаються на поточних рахунках підприємства, які в однаковій мірі обслуговують як операційну, так і інвестиційну сферу діяльності підприємства. Вони авансуються як для виробничих цілей, так і для фінансування витрат інвестиційного характеру.

Таблиця 2.12

Показники визначення наявності власних оборотних засобів, обчислених різними методами (за матеріалами сільськогосподарських підприємств Черкаської області) тис. грн..

Роки	Наявність власних оборотних засобів, обчислених як:			В порівнянні з 3 варіантом (+/-)	
	сума першого, другого і третього розділів пасиву балансу за мінусом першого розділу активу балансу (варіант 1)	сума другого, третього розділу активу балансу за мінусом четвертого розділу пасиву балансу та доходів майбутніх періодів (варіант2)	сума першого, другого і третього розділів пасиву балансу за мінусом першого розділу активу балансу і суми нерозподіленого прибутку (варіант 3)	Варіант 1	Варіант2
2000	185857,3	141632,9	-31662,8	-217520,1	-173296,0
2001	158259,5	221751,0	-44218,2	-2024777,7	-265969,0
2002	132442,8	53097,6	-60459,6	-192902,4	-113557,0
2003	213703,6	193420,8	-63196,5	-276900,1	-256617,0
2004	476972,3	456771,7	93701,6	-383270,7	-363070,0
2005	604372,4	845991,2	279386,4	-324986,0	-566605,0
2006	736453,9	597853,6	459553,8	-276900,1	-138300,0

За даними балансу СВК "Зоря" Христинівського району Черкаської області на початок 2005 року сума нерозподіленого прибутку в цьому підприємстві становила 752,0 тис. грн. В 2005 році прибуток спрямований на придбання техніки в сумі – 312,3 тис. грн., сплату відсотків за довгостроковий кредит, отриманий для придбання великої рогатої худоби в основне стадо – 48,9 тис. грн., придбання робочих коней на суму 85,2 тис. грн., капітальний ремонт сільськогосподарської техніки – 52,3 тис. грн. і 102,5 тис. грн. на придбання племінних свиней. Таким чином, досліджуване підприємство за рахунок нерозподіленого прибутку фінансувало витрати капітального характеру в сумі 601,2 тис. грн. або 79,9 % від загальної суми нерозподіленого прибутку.

Аналогічне положення в інших підприємствах області. Тому для визначення наявності власних оборотних засобів ми пропонуємо із першого розділу пасиву балансу виключати суму нерозподіленого прибутку.

Як свідчить проведений аналіз, тимчасова сезонна потреба в оборотних засобах не завжди і не на всіх сільськогосподарських підприємствах покривається лише за рахунок власних та позичених джерел.

Сільськогосподарські підприємства широко залучають в господарський обіг кредиторську заборгованість. Кредиторська заборгованість для більшості підприємств аграрного сектору економіки не тільки перекриває нестачу власних оборотних засобів та в певній мірі компенсує дефіцит в

Розділ 2

засобах, але і дає можливість деяким сільськогосподарським підприємствам покривати різного роду безгосподарність.

Кредиторська заборгованість виникає в результаті несвоєчасних розрахунків за поставлені корми, насіння та садивний матеріал, паливо та мастильні матеріали, запасні частини і інші товарно – матеріальні цінності.

Зменшення власних джерел в структурі формування оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах за досліджуваний період призвело до зростання питомої ваги кредиторської заборгованості. В 2000 році за рахунок кредиторської заборгованості покривалася більша частина потреби в оборотних засобах. Питома вага кредиторської заборгованості в цей період досягла 42,3 % загальних джерел формування оборотних засобів. В наступні роки ситуація із збільшенням частки залучених джерел у формуванні оборотних засобів підприємствами області зберігається і у 2002 році її розмір становить 56,6 %. В 2005 році кредиторська заборгованість в структурі джерел дещо зменшилася і складає 31,8 %, а у 2006 році 35,8 %. Використання кредиторської заборгованості в якості джерела формування оборотних засобів нав'язує певний тип економічних відносин, особливо в умовах інфляції і призводить до погіршення фінансового стану підприємств, розбалансованості платіжного та постачальницького обігів негативно впливає на взаєморозрахунки між продавцями та покупцями, призводить до необґрунтованого залучення банківських кредитів.

Стан та структура кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств Черкаської області проаналізовані в таблиці 2.13. У структурі кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств області найбільшу питому вагу займає заборгованість за товари роботи і послуги. На її частку в 2000 році припадало 68,8, а в 2006 році 62, 0 % всієї заборгованості. За розрахунками з бюджетом кредиторська заборгованість в загальній її структурі зменшується із – за запровадженням фіксованого сільськогосподарського податку та пільгового режиму оподаткування податком на додану вартість.

За аналізований період зростає кредиторська заборгованість за іншими поточними зобов'язаннями. В цілому кредиторська заборгованість в сільськогосподарських підприємствах області в 2006 році порівняно з 2000 р. зросла на 158777,7 тис. грн. або на 31,1 відсотки.

Кредиторська заборгованість, як джерело формування оборотних засобів істотно відрізняється від інших джерел, зокрема, кредитів банку.

Відмінність її полягає, по – перше, в тому, що утворення цієї заборгованості віддалено пов'язане із вартістю виробленого суспільного продукту, і по – друге, в характері залучення її в економічний обіг окремо взятої госпрозрахункової ланки.

Таблиця 2.13

Склад кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств Черкаської області

Види кредиторської заборгованості:	2000р.		2001р.		2002р.		2003р.		2004р.		2005р.		2006р	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис.грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
- за товари, роботи та послуги	351763,0	68,8	415082,1	64,4	465043,7	63,3	434587,2	61,6	440255,5	69,6	385967,6	62,6	415171,8	62,0
-з бюджетом	52863,3	10,3	61979,2	9,6	62642,8	8,5	53543,1	7,6	43470	6,9	35353,8	5,7	27953,8	4,2
- інші поточні зобов'язання	106555,5	20,9	167424,9	26,0	207247,2	28,2	217074,2	30,8	148916	23,5	195299,5	31,7	226833,9	33,9
Разом:	511181,8	100,0	644486,2	100,0	734933,7	100,0	705204,5	100,0	632641,1	100,0	616620,9	100,0	669959,5	100,0
Питома вага кредиторської заборгованості в структурі джерел формування оборотних засобів	x	42,3	x	51,8	x	56,6	x	48,0	x	34,3	x	31,82	x	35,8

Кредиторська заборгованість постачальникам являє собою економічні відносини, які складуються між постачальником і покупцем із приводу оплати покупцями вартості придбаних матеріальних цінностей, послуг. Тому заборгованість в межах встановленого терміну проведення розрахунків можна вважати звичайною умовою проведення розрахунків. В той же час, не своєчасна оплата за придбані покупцем товари і послуги призводить до простроченої кредиторської заборгованості. Тому в подальшому вона приймає характер неправомірного використання як джерела формування оборотних засобів. Прострочена кредиторська заборгованість дезорганізує систему розрахунків, негативно впливає на грошовий обіг.

Тому, першочерговим завданням сільськогосподарських підприємств при визначенні оптимального співвідношення між джерелами формування оборотних засобів, кредиторська заборгованість повинна постійно витіснятися власними та залученими джерелами.

2.3. Короткострокове кредитування сільськогосподарських підприємств та шляхи його вдосконалення

Сільськогосподарські товаровиробники, як свідчить досвід їх роботи, широко застосовують в числі альтернативних власним залучені джерела формування оборотних засобів основними з яких є позики банку, які видаються підприємствам з дотриманням принципів банківського кредитування.

За часів директивної економіки і нині, коли підприємства аграрного сектору економіки працюють на ринкових умовах вважається, що за критерій добре працюючого підприємства приймається відсутність запозичень при формуванні джерел оборотних засобів. Залучення кредитів банку для формування оборотних засобів є об'єктивною необхідністю, відповідає ринковим умовам господарювання підприємств.

Банки за таких умов повинні впливати на налагодження механізму кредитування, який би стимулював ріст виробництва, сприяв би розвитку підприємливості і виправдання ризику сільськогосподарських підприємств та прогресивних починань в аграрному секторі економіки.

На превеликий жаль в даний час банки реально не зацікавлені в розвитку виробництва позичальників і рідко виступають їх діловими партнерами. Як результат, сільськогосподарські товаровиробники досить часто не виправдано залучають кредитні вкладення в неефективні проекти, що не сприяє підвищенню ефективності їх виробництва.

В ринкових умовах кредиту слід придати протизатратний характер. Його видача повинна супроводжуватися гарантіями позичальників щодо зростання обсягів виробництва, які забезпечували б прибутковість і своєчасне повернення позик. Особливу роль слід надавати заходам кредитного впливу з метою прискорення обертання оборотних засобів, досягнення економічно обґрунтованих темпів зростання кредитних вкладень і темпів росту обсягів виробництва.

Загальна тенденція зміни джерел формування оборотних засобів

свідчить про випереджаючі темпи зростання позичених та залучених засобів над власними. Причому в окремі роки таке випередження досягає значних розмірів. Досить тривожним є факт, коли при загальному зростанні вкладень в оборотні засоби розмір власних джерел знижується. Таке явище має місце впродовж всього досліджуваного періоду. Великий розрив спостерігається в темпах зростання між власними та залученими джерелами оборотних засобів. Темпи їх зростання набагато вищі порівняно з темпами росту власних джерел. Притримуючись позиції щодо раціонального співвідношення між джерелами формування оборотних засобів нами проведені дослідження щодо впливу рівня забезпечення сільськогосподарських підприємств власними оборотними засобами на фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств. Дані приведені в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14.

Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за рівнем забезпеченості їх власними оборотними засобами в середньому за 2000 – 2006 рр.

Показники	До 0	0,1-10,0	10,1-20,0	20,1-30,0	30,1-40,0	40,1-50,0	Всього
Кількість підприємств	68	27	47	85	74	51	455
Рівень забезпеченості власними оборотними засобами, %	-19,5	4,8	15,7	25,6	35,3	45,4	28,7
Середньорічний рівень видачі короткострокових позик на 1 га с.-г. угідь, грн.	110,1	221,8	144,9	187,9	197,0	96,7	135,7
Питома вага виданих короткострокових позик в виробничих запасах, %	20,9	40,8	41,7	35,3	25,9	12,7	31,5
Припадає на 1 га с.-г. угідь грн.:							
- валової продукції	1464,2	1483,6	1487,4	1735,9	1764,8	1827,0	1687,3
- чистого прибутку(збитку)	-93,5	61,5	97,4	121,1	147,7	249,8	125,9
- виробничих витрат	2071,3	1269,1	1745,8	1586,4	2039,4	1599,2	1731,5

Як свідчать дані проведеного дослідження із 455 обстежених підприємств лише 103 або 22,6 % їх загальної кількості, забезпечили покриття потреби в оборотних засобах за рахунок власних джерел в розмірі, що перевищує 50,0 %. Маючи в своєму розпорядженні гарантії щодо повернення позик банку та відповідної застави підприємства, що не забезпечені власними джерелами формування оборотних засобів зуміли залучити значні суми кредитів, які не сприяли покращенню їх фінансового стану.

Так, 68 підприємств, або 14,9 % від загальної кількості обстежених, залучали короткострокові позики банку для покриття потреби у фінансових ресурсах на формування оборотних засобів в розрахунку на один га

Розділ 2

сільськогосподарських угідь в сумі 110,1 грн. і одночасно отримали збитки в розмірі 93,5 грн. Дослідження підтверджують факт, що із втратою власних джерел формування оборотних засобів за рахунок кредитів банку підприємства покривають здебільшого збиткову діяльність порушуючи при цьому принципи кредитування.

За ринкових умов господарювання слід відродити госпрозрахункові функції кредиту, оскільки в даний час кредит увібрав в себе прорахунки всієї системи економічних відносин і механізму господарювання.

Отриманий підприємством кредит повинен набути протизатратного характеру. Ще не до кінця використані можливості кредитних договорів.

Особливу увагу слід зосередити на подальшому вдосконаленні партнерських відносин сільськогосподарських підприємств з обслуговуючими їх установами банку з метою відпрацювання диференційованих відносин при кредитуванні.

Це дасть змогу досягти призупинення невиправданого залучення кредитних вкладень в неефективне виробництво, сприятиме зростанню чистого прибутку.

По відношенню до ефективно працюючих підприємств банківський контроль повинен ґрунтуватися на довірчих відносинах, без регламентації розміру потреби в кредиті. Це сприятиме посиленню внутрігосподарського контролю за рухом оборотних засобів, пошуку підприємствами внутрішніх фінансових резервів, які забезпечать ефективність банківського кредиту, його окупність і гарантії повернення.

Аналіз даних по Черкаській області свідчить, що збиткові та низькорентабельні підприємства формують оборотні засоби, як правило, за рахунок позичок банку та кредиторської заборгованості. Питома вага власних джерел в них відсутня або незначна. Кредитом покриваються збитки господарської діяльності. При цьому керівники відсталих підприємств змінюються через рік, як результат, не проявляють в певній мірі відповідальності за раціональне використання кредиту.

Аналіз проведеного групування свідчить, що збиткові та малорентабельні підприємства забезпечені оборотними засобами в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь на рівні високодохідних (таблиця 2.15).

Таке становище підтверджується активним залученням в господарський обіг кредитів банку та кредиторської заборгованості. Так, розмір короткострокових позик в збиткових господарствах в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь складає 78,5 грн., що дало змогу покрити їм потребу в оборотних засобах на 15,8 %. По цій групі господарств найвищий розмір кредиторської заборгованості в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Її розмір становить 986,1 грн. або в 1,8 разів більше відповідно до групи підприємств, у якій рентабельність перевищує 45 %. Кредитом, як свідчить аналіз, в основному покривалися малоперспективні проекти. За таких умов кредит втрачає свої функції, породжує утриманські настрої.

Таблиця 2.15

Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за рівнем рентабельності в середньому за 2000 – 2006 рр.

Показники	Збиткові	До 15,0	15,1-30,0	30,1-45,0	Більше 45,1	Всього
Середній рівень рентабельності, %	-7,8	7,1	20,3	34,8	52,8	6,2
Кількість господарств в групі	136	220	82	13	4	455
У відсотках до обстежених	29,9	48,4	18,0	2,9	0,9	100,0
Розмір оборотних засобів на 1 га с.- г. угідь, грн.	906,3	1092,9	1612,8	2299,1	900,1	1164,3
Короткострокові кредити банку в розрахунку на 1 га с.-г. угідь	78,5	119,1	251,5	316,7	141,5	135,7
Питома вага власних оборотних засобів, %	-33,3	21,4	32,4	40,4	49,1	9,1
Питома вага кредиту в покритті оборотних засобів, %	15,8	17,5	11,6	7,6	4,8	15,5
Дебіторська заборгованість на один га с.- г. угідь, грн.	225,3	316,3	709,9	1123,3	202,3	383,4
Кредиторська заборгованість на один га с.- г. угідь, грн.	986,1	733,5	785,8	839,7	541,2	760,1
Період погашення дебіторської заборгованості, днів	90	82	117	126	79	92
Період погашення кредиторської заборгованості, днів	304	203	212	144	136	219
Період обороту оборотних засобів, днів	355	353	309	305	273	315
Чистий прибуток (збиток) на 1 га с.- г. угідь, грн.	-93,3	103,4	423,1	824,8	427,1	125,9

Сформовані оборотні засоби збитковими підприємствами в розмірі 906,3 грн. в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь використовуються не ефективно. Так, збиток у цій групі в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь склав 93,3 грн., а період тривалості обороту оборотних засобів становить 355 днів, що на 82 дня більше, ніж у групі високорентабельних підприємств.

Кредитна ініціатива в ринкових умовах господарювання підприємств повинна бути спрямована на підвищення якості виробленої продукції при дотриманні енергозберігаючих технологій, впровадження передових технологій вирощування продукції рослинництва та тваринництва.

Корінні зміни внесені в аграрну політику шляхом реалізації Постанови Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2000 року №398. Цією постановою передбачено здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення короткострокових і довгострокових кредитів. Надання пільги з боку держави сприяло зростанню обсягів наданих кредитів. Про розміри пільгового кредитування свідчать дані таблиці 2.16.

Таблиця 2.16.

Вплив пільгового кредитування на ефективність діяльності с.г підприємств Черкаської обл.

Райони	Виробничі запаси						Сума отриманих пільгових позик						Чистий прибуток (збиток)					
	на 1 га с.г. угідь ,грн..						на 1 га с.г.угідь,грн						на 1 га с.г.угідь, грн.					
	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005р.			
Черкаський	1141,5	1176,1	1234,8	1336,2	1234,1	1003,0	371,9	54,6	1721,1	2822,1	474,7	423,8	652,9	1911,5	1828,9			
Золотоніський	868,8	858,8	850,4	985,4	1193,8	531,5	225,6	167,5	86,4	410,7	178,5	83,0	262,6	345,8	694,5			
Смілянський	1514,1	974,6	592,6	521,5	615,4	843,4	375,9	251,6	64,6	159,3	281,0	-260,7	-450,6	81,5	128,6			
Уманський	618,9	562,7	538,9	557,5	636,4	156,6	131,9	98,4	101,3	187,6	123,1	75,5	154,3	300,6	309,0			
Городищенський	781,5	684,6	560,1	503,3	473,3	74,4	109,1	204,3	171,9	515,9	84,7	-146,6	-86,2	-81,4	94,4			
Драбівський	389,6	338,8	297,8	383,9	456,5	124,2	56,1	50,1	425,8	354,0	-35,9	-8,5	72,0	146,3	100,6			
Звенигородський	945,3	930,2	753,3	732,1	708,5	203,5	68,9	55,0	48,3	115,5	172,7	4,1	71,7	252,3	216,4			
Кам'янський	627,4	483,1	397,9	393,8	437,9	149,7	60,0	45,1	120,3	90,3	16,3	-231,8	-114,0	13,6	59,3			
Канівський	637,2	553,6	427,9	715,8	154,6	304,3	86,1	176,7	88,6	247,7	-20,9	-189,4	276,2	740,0	112,7			
Катеринопільський	491,4	430,4	379,0	345,2	381,4	145,5	55,5	33,9	140,3	275,1	21,3	-67,8	-5,4	16,3	64,5			
Корунь – Шевченківський	593,4	639,2	521,7	460,2	802,1	96,7	80,1	142,7	91,3	531,6	64,9	-111,4	-89,8	48,9	217,6			
Лисянський	689,3	566,9	478,5	424,6	437,8	26,9	72,2	35,9	55,7	81,6	-20,1	-240,9	-70,7	38,2	10,4			
Монастирщанський	802,5	667,2	678,3	500,1	416,5	39,0	99,5	82,5	194,7	116,1	74,5	-54,8	15,0	131,1	30,1			
Тальнівський	845,2	757,6	605,9	574,6	640,1	296,7	67,1	70,9	98,4	490,5	-24,0	-52,1	1,5	79,4	236,6			
Христинівський	816,8	813,8	679,2	720,4	794,0	132,2	84,6	85,3	246,4	338,6	104,3	-69,0	8,4	136,1	135,2			
Чорнобайвський	943,7	1047,5	981,4	1003,6	1005,8	192,2	162,7	114,7	252,9	446,1	241,9	86,9	158,5	604,5	464,6			
Чигиринський	375,7	346,5	418,6	538,7	524,9	109,9	114,3	162,9	186,5	339,6	-32,7	-154,7	-14,8	0,9	69,7			
Шполянський	532,8	517,4	497,6	563,2	694,3	114,8	109,4	136,2	176,9	389,1	130,9	-77,7	69,4	154,5	244,1			
Жашківський	548,7	603,2	493,8	491,1	754,2	159,2	109,5	50,2	313,9	519,5	-60,4	-339,0	-21,9	318,1	506,8			
Маньківський	573,5	382,4	481,0	409,9	614,7	224,4	335,4	242,2	168,4	533,9	-62,5	38,5	88,8	103,8	522,6			
Всього	740,8	694,6	632,4	656,3	694,7	269,3	146,8	107,1	285,7	516,6	105,4	-31,0	85,9	332,8	423,2			

Якщо в середньому по області у 2001 році сума отриманих кредитів в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь склала 269,3 грн., в 2004 р – 285,7 грн., то в 2005 р. – 430,0 грн. або на 59,7 % більше за 2001 р. Перевагу в отриманні пільгового кредиту отримали сільськогосподарські підприємства, що розташовані в Черкаському районі, які в 2001 році отримали пільговий кредит в сумі, що в 3,7 рази перевищує середньообласний показник, у 2004 році – у 6, а у 2005 р.- в 3,4 разів.

Із загальної суми виданих по області у 2001 р. пільгових кредитів на частку Черкаського району припадає 26,0 %, в 2004 році – 42,0 %, а в 2005 р. -38,1 %. Це свідчить про те, що досі не розроблений механізм розподілу пільгових кредитів. Як результат, сільськогосподарські підприємства Черкаського району завдяки державній підтримці зуміли сформувати оборотні засоби за рахунок позик, зокрема їх активну частину – виробничі запаси за рахунок позик, в необхідному розмірі. Так, у 2001 році розмір виробничих запасів в сільськогосподарських підприємствах Черкаського району із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь склав 1141,5 грн., у 2004 році – 1336,2 грн., а в 2005 р. - 1234,1 грн., що більше середньообласних показників відповідно у 1,5, 2,1 та 1,8 рази. Пільгове кредитування стало одним із факторів, що позитивно вплинув на фінансовий результат діяльності цих підприємств.

Так, чистий прибуток із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, отриманий підприємствами Черкаського району у 2001 році у 4,5 рази перевищує середньообласний показник, в 2004 і 2005 році відповідно у 5,7, і 4,3 рази більше середньообласного показника.

В загальному компенсація ставки відсотків за кредит в сільськогосподарських підприємствах Черкаського району впродовж всього періоду застосування пільгового кредитування перевищує 4 % від суми отриманих позик. В 2004 році сільськогосподарські підприємства Черкаського району отримали компенсацію на здешевлення позик банку в сумі 2058,1 тис. грн. або 30,5 %, , в 2005 р- 6334,1 тис. грн. або 35,7 %, від загальної суми компенсації сільськогосподарським підприємствам області.

Надання переваги в пільговому кредитуванні окремо взятому регіону над іншими, здійснюється адміністративними, а не економічними методами.

Водночас, як свідчать дані проведеного аналізу розмір пільгового кредиту, отриманого сільськогосподарськими підприємствами Лисянського району в 2001 році в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь становить 26,9 грн., у 2004 році 55,7 грн., а у 2005р. 81,6 грн. Сума виробничих запасів в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь підприємств цього району в 2001 році становить 689,3 грн. у 2004 році 424,6грн., а у 2005 р. 437,8 грн. або 63,0 % середньообласного показника.

Низька забезпеченість кредиту в покритті потреби в оборотних засобах в сільськогосподарських підприємств Лисянського району негативно

Розділ 2

вплинула на фінансові результати їх діяльності. Збиток, отриманий підприємствами району у 2001 році в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь склав 20,1 грн., у 2002 році – 240,9 грн., а в 2003 р. – 70,7 грн. В 2005 р. сільськогосподарські підприємства цього району отримали прибуток від господарської діяльності із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь в сумі 10,37 грн.

Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників передбачена і на наступні роки. Зокрема, відповідно до постанови КМУ від 15 січня 2005 року за №34 у Державному бюджеті щорічно передбачається виділення коштів сільськогосподарським товаровиробникам для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу, через механізм здешевлення короткострокових і довгострокових кредитів. На 2005 рік Черкаській області виділено 4,8 млн. грн. на здешевлення короткострокових кредитів, а на 2006 рік – 18,7 млн. грн. або в 3,9 рази більше.

Механізм здешевлення короткострокових позик в Черкаській області здійснюється на підставі меморандуму між сільськогосподарськими підприємствами та семи провідними банками області. Головне управління сільського господарства і продовольства облдержадміністрації підписали угоду про взаєморозуміння і співробітництво.

Суть такого документу полягає в поглибленні взаємовідносин між банками і сільськогосподарськими товаровиробниками. Такі відносини повинні будуватися на партнерських умовах. Банк, зі своєї сторони, зобов'язаний видавати позики сільськогосподарським товаровиробникам за ставкою, що не перевищує 17 % річних і одночасно, здійснювати контроль за виданими кредитами та кінцевим результатом використання оборотних засобів. Відсутність такого контролю негативно впливає на відповідальність підприємств за ефективним і цільовим використанням позик, що негативно позначається на фінансовому стані позичальників.

Кредит за цих умов послаблює фінансову напругу, але не ліквідує причин, які її породжують. Останнім часом питання раціональної організації і прискорення оборотності оборотних засобів для сільськогосподарських підприємств не знаходиться в центрі уваги позикодавця і позикоодержувача.

Банки, як свідчить проведений нами аналіз за сучасних умов взаємовідносин з сільськогосподарськими підприємствами, порушуючи умови пільгового кредитування постійно збільшують ставки за кредит.

Підписаний меморандум між сільськогосподарськими товаровиробниками та банками про дотримання середньої облікової ставки кредиту, що не перевищує 17 % постійно порушується банками. Так, при проведенні весняно – польових робіт у 2005 році банки, що кредитують підприємства, необґрунтовано збільшили розмір ставки за пільговий кредит від 21 до 25 %.

Така ж політика проводилась банками і в 2006 році. В даному випадку банк додатково укладає угоду на сплату двох – трьох відсотків річних за

пільгові кредити, що суперечить умовам меморандуму.

Своїми діями банки унеможливили для ряду підприємств залучення додаткових фінансових ресурсів.

Отримання кредиту за вищими, ніж передбачено в меморандумі ставками, автоматично позбавляє підприємство права на отримання компенсації від держави.

Зростання частки кредиту в загальній структурі джерел формування оборотних засобів є закономірним явищем, оскільки сприяє нарощуванню обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, підвищенню рівня оплати праці найманих працівників. Підприємства продовжують пошук нових інтенсивних технологій виробництва, пов'язаних із запровадженням нових сортів сільськогосподарських культур та порід худоби і птиці. Такий шлях для сільськогосподарських підприємств є інтенсивний, що вимагає збільшення кредитних вкладень у виробництво. Банки зі своєї сторони повинні стимулювати ріст виробництва, а не перешкоджати підприємствам у вирішенні проблем, пов'язаних з їх виходом із кризи.

Часткова компенсація відсоткових ставок за кредит за рахунок бюджетних коштів, як свідчить аналіз, не сприяє розвитку кредитних відносин між сільськогосподарськими підприємствами та комерційними банками. В результаті недосконалості механізму такої підтримки покращується фінансовий стан не сільськогосподарських підприємств, а банків. Як результат, очікуваного зиску від такої компенсації підприємства, як правило, не отримують, не відмічається покращення їх фінансового стану. Отримання пільгових позик можливе лише для тих підприємств, які сформували фінансові ресурси, мають на поточних рахунках в банках вільні грошові кошти і, в арсеналі яких, є високоліквідна застава, підтверджена кредитною історією. Низькорентабельні підприємства не мають змоги отримувати пільгові кредити з причин відсутності в них високоліквідної застави та недостатнього їх забезпечення власними оборотними засобами. З таких сільськогосподарських підприємств банки при наданні позик вимагають заставу, що в п'ять раз перевищує суму затребуваного кредиту. Таке положення спонукає сільськогосподарських товаровиробників шукати альтернативні джерела поповнення власних оборотних засобів, зокрема кредиторської заборгованості, погіршуючи тим самим стан взаєморозрахунків, що призводить до зриву заходів, пов'язаних з нарощуванням обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції.

Сезонна потреба в оборотних засобах в зв'язку з накопиченням товарно-матеріальних цінностей та наростанням виробничих витрат може бути вирішена шляхом відродження державних закупок сільськогосподарської продукції в її виробників. Держава зі своєї сторони повинна зробити крок назустріч сільськогосподарським товаровиробникам, здійснюючи

Розділ 2

закупку вирощеної продукції, авансуючи таку закупку в період зростання виробничих витрат та накопичення товарно-матеріальних цінностей.

З відродженням державних закупок будуть вирішені цінові питання, оскільки держава буде регулювати ціни на ринку сільськогосподарської продукції та питання забезпечення підприємств альтернативними джерелами формування оборотних засобів в період максимальної їх потреби. Банки, зі своєї сторони, будуть працювати в напрямку вдосконалення кредитних взаємовідносин із сільськогосподарськими товаровиробниками шляхом здешевлення кредитних ресурсів, вдосконаленням форм кредитування. Авансування сільськогосподарських підприємств дасть можливість покрити нестачу власних оборотних засобів, сприятиме нарощуванню обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. Держава, зі своєї сторони, створивши продовольчий фонд зможе регулювати ціни на ринку сільськогосподарської продукції, що унеможливить різного роду спекуляції на ринку продовольства.

Аналіз даних по Черкаській області свідчить, що збиткові та низькорентабельні підприємства формують оборотні засоби, як правило, за рахунок позик банку та кредиторської заборгованості. Власні джерела формування оборотних засобів, в таких підприємств відсутні або незначні. Такі підприємства кредитом покривають збитки господарської діяльності. Часті зміни посадових осіб, зокрема керівників відсталих підприємств, призводять до зниження та відсутності будь-якої відповідальності за раціональне використання кредитів

Вирішення проблеми кредитування підприємств аграрного сектору економіки в даний час ускладнюється і тим, що Проектом закону "Про державний бюджет України" на 2007 рік джерелом пільгового кредитування підприємств аграрного сектору економіки будуть кошти, що надходять ввід приватизації державного майна. Відсутність конкретного джерела видачі пільгових кредитів для сільськогосподарських підприємств, ще більше ускладнить взаємовідносини комерційних банків з сільськогосподарськими підприємствами при кредитуванні їх під оборотні засоби.

Сучасні дослідження і досвід пільгового кредитування свідчить, що досі відсутній механізм кредитного забезпечення аграрного сектору, який забезпечив би надходження кредитних ресурсів підприємствам відповідно до ринкових умов господарювання. Натомість пільгове кредитування потребує докорінного вдосконалення. Зокрема, слід в законодавчому порядку забезпечити розмір підтримки, спрощення доступу суб'єктів господарювання до пільгових кредитів, їх розподілу за регіонами, що сприятиме покращенню взаємовідносин суб'єктів господарювання з банками.

Забезпечення сільськогосподарських підприємств додатковими фінансовими ресурсами у вигляді короткотермінових позик банку можливе лише за умов, коли банки стануть повноправними партнерами позичальників, зокрема сільськогосподарських підприємств. Здійснюючи кредитування

банки повинні бути зацікавленими в зростанні обсягів виробництва та реалізації продукції, покращенню фінансового стану підприємств – позичальників, проведенні оперативного контролю за цільовим та ефективним використанням отриманих позик.

Підприємства-позичальники в свою чергу повинні посилити внутрішньогосподарський контроль за рухом оборотних засобів, здійснювати пошук внутрішніх ресурсів для забезпечення ефективного використання банківського кредиту, його окупності та гарантії повернення.

РОЗДІЛ 3

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Визначення ефективності використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств

Раціональне використання оборотних засобів займає важливе місце в системі заходів, спрямованих на покращення фінансового стану підприємств аграрного сектору економіки. Інтереси сільськогосподарських підприємств в нових умовах господарювання вимагають відповідальності за результати їх виробничої та фінансової діяльності. Фінансовий стан підприємств в значній мірі залежить від ефективності використання оборотних засобів. Тому підприємства зацікавлені в раціональній їх організації, оскільки за оптимальних їх розмірів, здійснюється безперервний процес виробництва.

Прискорення кругообігу оборотних засобів, зменшує їх обсяг необхідний для забезпечення потреб виробництва. Вивільнена з обороту за рахунок такого прискорення частина оборотних засобів використовується для подальшого авансування їх у виробництво. Підвищення ефективності використання оборотних засобів набуває особливої актуальності для підприємств із сезонним характером виробництва, зокрема сільськогосподарських, які авансують їх на досить тривалий період часу.

В процесі господарської діяльності сільськогосподарські підприємства спрямовують дії на підвищення ефективності використання оборотних засобів. Проте, як свідчить досвід роботи, спрямовані в сільське господарство ресурси через неефективне їх використання не дають належної віддачі.

Тому велике значення має удосконалення методології розрахунку показників ефективності використання оборотних засобів.

Економічна ефективність оборотних засобів оцінюється за допомогою таких основних взаємопов'язаних показників: коефіцієнта оборотності, і тривалістю одного обороту [101, с.18].

Вихідною базою для обчислення цих величин служить річний оборот і середньорічна наявність оборотних засобів.

Незважаючи на те, що оборотність прийнято вважати узагальнюючим показником ефективності використання оборотних засобів, дискусії в економічній літературі дають підстави стверджувати, що серед наукових і практичних працівників не має єдиної думки стосовно його визначення та застосування сільськогосподарськими підприємствами. Проте у теоретичному плані при дослідженні проблеми управління оборотними засобами сільського господарства є певні досягнення, разом з тим, ряд методологічних питань ще досі не вирішені. В основному це стосується

методики визначення тривалості одного обороту та середньорічної вартості оборотних засобів. Слід відмітити, що тривалість одного обороту є важливою характеристикою операційного циклу, що істотно впливає на обсяг, структуру та ефективність використання оборотних засобів. Тривалість одного обороту оборотних засобів охоплює кількість днів, упродовж яких вони здійснюють один оборот послідовно проходячи всі фази [101, с.14].

Тривалий час домінувала точка зору, що за суму річного обороту оборотних засобів слід приймати обсяг реалізованої продукції в оптових цінах. Ця концепція знайшла відображення в Методичних вказівках Міністерства фінансів і ЦСУ колишнього СРСР, виданих в 1949 і 1972 роках для промислових підприємств. Положення цих вказівок широко рекомендувалися для підприємств інших галузей, зокрема і сільського господарства [185, с.13].

Практика господарювання довела неспроможність такого уніфікованого підходу для розрахунку оборотності оборотних засобів. На сільськогосподарських підприємствах виручка від реалізації продукції, робіт і послуг не вичерпує поняття річного обороту оборотних засобів. Значну питому вагу в структурі продукції сільськогосподарських підприємств займає продукція внутрішньогосподарського використання. Крім того, в процесі господарської діяльності здійснюється обмін між операційною та інвестиційною сферою діяльності. Тому річний оборот при обчисленні показників ефективності використання оборотних засобів в подальшому було рекомендовано визначати за формулою :

$$\text{Op.} = P + M_{\text{т.п.}} - T_{\text{о.с.}} + M_{\text{в.в.}} \quad (3.1)$$

де, P – вартість реалізованої продукції, робіт і послуг;

$M_{\text{т.п.}}$ – вартість переведеного в основне стадо молодняку тварин;

$T_{\text{о.с.}}$ – вартість тварин основного стада, переведеного на нагул і відгодівлю ;

$M_{\text{в.в.}}$ – матеріали власного виробництва, використані для капітального будівництва і капітального ремонту [75, с.70].

З приведеної формули видно, що річний оборот у сільськогосподарських підприємств відрізняється від реалізації продукції, робіт і послуг тим, що він більший на різницю між вартістю молодняку тварин, переведених в основне стадо і вибракуваних з основного стада, а також на вартість матеріалів власного виробництва, що витрачені на капітальне будівництво та капітальний ремонт.

В подальшому застосування такої методики ускладнюється виходом у 1982 році рекомендацій з обчислення оборотності оборотних засобів для підприємств всіх галузей економіки, де за суму обороту приймається товарна продукція. Обчислення тривалості одного обороту, виходячи з величини товарної продукції підприємства орієнтує підприємство лише на виконання плану випуску продукції, а не її реалізації. Показники товарності і реалізації продукції, незважаючи на їх внутрішній зв'язок, відображають різні стадії відтворювального процесу. Випуск продукції є основною, але не завершаль-

Розділ 3

ною стадією цього процесу оскільки не забезпечує виробничі та особисті потреби. Реальне задоволення виробничих та особистих потреб відбувається за умови реалізації підприємством виробленої продукції покупцям. Саме реалізація є завершальною стадією кругообігу оборотних засобів. У рекомендаціях з обчислення оборотності оборотних засобів чітко спостерігається відхилення від методологічних вказівок щодо завершення кругообігу авансованої вартості. Кругообіг завершується лише за умови повернення авансованої вартості у свою вихідну грошову форму. Це притаманно і кругообігу авансованих засобів сільськогосподарських підприємств, особливо в умовах ринку, де зберігаються товарно – грошові відносини. В зв'язку з цим сумнівним є те, що використання даних про товарну продукцію при визначенні оборотності оборотних засобів, сприятиме посиленню уваги підприємства до цього показника.

Розбіжності в тривалості обороту оборотних засобів виникають і в результаті неоднакового підходу до визначення середньорічної наявності оборотних засобів. З цього приводу також існують різні точки зору. Вони передбачають приймати за залишок оборотних засобів:

- середньо хронологічну їх величину, відповідно до рекомендацій передбачених Методичними вказівками 1972 року;
- їх залишок на певну дату (на кінець року), як передбачено в Методиці 1982 року;
- фактичну їх наявність, але в межах встановленого нормативу (корма, насіння, садивний матеріал, запаси сировини власного виробництва для їх переробки на власних потужностях) ;
- середньорічні залишки оборотних засобів за виключенням коштів, що зберігаються в установах банку.

Прихильником визначення середньорічної вартості оборотних засобів, виходячи з їх величини на кінець року є Ротштейн Л.А. [170, с.87-92]. З такою позицією важко погодитися. Оборотні засоби є динамічною категорією і піддаються щоденній зміні. Залишок на кінець року не дає уяви про загальну масу оборотних засобів, особливо для сільськогосподарських підприємств.

В силу специфічних причин сільськогосподарські підприємства формують на кінець року значні суми оборотних засобів у виді страхових запасів кормів, посадкового матеріалу, а в останні роки і палива та мастильних матеріалів, оскільки в період проведення весняно – польових робіт спостерігається зростання на них цін. Використання вище вказаного методу не дає вірної уяви про дійсну тривалість обороту. Так, відхилення в бік уповільнення, розраховані за цим варіантом становлять за 2000 – 2006 рр. від 17 до 56 днів (табл. 3.1.)

Застосування цього методу не дає дійсної уяви про тривалість обороту, оскільки отримані результати спотворюють цей показник. Тому не є виправданим при обчисленні показників ефективності використання

оборотних засобів за середньорічну їх вартість брати залишки на „піковий період”.

Заслуговує на увагу методика обчислення середньої вартості оборотних засобів, запропонована Дем'яненком М.Я. [75, с.71]. На його думку, при обчисленні середньої величини оборотних засобів за окремими їх видами, слід брати їх фактичну наявність, але в межах встановленого нормативу. Визначення швидкості руху оборотних засобів з врахуванням фактичної їх наявності, в межах встановленого нормативу з кормів, насіння та садивного матеріалу, а також продукції власного виробництва, призначеної для переробки на власних потужностях дає більш реальне уявлення завантаження в оборот матеріальних цінностей.

Проте застосування такої методики можливе лише за умов відновлення нормування оборотних засобів, як складової та необхідної умови управління оборотними засобами.

Стосовно грошових коштів, що зберігаються на поточних рахунках в банках, то їх не слід брати до уваги при розрахунку показників оборотності оборотних засобів, оскільки вони зберігаються в установах банку і не приймають участь в господарському обороті підприємства.

Зменшення середньорічного залишку оборотних засобів на суму грошових ресурсів на рахунках в банку дає більш правильне уявлення про дійсну тривалість кругообігу оборотних засобів. Нами розраховані показники оборотності оборотних засобів за різними варіантами (табл. 3.1.) свідчать, що в результаті виключення із середньорічного залишку оборотних засобів грошових коштів, що зберігаються на рахунках в банку, дає більш вірне уявлення про дійсну тривалість кругообігу. Відхилення в сторону прискорення обороту за 2000 – 2006 роки сільськогосподарськими підприємствами області склали від 2 до 10 днів, враховуючи той факт, що сільськогосподарські підприємства в цей період в силу різних причин не акумулювали вільні грошові кошти на рахунках в банку. Як правило, вільні кошти трансформувалися в виробничі запаси та незавершене виробництво. Без виключення залишку грошових коштів неможливо співставити оборотність оборотних засобів у високорентабельних та збиткових підприємств. У перших цей показник за рівних умов завжди буде гіршим за низькорентабельні. Наприклад, в СВК „Зоря” Христинівського району в 2006 році оборотність оборотних засобів з врахуванням наявності грошових коштів на поточних рахунках в банку в середньому за рік в сумі 219,5 тис. грн. склала 319 дні, а у СВК „Лан” цього ж району – 276 дні (вільний залишок грошових коштів на поточних рахунках в банку склав 2,8 тис. грн. Як свідчить аналіз СВК „Зоря” фінансово стабільне сільськогосподарське підприємство, що впроваджує у виробництво більш прогресивні форми організації виробництва, чистий прибуток якого у 2006 році склав 808,4 тис. грн., а рентабельність – 35,2 %. В той же час у СВК „Лан” у 2006 році збиток склав 381,4 тис. грн., а рівень збитковості – 38,2 %. Якщо виключити грошові кошти, що зберігаються на поточних рахунках в банку цих підприємств оборотність оборотних засобів складе відповідно 234 і 292 дні.

Показники оборотності оборотних засобів, обчислених різними методами (за матеріалами сільськогосподарських підприємств Черкаської області)

Роки	Тривалість одного обороту в днях, обчислений за:			В порівнянні з 1 варіантом	
				уповільнення (+)	прискорення (-)
	середньорічним залишком оборотних засобів методом середньої хронологічної (варіант 1)	фактичними залишками оборотних засобів на кінець року (варіант 2)	середньорічними залишками оборотних засобів без грошових коштів в банку (варіант 3)	варіант 2	варіант 3
2000	301	318	298	17	-3
2001	297	325	295	28	-2
2002	352	374	348	22	-4
2003	293	311	287	18	-6
2004	268	310	262	42	-6
2005	281	337	285	56	-4
2006	283	315	273	32	-10

Приведений вище порівняльний аналіз різних методів визначення середньорічної наявності оборотних засобів дає можливість рекомендувати для обчислення показників ефективності використання оборотних засобів сільськогосподарськими підприємствами формулу:

$$C_{об.} = S C_{об.1-г.к.} + C_{об.2-г.к.} + S C_{об.н-г.к.}, \quad (3.2)$$

де $C_{об.1-г.к.}$, $C_{об.2-г.к.}$, $C_{об.н-г.к.}$ – залишки оборотних засобів на кінець кожного місяця за мінусом коштів на поточних рахунках у банку; n – число місяців у періоді.

Для обчислення коефіцієнту оборотності оборотних засобів слід користуватися формулою:

$$K_{об} = \frac{P_{об}}{C_{об}}, \quad (3.3)$$

де, $K_{об}$ – коефіцієнт оборотності;

$P_{об}$ – річний оборот;

$C_{об.}$ – середньорічні залишки оборотних засобів;

Динаміка оборотності оборотних засобів сільськогосподарських підприємств Черкаської області, обчислених за річною сумою обороту із реалізації та середньорічними залишками оборотних засобів без врахування коштів, що зберігаються на поточних рахунках за 2000 – 2005 рр. приведена в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

**Ефективність використання оборотних засобів сільськогосподарським підприємствами
Черкаської області**

Райони	2000		2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.		2006р.	
	Коефіцієнт оборотності	Тривалість обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість обороту
Черкаський	1,26	286	1,19	303	1,03	350	1,04	346	1,03	349	1,07	336	1,37	262
Золотоніський	1,10	327	1,26	286	1,20	300	1,18	305	1,31	275	1,18	305	1,10	327
Смілянський	1,11	324	1,04	346	1,35	266	1,01	356	1,26	286	1,13	319	1,23	293
Уманський	1,15	313	1,16	310	1,09	330	1,03	348	1,23	293	1,16	310	1,56	231
Городищенський	1,25	288	1,25	288	1,11	324	0,87	414	1,17	308	1,17	308	1,48	243
Драбівський	0,94	383	1,11	324	0,89	404	1,15	313	0,90	399	1,25	288	1,14	315
Звенигородський	1,14	315	1,18	305	0,91	396	1,12	321	1,44	250	1,19	302	1,38	260
Кам'янський	1,34	269	1,24	290	1,22	295	1,19	303	1,54	234	1,13	319	1,48	243
Канівський	0,98	367	0,77	467	1,23	293	1,17	308	1,24	290	1,13	319	1,02	352
Катеринопільський	1,12	321	1,14	316	1,06	339	1,35	267	1,29	279	1,26	286	1,61	224
Корсунь -														
Шевченківський	1,03	349	1,06	340	1,03	349	0,80	450	1,21	298	1,21	298	1,20	300
Лисянський	1,22	295	1,14	315	1,13	318	0,83	434	1,21	298	1,32	272	1,54	233
Монастирищенський	1,09	330	1,06	340	0,92	391	1,08	333	1,42	254	1,29	279	1,45	248
Тальнівський	1,01	356	0,94	383	0,83	434	0,92	391	1,19	302	1,28	281	1,50	240
Хрестинівський	1,02	352	1,05	343	1,07	336	1,03	349	1,08	333	1,24	290	1,34	269
Чорнобаївський	1,18	305	1,04	346	1,01	356	1,14	315	1,18	305	1,08	333	1,35	267
Чигиринський	1,26	286	1,43	252	1,02	353	1,34	269	0,90	399	1,09	330	1,01	357
Шполянський	1,34	269	1,36	265	0,93	387	1,03	350	0,92	391	1,06	339	1,28	281
Жашківський	1,42	254	1,03	350	0,95	379	1,61	224	1,54	234	1,30	277	1,60	225
Манківський	1,28	281	0,83	434	1,04	346	1,12	321	1,20	300	1,11	324	1,40	257
Всього	1,19	298	1,22	295	1,03	348	1,25	287	1,37	262	1,26	285	1,32	273

Дані таблиці свідчать, що в цілому в сільськогосподарських

Розділ 3

підприємствах області спостерігається прискорення оборотності обороту оборотних засобів. Якщо тривалість їх обороту в 2000 році склала 298 днів, в 2006 році 273 днів або на 25 днів менше відповідно 2000 року.

Значний вплив на оборотність оборотних засобів має обсяг реалізованої продукції, її структура, якість, канали і терміни реалізації, а також рівень цін. Всі ці фактори безпосередньо впливають і на оборотність оборотних засобів. Аналіз складу грошової виручки від реалізації продукції і послуг свідчить, що її зростання в 2006 році порівняно з 2000 роком склало 27,9%. Такі структурні зрушення сприяли прискоренню оборотності оборотних засобів. Одночасно з розвитком тваринницької галузі, починаючи з 2002 року по підприємствах відмічається уповільнення оборотності оборотних засобів. Для розвитку тваринницької галузі, зокрема формування стада тварин, підприємства отримували значні суми позик. Найбільшу суму позик на ці цілі отримали сільськогосподарські підприємства Черкаського та Смілянського районів частка кредитів по яких відповідно склала 56,3 і 18,9 % від загального розміру запозичень сільськогосподарських підприємств області.

Із нарощуванням обсягів кредитів по Черкаському району зріс їх розмір в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь з 1003,8 грн. в 2001 році до 2822,1 грн. в 2005 році або відповідно у 3,7 і 5,5 разів порівняно з середньообласним показником. Вкладення коштів у тваринницьку галузь сприяло зростанню обсягів виробництва та реалізації продукції. Проте, в зв'язку з тим, що виробничий цикл в тваринництві, особливо в м'ясному скотарстві більш тривалий, це в певній мірі вплинуло на показники оборотності оборотних засобів.

Так, підприємства Черкаського району почали інтенсивно авансувати оборотні засоби в тваринницьку галузь, починаючи з 2000 року. Тривалість одного обороту оборотних засобів у 2000 р. по підприємствах Черкаського району склала 286 днів. В наступні роки відмічається уповільнення обороту оборотних засобів, зокрема в 2001 р. на 17, в 2002 р. на 64, а в 2005 р. на 50 днів відповідно до 2000 року. і на 51 день більше до середньо-обласного показника за 2005 рік.

Співставлення приведених показників оборотності по сільськогосподарських підприємствах області свідчить, про зміну швидкості їх обертання як в сторону прискорення, так і уповільнення. На зміну цього показника істотний вплив має як зростання річного обороту, так і зміни середньорічної наявності оборотних засобів.

Аналіз свідчить, що в підприємств в яких встановлено факт уповільнення оборотних засобів, темпи росту їх середньорічних залишків перевищували темпи росту виробничих витрат.

Одною із головних причин невідповідності темпів зростання середньорічних залишків оборотних засобів і виробничих витрат є накопичення на кінець року у великих розмірах виробничих запасів.

Таке накопичення спостерігається практично у всіх підприємствах,

оскільки відсутність науково обґрунтованого нормування, а звідси і оперативного контролю за їх станом, штучне зростання цін на основні види виробничих запасів у період проведення весняних робіт, призводить до більш швидких темпів зростання виробничих запасів порівняно з виробничими витратами.

В 2006р. середньорічна вартість виробничих запасів авансованих у виробництво порівняно з 2000 р. зросла на 187122,0 тис. грн. або на 38,3%. Зростання середньорічної вартості оборотних засобів залежить як від росту цін на основні їх види, так і необґрунтованого накопичення виробничих запасів на кінець року. Причиною такого явища є необґрунтоване зростання цін в періоди нарощування виробничих витрат, пов'язаних з проведенням весняно-польових робіт і робіт в осінній період. Тому підприємства, як правило, накопичують певні види матеріальних цінностей. Це результат відсутності державної підтримки підприємств аграрного сектору економіки, поглиблення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. Значний вплив на розмір оборотних засобів має відсутність науково – обґрунтованого нормування оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах. Це негативно відбивається і на їх оборотності. Запровадження наукового обґрунтованого нормування оборотних засобів підприємствами сприятиме підвищенню ефективності їх використання, оскільки підприємства формуватимуть їх лише в науково – обґрунтованих розмірах, що значно прискорить їх обертання.

З переходом сільськогосподарських підприємств на ринкові умови господарювання, на наш погляд, одного показника оцінки ефективності використання оборотних засобів недостатньо, яким би високим ступенем точності він не володів.

Для більш ґрунтовного аналізу функціонування оборотних засобів, слід знати інтенсивність їх руху на кожній із трьох стадій кругообігу, тобто грошовій, виробничій та товарній. На першій та третій стадії оборотні засоби приймають форму засобів сфери обігу, на другій – засобів сфери виробництва.

Розраховані показники ефективності використання оборотних засобів на кожній із стадій їх кругообігу дають можливість підприємству оперативно реагувати на факти уповільнення їх руху, приймати відповідні заходи щодо їх прискорення.

В економічній літературі проблема визначення показників оборотності оборотних засобів на кожній із стадій їх кругообігу не є новою. Досліджуючи цю проблему. Дем'яненко М.Я., відмічає, що визначення швидкості та ефективності оборотності оборотних засобів на окремих етапах не суперечить ні теоретичним основам руху вартості, ні практичній доречності [75].

Визначення ефективності використання оборотних засобів на кожній окремій взятій стадії кругообігу виробництва дає можливість встановити на якій із стадій допущені прорахунки, що призвели до уповільнення руху

авансованої вартості.

Практичний досвід підтверджує можливість для сільськогосподарських підприємств обчислення показників ефективності використання оборотних засобів на кожній із стадій кругообігу, застосовуючи ті ж методичні підходи, які рекомендовані для обчислення цілісного показника ефективності використання оборотних засобів.

Для забезпечення сумісності показників необхідно, щоб вони обчислювалися на тій же методичній основі, що й ефективність оборотних засобів. Це дає змогу розраховувати показники ефективності на кожній із стадій кругообороту оборотних засобів, виходячи з тих же вихідних даних, що характеризують оцінку ефективності функціонування оборотних засобів в цілому. Він обчислюється як відношення річного обороту до середньорічної наявності оборотних засобів сфери виробництва та сфери обігу.

Середньорічна вартість оборотних засобів у сфері виробництва і обігу визначається як окрема складова частина оборотних засобів.

Обчислення величини річного обороту для окремої із стадій кругообігу на думку Дем'яненка М.Я. має свої особливості. По – перше, його не можна розділити на частини, що припадають на оборотні засоби у сфері виробництва та обігу, по – друге, так як реалізація це не тільки заключний етап кругообігу авансованих засобів, але і кінцевий результат діяльності господарства, для досягнення якого і авансуються засоби, то визначити вплив на нього окремо оборотних засобів досить складно [75, с.73]. Крім того, в цьому немає потреби, оскільки кожний вид оборотних засобів обслуговує лише певну стадію кругообігу.

Аналіз кругообігу виробництва свідчить, що оборотні засоби сфери виробництва функціонують виключно на стадії виробництва, і ефективність їх функціонування визначається тим, як вони обслуговують цю сферу.

Швидкість обороту оборотних засобів на стадії виробництва свідчить про ефективність авансованої вартості. Факт її прискорення на стадії виробництва дає можливість стверджувати про швидкий перехід її на наступний етап, тобто в сферу обігу. І, навпаки, її уповільнення свідчить про затримку авансованої вартості на стадії виробництва.

Факт переходу авансованої вартості з виробничої стадії у сферу обігу, для сільськогосподарських підприємств є важливим, оскільки підтверджує момент завершення кругообігу, який супроводжується отриманням готової продукції.

Таким чином, річний оборот оборотних засобів для сільськогосподарських підприємств на виробничій стадії дорівнюватиме вартості спожитих предметів праці до моменту отримання продукції.

Перевага такого розрахунку ефективності використання оборотних засобів окремо у сфері виробництва і сфері обігу, на нашу думку, не вичерпується вищезазначеним. Використання цієї методики дає можливість визначати ефективність використання оборотних засобів у розрізі класифікаційних груп, окремих їх елементів, зокрема з розподілом їх на

запаси сільськогосподарського і промислового виробництва.

За оборот кожного елемента оборотних засобів береться їх споживання за певний період. Коефіцієнт оборотності з окремого елемента виробничих запасів можна розрахувати за будь-який період (місяць, квартал, рік), хоча в системному порядку таке обчислення слід здійснювати в кінці року.

В той же час, окремі вчені, що досліджують цю проблему заперечують можливість обчислення ефективності оборотних засобів на кожній із стадій їх кругообігу, аргументуючи це тим, що обертається авансована в оборотні засоби вартість, а не предмети праці у вигляді оборотних засобів [48].

З такою точкою зору важко погодитись, оскільки авансована вартість послідовно проходить всі три стадії кругообігу і швидкість всього кругообігу залежить від швидкості обертання оборотних засобів на кожній із стадій їх кругообігу.

Уповільнення оборотності оборотних засобів на одній із стадій їх кругообігу негативно впливає на швидкість кругообігу в цілому.

Ми вважаємо, що теоретичне визнання обчислення показника швидкості руху оборотних засобів всього циклу виробництва, дає можливість визнати правомірність його обчислення на кожній окремо взятій стадії кругообігу. Хоча при такому підході при обчисленні показника ефективності використання оборотних засобів виникають певні труднощі.

В економічній літературі досить давно дискусійним є питання вдосконалення розрахунку оборотних засобів на основі виробничих витрат.

Аналізуючи його позитивні та негативні сторони слід зауважити, що основним недоліком такого методу є те, що із зростанням собівартості продукції одночасно зростає оборотність оборотних засобів, і навпаки, при її зниженні уповільнюється.

Проте, слід врахувати і той факт, що при розрахунку річного обороту, виходячи із реалізованої продукції на його обсяги мають вплив різного роду фактори, що формують реалізаційні ціни, адресні надбавки, дотації, пільгове оподаткування з податку на додану вартість. Лише від застосування пільгового режиму оподаткування податком на додану вартість сільськогосподарські підприємства області отримали від держави в середньому за 2000-2006 рр. 151302 тис. грн. суми цього податку, який спрямований на зростання виручки від реалізації продукції. Відповідно на цю ж суму збільшився річний оборот реалізованої продукції. Проте це не свідчить, що із зростанням будь-яких надбавок швидше обертаються оборотні засоби. Таким чином, на виробничі витрати і на вартість реалізованої продукції в певній мірі має вплив затратний механізм, який суттєво впливає на ефективність використання оборотних засобів.

В той же час, виникає справедливе питання, чи спотворює показник оборотності, обчислений на базі виробничих витрат реальний рух оборотних засобів. На перший погляд, створюється враження, що зростання виробничих витрат зумовлює прискорення оборотних засобів. Взаємозв'язок між рівнем

Розділ 3

собівартості і обертанням оборотних засобів слід розглядати з точки зору витрат на одиницю продукції та загальної їх суми. Собівартість валової продукції залежить від її обсягу та матеріаломісткості.

Порівнюючи показники валової продукції за фактичною її собівартістю і цією ж продукцією оціненою в співставних та реалізаційних цінах дає можливість визначити реальну вартість виробленої продукції (табл.3.3).

Дані таблиці 3.3 свідчать, що результати діяльності підприємств всіх груп пов'язане із тривалістю обороту оборотних засобів. Прискорення обертання оборотних засобів супроводжується зростанням чистого прибутку в розрахунку на один га сільськогосподарських угідь та ростом рівня рентабельності. В групі з тривалістю обертання оборотних засобів до 250 днів чистий прибуток в розрахунку на один га с.- г. угідь склав 247, 2 грн., а рівень рентабельності – 12,2 %. В той же час по групі обстежених підприємств з тривалістю обороту оборотних засобів, що перевищує 450 днів сума отриманого збитку із розрахунку на один га с.- г. угідь складає 38,4 грн. при рівні збитковості 2,4%.

Таблиця 3.3.

**Економічна ефективність господарської діяльності
сільськогосподарських підприємств Черкаської обл. за 2000-2006 рр. в
залежності від тривалості обороту оборотних засобів (в розрахунку на 1
га с.- угідь, грн.)**

Групи підприємств за тривалістю обороту оборотних засобів	Кількість господарств в групі	Тривалість одного обороту в середньому по групі, днів	Виробництво валової продукції			Середньорічні залишки Оборотних засобів.	Заборгованість з короткострокових позик банку.	Чистий прибуток (збиток)	Рівень рентабельності (збитковості), %
			В співставних цінах 2000р.	За цінами реалізації	За фактичного собівартістю				
До 250	88	227	1729,1	2266,5	2019,3	1314,1	167,5	247,2	12,2
251-350	276	300	1662,9	1954,8	1805,9	1652,9	141,7	148,9	8,3
351-450	81	395	1568,3	1254,8	1182,9	1195,7	89,4	71,9	6,1
Більше 451	10	524	1241,2	1555,7	1594,1	787,9	64,5	- 38,4	-2,4
Всього:	455	328	1687,3	1857,4	1731,5	1487,2	135,7	125,9	6,2

Тривалість обертання оборотних засобів знаходиться в прямій залежності від обсягу виробництва продукції. Зростання кількості продукції відмічається в тих групах, де менша тривалість обороту оборотних засобів. В групі з тривалістю обороту оборотних засобів до 250 днів виробництво валової продукції в співставних цінах на 39,3 % більше, ніж в групі з

тривалістю обороту, що перевищує 450 днів.

Зниження собівартості одиниці продукції є одним із резервів прискорення обертання, оскільки середньорічні залишки оборотних засобів безпосередньо залежать від собівартості. Ефект, що отримує підприємство від зниження собівартості, може і не відобразитися на прискоренні руху оборотних засобів у випадках необґрунтованого зростання їх залишків. За таких умов уповільнення обертання буде сигналом, що підтверджує факт порушення кругообігу.

Якщо на підприємстві має місце зростання виробничих витрат, що не супроводжується одночасним зростанням випуску продукції, в цьому випадку собівартість одиниці продукції обов'язково відобразиться на збільшенні залишків оборотних засобів і тривалості їх обертання.

Тому в ринкових умовах показник ефективності використання оборотних засобів слід розраховувати, виходячи із річної суми виробничих витрат і середньорічної вартості оборотних засобів (без залишку коштів на рахунках в банку) за формулою:

$$K_{об} = \frac{B_3}{O_3 - \Gamma_k}, \quad (3.4)$$

де, $K_{об}$. – коефіцієнт оборотності;

B_3 – виробничі витрати;

O_3 – середньорічна вартість оборотних засобів;

Γ_k – грошові кошти, що зберігаються на поточних рахунках в банку.

Елементами відтворювального циклу є тривалість перебування оборотних засобів в складі виробничих запасів, в процесі виробництва і в сфері обігу (в складі залишків готової продукції). Для визначення обертання їх складових слід загальну суму оборотних засобів, що беруть в розрахунок, розподілити по стадіях відтворювального циклу.

Річний оборот оборотних засобів для сільськогосподарських підприємств на виробничій стадії дорівнює спожитим предметам праці до моменту отримання готової продукції. Його слід визначати шляхом вирахування із всіх виробничих витрат на виробництво продукції витрат на заробітну плату та відрахування на неї, послуг сторонніх організацій, страхових платежів і амортизаційних відрахувань.

На стадії обігу обертання оборотних засобів можна визначити за такою ж методикою. Але за річний оборот слід обрати виручку від реалізації продукції, робіт, послуг.

Такий підхід для визначення ефективності функціонування засобів сфери обігу може бути виправданий, оскільки вони за своєю сутністю пов'язані і обслуговують, головним чином, процес реалізації.

Використання методики визначення ефективності оборотних засобів, на основі виробничих витрат дає можливість обчислити оборотність виробничих запасів окремо промислового та сільськогосподарського виробництва.

Для більш детального визначення ефективності використання

Розділ 3

оборотних засобів, застосовуючи цю методику можна визначити оборотність за окремого елементу оборотних засобів.

Використовуючи цю методику нами обчислені показники оборотності оборотних засобів в агрофірмі "Базис" Уманського району (табл. 3.4.).

Таблиця 3.4

Ефективність функціонування оборотних засобів в агрофірмі „Базис” Уманського району Черкаської області за 2006 рік.

Види оборотних засобів	Середньорічна вартість оборотних засобів тис. грн. (В _{об}).	Виробничі витрати за рік, тис. грн. (В _з)	$K_{об} = \frac{B_z}{B_{об}}$,	$D_{tg} = \frac{D}{K_{об}}$, – днів
Сільськогосподарського виробництва:	1112,5	2712,0	2,43	148
- в т.ч. молодняк тварин і тварини на відгодівлі	320,5	717,0	2,24	161
- корми	242,3	605,9	2,50	144
- сировина для переробки на власних потужностях	39,2	101,9	2,60	138
- насіння і садивний матеріал	510,2	1287,2	2,52	143
Промислового виробництва:	323,2	807,2	2,49	145
- паливо і мастильні матеріали	95,6	399,0	4,04	89
- запасні частини і матеріал для ремонту	90,0	255,0	2,83	127
- мінеральні добрива і отрутохімікати	60,1	104,2	1,73	208
- малоцінні і швидкозношувані предмети	77,5	49,0	0,63	571
Всього виробничих запасів	2547,9	3519,4	1,38	261
Незавершене виробництво	502,0	X	X	X
Оборотні засоби, включаючи незавершене виробництво	3049,9	3519,4	1,15	313
Оборотні засоби сфери обігу	143,5	4867,7	33,9	11

Дані наведені в таблиці 3.4. свідчать, що оборотність оборотних засобів, обчислених за методом виробничих витрат, дає змогу визначити ефективність їх функціонування в агрофірмі на кожній стадії кругообігу.

Так, при загальній тривалості обороту виробничих запасів 261 днів, тривалість запасів сільськогосподарського призначення склала 148, а промислового призначення 145 днів. Найбільш низька тривалість оборотності оборотних засобів в агрофірмі зафіксовано з малоцінних і

швидкозношуваних предметів – 571 день.

Застосування методики розрахунку ефективності використання оборотних засобів за виробничими витратами дає змогу визначити показники ефективності використання оборотних засобів не лише на підприємстві, але і кожному його структурному підрозділу, окремих колективах. Це сприятиме зростанню зацікавленості членів колективу в ефективному використанні.

3. 2. Нормування оборотних засобів у сільськогосподарських підприємствах

Функціонування підприємств аграрного сектору за ринкових умов господарювання в значній мірі залежить від забезпеченості раціонального використання оборотних засобів та управління ними.

Оборотні засоби, як стверджує Дем'яненко М.Я в процесі виробництва виступають в якості спожитих, тобто таких, які знаходяться в стані незавершеного виробництва і виробничих запасів. За умови, якщо їх кількість в стані незавершеного виробництва визначається технологічним процесом, то на їх кількість в стані виробничих запасів впливають багато факторів, в тому числі: сезонність сільськогосподарського виробництва, забезпеченість джерелами формування, інфляційні процеси, неплатежі [75, с.32].

Наявність виробничих запасів в сільськогосподарських підприємствах сприяє підтримці безперервності виробничого процесу. Така безперервність, як правило, забезпечується запасами різної наявності. Найефективніше виробничі запаси використовуються при мінімальних їх запасах, що досягається шляхом їх нормування.

Принципові положення нормування сформовані в період проведення кредитної реформи 1930-1932 рр. Вони були покладені в основу інструкції з нормування оборотних засобів радгоспів і інших сільськогосподарських підприємств затвердженої Держпланом СРСР, Мінфіном СРСР і Держбанком колишнього СРСР 1-3 квітня 1964р., яка діяла до 1989р.

Відповідно до даної Інструкції головним завданням нормування було відпрацювання безпосередньо в кожному радгоспі економічно обґрунтованих нормативів власних оборотних засобів, які забезпечували при їх мінімальному розмірі безперебійний процес виробництва і реалізації продукції, проведення розрахунків у визначений термін.

Що стосується колгоспів, то нормування оборотних засобів тут до 1987 р. (за винятком колгоспів, що кредитувалися в порядку експерименту з урахуванням нормативів власних оборотних засобів) не носило обов'язкового характеру, хоча в шістдесяті роки і було зроблено спробу його впровадження.

У виробничо-фінансовому плані колгоспів передбачалася планова потреба в оборотних засобах. Розрахунок більшості їх елементів здійснювався на тій же методологічній основі, що і нормування на державних сільськогосподарських підприємствах. Розходженнями уживаних

Розділ 3

термінів, на думку професора Дем'яненка М.Я., "... підкреслювалися існуючі відмінності у формуванні оборотних засобів у колгоспах і радгоспах, а не речових їх елементів" [74, с.32]. Незважаючи на розходження термінологічного характеру з питань нормування колгоспами, особливо після переходу їх на кредитування у порядку експерименту з урахуванням нормативів власних оборотних засобів, в основу методології був покладений принцип мінімізації. Це дало можливість визначати їх мінімальну потребу кожного елемента. Шляхом підсумовування окремих нормативів одержували сукупний норматив по господарству в цілому. Такий метод визначення мінімальних запасів застосовувався сільськогосподарськими підприємствами з моменту запровадження в них нормування оборотних засобів. Він орієнтував на минуле, а не на майбутнє, оскільки вихідною інформацією для визначення норм слугували дані за минулий рік.

Недоліки такого підходу при визначенні нормативів з виробничих запасів і готової продукції були очевидні відразу. Але спочатку, поки йшов процес становлення і засвоєння нормування оборотних засобів, це цілком влаштовувало сільськогосподарські підприємства. Потім недоліки ставали все очевиднішими, і в методику нормування стали вносити зміни. Спочатку це торкнулося тільки самого дефіцитного на той час виду виробничих компонентів – запасних частин і ремонтних матеріалів. Норматив по них стали визначати за іншим принципом в залежності від планового їх споживання. За цими видами виробничих запасів нормативи визначалися за твердо фіксованими нормами у відсотках до планової потреби в них або річного їх витрачання. Ці норми були встановлені в Інструкції із нормування оборотних засобів. Такий порядок нормування був запроваджений у радгоспах у 1959 р, а в колгоспах – у 1970 р.

Пізніше в такий же спосіб стало здійснюватися нормування власних оборотних засобів на запаси мінеральних добрив, отрутохімікатів, твердого палива, кормів. Відповідно до діючої інструкції, із більшості статей оборотних засобів – нафтопродуктах, тарі і пакувальних матеріалах, малоцінних та швидкозношуваних предметах, будівельних матеріалах для потреб основної діяльності, допоміжних матеріалах, незавершеному виробництву в промислових і допоміжних виробництвах, коштах у розрахунках нормативи встановлювалися в розмірах мінімальної, тобто постійної потреби. По інших статтях оборотних засобів – незавершеному виробництву в рослинництві, молодняку тварин і тваринах на відгодівлі, насінню і садивному матеріалу, витратах майбутніх періодів – у розмірі повної їх потреби за станом на кінець планового періоду.

При нормуванні оборотних засобів колгоспи часто відступали від принципу мінімальності, що обумовлювало порушення раціональних пропорцій власних і прирівняних джерел. Все це не дозволяло швидко і оперативно уловлювати зміни, що відбувалися у виробництві.

Багаторічним досвідом доказано, що метод нормування оборотних засобів, який застосовувався сільськогосподарськими підприємствами

призводив до завищення потреби у власних ресурсах. Зокрема у колгоспі „Росія” Христинівського району фактична наявність в 1988 р. насіння та садивного матеріалу в 4 рази перевищувала мінімальний їх залишок, а в колгоспі ім. Шевченка Уманського району в 3,8 рази, молодняку тварин і тваринах на відгодівлі відповідно в 1,2-1,3 рази.

Загальне перевищення фактичної наявності на той час оборотних засобів над нормативом, запланованим за принципом мінімальності склало в цьому ж році в колгоспі „Росія” 2,9, а в колгоспі ім. Шевченка-3,0 рази. Чинна на той час методика визначення нормативів оборотних засобів давала можливість сільськогосподарським підприємствам, особливо колгоспам, безпідставно завищувати норматив, хоча в радгоспах, як державних сільськогосподарських підприємствах таке завищення не практикувалося із – за того, що в останніх вівся більш дієвий контроль за цільовим та ефективним використанням оборотних засобів та джерел їх формування.

Як свідчить досвід роботи, принцип мінімізації витрат і запасів у сільськогосподарських підприємствах породив на той час неоднозначний підхід щодо визначення нормативів власних оборотних засобів. Це спонукало їх застосовувати два варіанти визначення нормативів. Один з них використовувався при визначенні нормативу по молодняку тварин і тваринах на відгодівлі, кормах і підстилці, незавершеному виробництву в рослинництві та тваринництві. Він передбачав розрахунок нормативу на рік, виходячи з фактичного споживання відповідних цінностей у попередньому році з урахуванням їх обертання. Розрахований у такий спосіб норматив коригувався з урахуванням зміни виробничої програми в плановому році.

Інша група оборотних засобів таких як виробничі запаси, готова продукція, малоцінні та швидкозношувані предмети витрати майбутніх періодів. Їх нормування здійснювалося, виходячи з фактичного мінімального залишку запасів у базисному році. Величина запасу коригувалася з урахуванням змін виробничої програми в плановому році. За такого способу розрахунку норматив залежав від залишку запасів станом на початок року. В залежності від величини їх залишку визначалася норма оборотних засобів, а потім розраховували шукану величину, яка залежала від запланованого річного обсягу виробництва і реалізації продукції.

Звідси, поняття мінімальності в першому випадку характеризується об’ємними показниками, які відображали явище в динаміці за певний період, у другому – сальдовими величинами. Зауважимо, що ці дві групи показників підсумовувалися для одержання сукупного нормативу оборотних засобів, хоча, з погляду теорії статистики, дані величини є не порівняними. Отриманий норматив в основному залежав не від дійсної потреби в засобах, а від наявних джерел їх формування. Однак в умовах сезонності сільськогосподарського виробництва і серйозних коливань потреби підприємств в оборотних засобах, безперервність відтворювального циклу не може бути забезпечена при наявності тільки мінімальної величини запасів і витрат. Для того, щоб процес виробництва і реалізації був безперервним

Розділ 3

протягом року кожне підприємство повинне мати оборотні засоби в обсязі, що постійно змінюються. Останній характеризується динамічним рядом показників залишків вартості товарно-матеріальних цінностей і витрат незавершеного виробництва – у межах від мінімальної до максимальної потреби. Очевидно, що кожне підприємство повинно володіти запасами, скажімо, кормів і насіння в одному місяці в максимальному обсязі – іншому – у меншій сумі, у третьому – у мінімальному розмірі. Наприклад, в другому кварталі запаси насіння і садивного матеріалу є мінімальними в зв'язку з наростанням витрат, пов'язаних з весняно-польовими роботами і не забезпечують безперервність кругообігу в повному обсязі. Підприємство в цей період повинно мати їх запас у максимальному розмірі. У той же час у третьому кварталі їх запаси повинні складати мінімальні розміри, але як правило, у цей період, він максимальний.

На підприємстві може утворитися перевищення фактичної наявності власних оборотних засобів над їх нормативом. Однак таке перевищення ніколи не називається наднормативним залишком власних оборотних коштів. Традиційно воно розглядається як надлишок цих засобів.

Визначені таким чином нормативи не сприяли створенню умов для підвищеної відповідальності з боку сільськогосподарських підприємств за ефективним і раціональним використанням оборотних засобів. Норматив, як правило встановлювався, виходячи із фактичного рівня витрат минулого року і всі недоліки минулого року автоматично переносилися на наступний рік. Особливо цей недолік чітко просліджувався по виробничих запасах.

Негативні наслідки нормування оборотних засобів з використанням принципу мінімізації були очевидними ще в 70 – ті роки минулого століття. Зокрема Пізенгольц М.З. відмічав, що у більшості обстежених ним господарств Воронежської області збільшилися без будь – якого наукового обґрунтування вкладення в оборотні засоби. Таке їх зростання, на його думку, відбувалося стихійно [143, с.63]. Тому в економічній літературі того часу зустрічалися непоодинокі висловлювання щодо удосконалення нормування оборотних засобів.

Більш наочно недоліки в нормуванні оборотних засобів, а також наслідки від його запровадження спостерігались в колгоспах Вінницької області, які в числі перших на Україні (1977-1981 рр.) поетапно перейшли на кредитування із врахуванням нормативів власних оборотних засобів. В умовах експерименту за норматив ними приймалася наявність власних оборотних засобів на кінець року, але не менша 50 % вартості кредитуючих витрат незавершеного виробництва, що перейшли на наступний рік в рослинництві, залишків молодняку тварин і тварин на відгодівлі і товарно-матеріальних цінностей.

Це призвело до того, що планова сума оборотних засобів установлювалася кожним конкретним підприємством, виходячи з економічних можливостей, а не постійних мінімальних потреб для безперервного відтворення. Тому вона не відповідала поняттю “норматив

власних оборотних засобів”

Ще більш далекі від постійних потреб для цих підприємств встановлення 50 % розміру вартості запасів і витрат що переходили на наступний рік. Такий підхід у нормуванні впливав на ріст наднормативних запасів, які мали місце майже у всіх підприємствах, що кредитувалися із врахуванням нормативів оборотних засобів .

Як свідчить економічна наука норматив власних оборотних засобів покликаний забезпечити безперебійну діяльність підприємства при їх мінімальних розмірах. Суспільство в цілому зацікавлене в здійсненні процесу виробництва за таких умов і таку зацікавленість повинні реалізовувати самі підприємства. Хоча в практичній діяльності сільськогосподарських підприємств просліджується тенденція в зацікавленості мати в наявності таку кількість виробничих запасів, яка спроможна забезпечити необхідний технологічний ритм виробництва. В той час, в силу різних протиріч навіть тоді, коли постачальницький обіг налагоджений, відповідає ринковим умовам, підприємства накопичують „про запас” виробничі запаси на той випадок, коли зможуть їх використовувати в повному обсязі в технологічному процесі. Так, наприклад, переважна частина підприємств закуповує у вересні – жовтні насіння та посадковий матеріал в розмірі від 80 до 90 % від потреби для посіву у весняний період. З однієї сторони така забезпеченість у посадковому матеріалі дає упевненість керівникам підприємств в тому, що посівна компанія в наступному році буде проведена в оптимальні строки при забезпечені технологічного ритму виробництва. Накопичення запасів поверх норми пояснюється нестабільними цінами на всі види покупних товарно – матеріальних цінностей. Загальновідомо, що в період нестабільної економіки ціни на основні покупні виробничі запаси зростають значно швидше, ніж ціни на продукцію сільського господарства. Крім того, постачальницькі та збутові організації необґрунтовано завищують ціни на свою продукцію, що призводить до ще більшого диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію.

Практикою доказано, що чим менші запаси, тим вища відповідальність керівників підприємства, тим досконалішою повинна бути організація виробництва. Чітко налагоджена організація виробництва є складовою ефективного використання оборотних засобів підприємств.

Аналіз роботи сільськогосподарських підприємств свідчить, що в даний час не всі керівники підприємств можуть організувати виробничий процес при мінімальних запасах, здебільшого закуповують їх „про запас”. Надмірне придбання товарно-матеріальних цінностей призводить до їх накопичення, і вимагає додаткових витрат, пов'язаних із їх збереженням, доведенням закуплених матеріалів до відповідних технологічних кондицій. Великі витрати при цьому підприємства несуть від природних втрат через псування, нестачі матеріальних цінностей, що досить тривалий час зберігаються. Є випадки, коли придбані матеріальні цінності повністю втрачають свою придатність з причин невідповідного їх зберігання. Тому

Розділ 3

економія від закуплених товарно-матеріальних цінностей за нижчими цінами не покриває витрат, що несе підприємство на їх зберігання та доведення до технологічних кондицій.

Нами проведений аналіз впливу розміру витрат з насіння і посадкового матеріалу на економічну ефективність виробництва в 455 підприємствах Черкаської області. При цьому використані середньостатистичні дані за 2003 – 2006 роки. Дані приведені в таблиці 3.5.

Як свідчать дані таблиці господарства в яких загальні витрати на насіння і посадковий матеріал не перевищували 300,0 тис. грн. в рік мають кращі показники господарської діяльності. До таких віднесено 69 підприємств або 15,1 % від загальної їх кількості. В цих підприємствах найбільший дохід від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг на середньорічного працівника, який сягає 1529,1 грн. і на 1000 грн. основних необоротних і оборотних активів – 170,8 грн. Рівень рентабельності в цій групі складає 8,6 %.

Таблиця 3.5.

Вплив споживання насіння і садивного матеріалу на економічну ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області в середньому за 2003 – 2006 рр.

Річне споживання насіння і садивного матеріалу, тис. грн.	Кількість підприємств	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг, грн.		Чистий прибуток, на 1 га с.-г угідь, грн.	Середній залишок виробничих запасів на 1 га с.-г угідь, грн.	Середній рівень рентабельності, %
		на середньорічного працівника	на 1000 грн. основних і оборотних засобів			
До 100	216	813,3	135,7	57,9	302,6	6,7
101 – 200	133	1475,7	162,9	172,9	555,1	8,1
201 – 300	69	1529,1	170,8	225,9	772,2	8,6
301 – 400	19	1362,2	115,9	116,8	601,8	6,8
Більше 400	18	1339,9	100,3	21,8	524,6	3,2

Із наростанням витрат на насіння і посадковий матеріал намічається тенденція погіршення результатів їх діяльності. Зокрема, в групі підприємств загальні витрати на насіння та посадковий матеріал в яких перевищували 400,0 тис. грн. сукупна рентабельність склала 3,2 %, або на 5,4 пункти менше, порівняно з підприємствами де витрати насіння та садивного матеріалу не перевищували 300,0 тис. грн. в рік. Річна потреба у насінні та посадковому матеріалі покривається за рахунок насіння, що вироблене безпосередньо в

господарствах, тобто внутрішнього обороту, і купленого в насінневих господарствах та інших постачальників. За даними дослідження для внутрішньогосподарського споживання в середньому за 2000 – 2006 роки для потреб майбутнього врожаю сільськогосподарських культур підприємствами використано 28,4 % насіння власного виробництва.

Паливо та мастильні матеріали як правило закупаються у торговельних посередників. На цей вид виробничих запасів як на жоден інший безпідставно підвищуються ціни в період проведення весняно – польових робіт та період масового збору врожаю сільськогосподарських культур. Держава зі своєї сторони не застосовує жодного із економічних важелів регулювання ціни, залишається лише спостерігачем необґрунтованого її зростання. Нами проаналізовано вплив річного витрачання палива і мастильних матеріалів на економічну ефективність підприємств області, дані наведені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Вплив споживання паливо – мастильних матеріалів на економічну ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємств Черкаської області в середньому за 2003 – 2006 рр.

Річне споживання палива та мастильних матеріалів, тис. грн.	Кількість підприємств	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг, грн.		Чистий прибуток, на 1 га с. - г угідь, грн.	Середній залишок виробничих запасів на 1 га с. - г угідь, грн..	Середній рівень рентабельності, %
		на середньо-річного працівника	на 1000 грн. основних і оборотних засобів			
До 200	236	731,5	86,9	64,2	1191,5	6,1
201 – 400	52	1491,8	131,4	101,2	1707,3	13,4
401 – 600	19	1854,3	396,8	216,8	1844,9	8,9
601 – 800	139	1139,8	201,4	59,1	1311,7	5,4
Більше 800	9	989,7	117,7	31,8	1419,1	5,2

З приведених даних видно, що в господарствах, які накопичують на протязі року понаднормативні запаси палива і мастильних матеріалів знижується ефективність виробництва в цілому. Так, із 455 обстежених підприємств чітко висліджується тенденція впливу надмірного придбання палива і мастильних матеріалів на їх фінансовий стан.

Підприємства, річне споживання палива і мастильних матеріалів в яких становить 600,0 тис. грн. в рік і більше мають гірші фінансові результати. Рівень рентабельності в цій групі складає 5,2 % або на 8,2 пункти менший за групу де споживання становить до 400,0 тис. грн. на рік. При цьому відмічається різке зменшення доходності на одного працюючого і на 1000 грн. основних оборотних і необоротних активів. Великі витрати

Розділ 3

підприємства несуть в зв'язку із збереженням закуплених понад норму матеріальних цінностей. Зокрема, із 53 обстежених сільськогосподарських підприємств Уманського району за 2004 рік у 26,2 % від їх загальної кількості виявлені факти нестачі палива і мастильних матеріалів на період проведення весняно – польових робіт. Паливо придбане у листопаді – грудні, коли ціни на нього були найнижчими. Нестача палива призводить до додаткових витрат, що прямо впливають на фінансовий результат діяльності підприємств.

Аналіз організації оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах Черкаській області свідчить, що переважна їх більшість перестали нормувати оборотні засоби з причини втрати ними власних оборотних засобів.

З набранням чинності закону, „Про фіксований сільськогосподарський податок”, запровадження пільгового режиму оподаткування податком на додану вартість в багатьох підприємствах значно покращився фінансовий стан.

Це дало змогу сформувати власні джерела оборотних засобів. Але й досі перед сільськогосподарськими підприємствами не поставлена задача про відновлення нормування оборотних засобів. На нашу думку, при науково обґрунтованій системі нормування оборотних засобів можна вирішити комплекс проблем, пов'язаних з їх організацією, підвищенням ефективності використання, оптимальним співвідношенням власних і позичених ресурсів. Це дасть змогу забезпечити на практиці дотримання суворого режиму економії витрат, позитивно вплинути на фінансові результати діяльності підприємств.

Ринкові відносини вимагають від сільськогосподарських підприємств такого інструменту управління оборотними засобами, який би сприяв закріпленню за ними певної їх частини, які давали би максимальну віддачу, будучи авансованими у виробництво. І таким інструментом могло б стати науково обґрунтоване визначення їх потреби.

Такої думки притримується Дем'яненко М.Я. [75, с.32-33], який відмічає, що суспільство в цілому зацікавлене в здійсненні процесу виробництва при мінімальних запасах і таку зацікавленість повинні реалізувати самі підприємства. На його думку підприємства повинні створити в господарському механізмі такі важелі, які б спонукали їх здійснювати виробничий процес при мінімальних виробничих витратах.

Це може бути досягнуто завдяки нормуванню оборотних засобів, яке сприяє визначенню мінімальної їх величини, необхідної для забезпечення безперебійного виробничого процесу.

Відновлення нормування оборотних засобів для підприємств економіки України в цілому, і зокрема, для сільськогосподарських підприємств, сприятиме вирішенню ряду проблем. Науковий підхід до нормування оборотних засобів дасть змогу:

- забезпечити правильне визначення дійсної мінімальної потреби в

оборотних засобах, що гарантує виконання виробничої програми і досягнення максимального економічного результату при найменшому вкладенні засобів;

– створювати економічні умови, які дозволять ефективно використовувати наявні фінансові ресурси, і сприятимуть росту обсягу виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, підвищенню продуктивності суспільної праці, матеріальному стимулюванню працюючих, здійсненню розширеного відтворення;

– підвищувати контроль за кількістю авансованих у виробництво оборотних засобів і здійсненням при цьому найсуворішого режиму економії.

Проте відновлення нормування не повинно відбуватися на тих ж методологічних засадах, що діяли раніше. Із методології нормування оборотних засобів, що існувала за часів планової економіки необхідно взяти все те цінне, що можна без будь – яких перешкод запровадити в ринкових умовах.

Проведений аналіз нормування, із застосуванням методу, що діяв до повної його відміни свідчить про те, що за цей період були накопичені певні недоліки, що не давали змогу ефективно управляти оборотними засобами. Метод заснований на принципі мінімізації оборотних засобів виявився не ефективним і трудомістким. Він дозволяв нормувати не джерело формування оборотних засобів, а їх самих. В результаті розраховані в такий спосіб нормативи необґрунтовано завищені і не відображають дійсної потреби підприємства у власних оборотних коштах

З огляду на ці недоліки стосовно нормування оборотних засобів, а також наслідки їх дії при переході сільськогосподарських підприємств на повний госпрозрахунок і самофінансування інструкція з нормування оборотних засобів, що діяла для сільськогосподарських підприємств була скасована.

Для визначення планової потреби в оборотних коштах сільськогосподарським підприємствам в 1998 році було рекомендовано використовувати Методичні рекомендації, розроблені Інститутом аграрної економіки УААН [125]. В зазначеному документі, в основу покладений принцип споживання матеріальних запасів. Для визначення потреби в оборотних засобах використовують фактичні дані за минулий рік, або планові показники про споживання кожного виду матеріальних запасів, які визначаються за технологічними картами. При застосуванні планових показників розраховані таким чином нормативи є більш точними. Отримані дані підсумовуються у зведеному розрахунку. Потім визначається сукупний норматив і його приріст в порівнянні з минулим роком.

Розрахунок нормативу оборотних засобів за цими рекомендаціями показав, що для використання цього методу базою для визначення нормативів оборотних засобів за окремими їх елементами, зокрема виробничими запасами

Розділ 3

та витратами слугують реальні дані. Ці показники тісно пов'язані з виробничими процесами. Метод простий та доступний у використанні. Він поєднує в собі розрахунок нормативів оборотних засобів за окремими їх елементами протягом кількох років з використанням даних планової потреби в оборотних засобах на наступні роки. За цих умов дотримується принцип мінімальності, враховуються особливості кругообігу оборотних засобів у сільськогосподарських підприємствах.

Без сумніву, запропоновані методичні рекомендації щодо нормування оборотних засобів є більш прогресивними, доступними перед інструкцією, що діяла раніше. Важливим позитивним моментом при здійсненні нормування за цим методом є те, що він вимагає від підприємства відновлення складання технологічних карт і госпрозрахункових завдань. А це відповідає роботі підприємств в умовах ринку. Як свідчить досвід роботи країн з розвинутими ринковими відносинами жодна країна не працює без чітко налагодженої програми з виробництва та збуту виробленої продукції.

В економічній літературі і досі існують різні точки зору щодо доцільності поелементного нормування оборотних засобів, вдосконалення методик нормування, які вже на практиці довели свої позитивні та негативні сторони.

За часів чинності Інструкції із нормування оборотних засобів і в даний час, коли підприємства працюють в умовах ринку, існують дві діаметрально протилежні точки зору з питання удосконалення нормування оборотних засобів у сільськогосподарських підприємствах. Одна із них, – найбільш поширена, – доцільність вдосконалення поелементного нормування оборотних засобів. Інша – навпаки – повна його відміна.

З огляду на позицію повної відміни поелементного нормування слід відмітити, що в економічній літературі є досить таки багато прихильників, які вважають, що повна відміна нормування не сприятиме покращенню організації оборотних засобів. В даний час сільськогосподарські підприємства у зв'язку із відміною нормування оборотних засобів не тільки не покращили результати фінансової діяльності, але і практично втратили контроль за забезпеченням оборотними засобами та джерелами їх формування. Необхідність нормування оборотних засобів, на нашу думку, дає можливість не тільки визначити потребу у власних фінансових ресурсах при формуванні джерел їх фінансування. Призначення нормативів набагато ширші. Норматив визначається з кожного виду оборотних засобів і всієї їх сукупності і є мінімальною величиною у цілому, так і з окремих їх елементів, при яких безперервно здійснюється господарська діяльність. Очевидно, що, зіставляючи на визначені дати фактичну наявність оборотних засобів, як по всій їх сукупності, так і з окремих їх видів, можна визначати відносний фактичний рівень їх наявності на підприємстві і на цій підставі судити про забезпеченість підприємства оборотними засобами не у формі джерел, а у формі оборотних засобів.

В свій час Білоусенко Г.Ф. [21, с.64] досліджуючи питання нормування

оборотних засобів сільськогосподарських підприємств, які працювали на умовах міжгосподарської кооперації звертав увагу на те, що „Істотні розходження в рівні концентрації і спеціалізації, масштабах виробництва, умовах матеріально-технічного постачання, реалізації продукції й інші фактори обумовлюють необхідність запровадження міжгосподарським і агропромисловим підприємствам не єдиних, а диференційованих нормативів” На нашу думку, такий підхід до нормування оборотних засобів в дечому підмінює нормативно – чекову систему планування, обліку і контролю витрат, що досить таки успішно функціонувала в умовах директивної економіки. Слід відмітити, що застосовуючи мінімальні фактичні залишки товарно – матеріальних цінностей, використовуючи метод мінімізації, передбачений інструкцією з нормування сільськогосподарські підприємства, які застосовували цей метод приймали до уваги різні фактори, що впливають на результати нормування, зокрема і спеціалізацію господарства, концентрацію виробництва, матеріально – технічне постачання. Адже підприємство, що спеціалізується на вирощуванні тварин в своїй структурі найбільшу питому вагу при обчисленні нормативу має за залишками тварин та кормів. І навпаки, у тих, що спеціалізуються на вирощуванні рослинницької продукції в структурі оборотних засобів найбільшу питому вагу займає насіння та посадковий матеріал, мінеральні добрива, отрутохімікати, незавершене виробництво в рослинництві.

За часів директивної економіки широко обговорювалося питання здійснення нормування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств шляхом запровадження сукупного нормативу [21, 95, 137]. Застосування сукупного нормативу, на нашу думку, звужує функціональну роль самих нормативів, так як при його обчисленні значна частина функцій нормування втрачається, що, безсумнівно, ускладнює процес управління оборотними засобами.

Ми підтримуємо тих вчених, які вважають, що від традиційно сформованої методології нормування, що уже тривалий час застосовувалася підприємствами й у принципі виправдала себе, немає серйозних причин цілком відмовлятися. Поелементне нормування оборотних засобів з наступним розрахунком сукупного нормативу доцільне в умовах ринкових відносин і ще в більшій мірі буде необхідне в перспективі, коли земля стане товаром і пріоритетним джерелом формування оборотних засобів буде кредит. Нормування сприятиме ефективній організації оборотних засобів, і як наслідок, покращенню фінансової діяльності підприємств, сприятиме успішному виходу їх із кризи.

Відсутність нормування оборотних засобів у сільськогосподарських підприємств не дає змоги визначити ступінь участі власних джерел у відтворювальному процесі, що ускладнює кредитування їх під оборотні засоби.

Кредитування сільськогосподарських підприємств може позитивно

Розділ 3

вплинути на подальший розвиток організації оборотних засобів .

Ще в свій час Круш З.А. була прихильником збереження поелементного нормування. Повна відмова від нормування, на її думку, призведе до значного зниження якості нормування і, як результат, усуне чітке розмежування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств на власні і позичені [109, с.68]. Визнання необхідності розподілу оборотних засобів на власні і позичені, на її думку, повинно істотно підвищити якість кредитного механізму.

В даний час сільськогосподарським підприємствам кредит видається не тільки під сезонні і тимчасові потреби, але і на покриття частини постійних витрат. Це звужує можливості короткострокового кредиту в подальшій його участі у виробничому процесі.

Сільськогосподарські підприємства шукають вихід із затяжної кризи. Короткостроковий кредит міг би планомірно забезпечувати формування оборотних засобів в розмірах, необхідних для розширеного відтворення. Не виправдано стверджувати, що підприємства повинні створювати оборотні засоби лише за допомогою одного джерела: власних чи позичених. Формування оборотних засобів лише за рахунок власних джерел призведе до відволікання коштів в операційну діяльність в ущерб інвестиційній сфері діяльності. І навпаки, формування їх за рахунок тільки позичених призведе до того, що підприємства не прагнутимуть забезпечувати виробничий процес за рахунок власних джерел. Кредити стануть не забезпеченими, а це призведе до фінансової нестабільності, до утриманських настроїв позичальників. Діяльність сільськогосподарських підприємств, які порушують пропорції між власними та позиченими джерелами формування оборотних засобів призводили раніше до того, що позики списувалися, або в кращому випадку відстрочувалися, і в подальшому виступали як бюджетне асигнування. Таке списання можливе було тоді, коли банки були державними. В нинішніх умовах, коли банки є комерційними списання прострочених позик практично не можливе. Банк повинен здійснювати свою діяльність виключно на принципах самофінансування і самоокупності.

Тому для наукового обґрунтування співвідношення власних і позичених джерел формування оборотних засобів для сільськогосподарських підприємств зокрема і для підприємств економіки в цілому необхідно відновити нормування оборотних засобів .

Сільськогосподарські підприємства Черкаської області в зв'язку з відміною нормування оборотних засобів визначають загальну їх потребу застосовуючи при цьому науково обґрунтовані норми та нормативи потреби в тому чи іншому виді оборотних засобів за планом. Такі показники визначаються на рік як у кількісному, так і вартісному вимірах. Результати такого планування приведені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

Стан забезпечення сільськогосподарських підприємств Черкаської області паливо – мастильними матеріалами, насінням та посадковим матеріалом, мінеральними добривами і хімічними засобами захисту рослин.

Показники	1990р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006 р.
Паливо – мастильні матеріали					
Потреба, тис. т	175,0	284,4	207,8	199,4	125,3
Фактична наявність, тис. т	165,0	141,3	123,0	123,0	96,5
+(-) до потреби, т	-10,0	-143,1	-84,8	-76,4	-28,8
% до потреби	94	50	59	62	77
Насіння та посадковий матеріал					
Потреба млн. грн.	65,0	249,3	253,1	239,8	238,8
Наявність млн. грн.	64,4	56,9	76,4	79,2	83,0
+(-) до потреби млн. грн.	-0,6	-192,4	-176,7	-160,6	-155,8
% забезпечення	99	23	30	33	35
Мінеральні добрива					
Потреба, тонн д.р.	78000	55527	75900	69700	60500
Фактична наявність, тонн д.р.	187000	285000	21500	26300	25153
+(-) до потреби	109000	-27027	-54400	-43400	-35347
% забезпечення	240	51	28	38	42
Хімічні засоби захисту рослин					
Потреба, т	2100	1565	1090	1760	2671
Наявність, т	4904,5	746,4	576,9	776,3	775,8
+(-) до потреби	2804,5	-818,6	-513,1	-983,7	-1895,2
% забезпечення	234	48	53	44	29

Як свідчать дані таблиці 3.7., потреба в оборотних засобах визначається, виходячи із максимальної їх потреби на весь плановий період.

Аналогічна методика застосовувалася раніше колгоспами в умовах директивної економіки при розрахунку нормативів власних оборотних засобів з незавершеного виробництва в рослинництві та тваринництві, молодняку тварин і тваринах на відгодівлі, кормах і підстилці. При застосуванні такої методики за норматив приймається, загальна потреба в оборотних засобах на кінець планового періоду, а не їх мінімальна величина. В цьому випадку при кредитуванні підприємства під оборотні засоби банк повинен кредитувати не понад нормативну їх потребу в оборотних засобах, що виникла в зв'язку із сезонним наростанням витрат, а їх максимальний розмір.

За допомогою цього методу підприємства визначають не нормативи власних оборотних засобів, і навіть не їх сукупний норматив, а загальну потребу у власних фінансових ресурсах. Думаємо, що необгрунтованою є спроба визначення потреби за таким методом, який застосовувався раніше до незавершеного виробництва, молодняку тварин і тваринах на відгодівлі, кормах і перенесення його на всю сукупність оборотних засобів.

Приведений приклад визначення потреби в оборотних засобах ще раз

Розділ 3

підтверджує доцільність застосування поелементного їх нормування.

Відмова від поелементного нормування оборотних засобів, як свідчить практичний досвід роботи сільськогосподарських підприємств, не вирішила тих проблем, які постають перед їх організацією, особливо функціонування їх в ринкових умовах.

Ми вважаємо, що від традиційно сформованої методології нормування, що уже тривалий час застосовувалася й у принципі виправдала себе, немає серйозних причин цілком відмовлятися. Поелементна мінімізація оборотних засобів з наступним установленням сукупного нормативу доцільна для сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах. Тому варто не відмовлятися від такого методу, а застосовувати його на умовах, що відповідають ринковим.

Нормування оборотних засобів в нових умовах господарювання вимагає додаткового чітко налагодженого контролю, який би сприяв покращенню організації виробництва в цілому і зокрема оборотних засобів. З цією метою слід провести цілий комплекс заходів методологічного характеру, спрямованих на його вдосконалення .

По-перше, слід максимально наблизити порядок нормування оборотних засобів до виробничих показників. Це сприятиме тому, що нормування відображатиме потреби виробництва. Найбільш вірогідним вирішенням цього питання буде відновлення нормування оборотних засобів, застосовуючи методику розроблену Інститутом аграрної економіки УААН.

По-друге, в даний час відповідно до методології організації бухгалтерського обліку відповідно до Міжнародних стандартів вихідні дані обліку не забезпечують контроль за цільовим і ефективним використанням оборотних засобів. Зокрема у формі № 1 „Баланс” відсутні показники з окремих видів, оборотних засобів, що відображають конкретні їх величини станом на початок і кінець року. Звітні дані приводять у балансі в комплексній оцінці, що не уможливорює проведення відповідного аналізу за сумарним їх станом на відповідні періоди.

З метою підвищення контролю за витрачанням авансованих засобів і здійснення найсуворішого режиму економії доцільно розширити вихідні дані по елементах оборотних засобів. З цією метою слід у „Примітках до фінансової звітності”, ф. 5 передбачити вартість оборотних засобів за кожним окремим їх видом на початок і кінець періоду. Ці дані слугуватимуть основою для здійснення поелементного нормування оборотних засобів .

Крім того статистична звітність в даний час побудована таким чином, що досить проблематично отримати дані про наявність оборотних засобів та джерел їх формування.

Таким чином, для сільськогосподарських підприємств назріло питання відновлення нормування оборотних засобів, за принципом мінімізації із врахуванням їх оборотності. Для, визначення потреби в оборотних засобах за принципом мінімальності слід внести зміни в організацію бухгалтерського обліку.

Побудова бухгалтерського обліку повинна сприяти закріпленню за

операційною сферою діяльності твердо фіксованої суми оборотних засобів, необхідних для безперервної діяльності роботи підприємства.

В цьому аспекті представляє інтерес розмежування джерел авансування інвестиційної та операційної сфер діяльності. Такий практичний досвід застосовують і притому успішно, у сільськогосподарських кооперативах Чехії та Угорщини [183]. В сільськогосподарських підприємствах цих країн в рамках одного звіту складають окремо інвестиційний та операційний баланси. Останній відображає розміщення всіх оборотних засобів і джерел їх формування, що в певній мірі дозволяє попереджати відволікання оборотних засобів на інші цілі.

За часів директивної економіки в балансі кожного окремо взятого підприємства, в тому числі і сільськогосподарського, був передбачений четвертий розділ. В його активі відображалися інвестиційні витрати, а в пасиві – джерела їх формування. Це давало змогу досить таки оперативно, принаймні один раз в місяць, відслідковувати відволікання оборотних засобів в інвестиційну діяльність і навпаки із інвестиційної в операційну. В разі іммобілізації ці кошти відшкодовувалися, що в певній мірі покращувало організацію оборотних засобів.

В даний час згідно методології бухгалтерського обліку кошти підприємства зосереджені на одному рахунку. Акумуляція на одному рахунку коштів операційної і інвестиційної діяльності не дала бажаних результатів і призводить до відволікання власних коштів на непередбачувані цілі. Режим функціонування єдиних рахунків можна вводити, на нашу думку, лише для тих підприємств, які повністю працюють на самоокупності та самофінансуванні, не мають простроченої заборгованості з кредитів. Підприємства, що не забезпечують збереження власних оборотних засобів повинні розділити не тільки зберігання грошових коштів на окремих рахунках в банку, але і джерела фінансування як операційної так і інвестиційної сфер діяльності. Відособлення ресурсів, передбачених для інвестиційної та операційної сфер діяльності сприятиме закріпленню за останньою твердо фіксованої суми оборотних засобів підвищенню ефективності використання авансованої вартості.

Розглядаючи питання відновлення поелементного нормування оборотних засобів слід особливу увагу звернути на взаємозв'язок між їх нормуванням та кредитуванням. В зв'язку із набранням чинності закону „Про пріоритетний розвиток сільського господарства підприємства аграрного сектору економіки” при кредитуванні плату за кредит здійснюють лише в розмірі 50 % від нарахованих відсотків. Решта 50 % відшкодовується банку за рахунок коштів бюджету. Сільськогосподарські підприємства отримуючи кредит під оборотні засоби, розмір яких досить таки, на нашу думку, науково не обґрунтований з причин відсутності нормування оборотних засобів, несуть фактично витрати зі сплати відсотків тільки в половинному розмірі. Банки при їх кредитуванні застраховані на випадок не повернення їм кредитів. Видані банками кредити забезпечені ліквідними активами позичальників, а повернення відсотків – державою. Напрошується питання

кому надається пільга – сільськогосподарським підприємствам, чи обслуговуючим їх комерційним банкам?. Адже банк за такої постановки питання ніколи не буде збитковим. Звідси і незацікавленість банків в роботі аграрних підприємств з прибутками. На сьогоднішній день банки і сільськогосподарські підприємства не є повноправними партнерами, і не зацікавлені в ефективному використанні ними матеріальних, грошових і фінансових ресурсів.

Сільськогосподарські підприємства при нормуванні оборотних засобів, повинні здійснювати оперативний контроль за цільовим та ефективним їх використанням. Це вимагає запровадження такої системи, яка би сприяла щоденному контролю за надходженням та використанням матеріальних цінностей і здійсненням витрат на виробництво. Важливу роль в цьому може зіграти відновлення нормативно – чекової системи планування, обліку і контролю на виробництво із застосуванням внутрішньогосподарських чеків. Слід відмітити, що Черкащина була свого роду флагманом в застосуванні цієї системи в сільськогосподарських підприємствах до 1990 року. Підприємства при запровадженні чекової системи можуть здійснювати оперативний контроль безпосередньо на виробництві за станом оборотних засобів з однієї сторони, а з іншої, певні контрольні функції за їх цільовим та ефективним використанням залишаються в банках при здійсненні кредитування. Це створить необхідні передумови для більш ефективного використання оборотних засобів, оптимального співвідношення і розмежування їх на власні і позичені, посилення госпрозрахункових методів господарювання.

В кінцевому результаті це дозволить на макрорівні вірно визначати планову потребу у фінансових і кредитних ресурсах, обґрунтовано планувати їх розподіл у регіональному розрізі, а на макрорівні – визначати потребу у власних фінансових ресурсах, оцінювати рівень забезпеченості господарств виробничими запасами, а в цілому на більш якісному рівні управляти оборотними засобами.

3.3. Оперативний контроль за рухом оборотних засобів

Система внутрішнього контролю – одна з багатьох категорій, яка має наукову та практичну спадковість у вітчизняній економічній науці.

Дослідження в цьому напрямку проводилися в контексті загального розвитку науки про контроль протягом ХХ століття. Особливості такого розвитку хоча і зумовлювалися соціалістичною економікою та партійним впливом, однак мали серйозні теоретичні результати щодо концептуальних засад функціонування внутрішнього контролю на підприємствах. Концепція оперативного контролю за часів директивної економіки мала в своїй основі певні правила, які спрямовані на регулювання діяльності підприємства та створення такого режиму роботи, який би не дозволяв відхилитися від установлених стандартів.

Еволюція наукових підходів до системи внутрішнього контролю

пройшла декілька етапів. На початку ХХ століття вона розглядалася через сукупність елементів: розподіл повноважень, ротація персоналу з метою аналізу облікових даних силами бухгалтерського контролю. З середини ХХ ст. і до 90-х років основним напрямком роботи, пов'язаним з внутрішнім контролем було забезпечення збереження матеріальних та фінансових ресурсів, ефективного їх використання на всіх етапах руху шляхом перевірки виконання планів, достовірності облікової інформації, скорочення витрат, виявлення порушень, пов'язаних з їх використанням. Цим досягалась ідея повного регулювання витрачання матеріальних і фінансових ресурсів на всіх стадіях кругообігу виробництва. Оперативний контроль за їх використанням за часів командно – планової економіки мав позитивні елементи і в багатьох випадках був виправданим самою суттю теорії контролю – виявлення всіх суттєвих відхилень та приведення їх до належного стану.

Втім, спрямування мети і завдань внутрішнього контролю та виявлення відхилень від численних норм і інструкцій, покарання порушників на сьогодні втратило свою актуальність. Це повною мірою відноситься і до контролю за рухом оборотних засобів.

Підприємства всіх форм власності за умов ринкової економіки повинні би реагувати на мінливість зовнішнього конкурентного середовища шляхом внутрішніх видозмін у процесі виробництва, збуту, цінової і податкової політики. І в цьому сенсі діяльність системи внутрішнього контролю набуває нового значення і спрямування.

Величезну роль у підвищенні ефективності використання оборотних засобів підприємств в ринкових умовах міг би відіграти оперативний контроль за їх рухом на кожній із стадій кругообігу виробництва. Доцільність вдосконалення оперативного контролю набуває особливої актуальності в період тотального подорожчання енергоносіїв, які є вагомою складовою собівартості продукції як промислового, так і сільськогосподарського виробництва. Їх подорожчання негативно впливає на фінансовий стан підприємства, що призводить до фінансових труднощів та виникнення проблем, пов'язаних з виконанням виробничої програми.

В даний час на державному рівні Кабінетом Міністрів України поставлене завдання щодо запровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, які б сприяли економії матеріальних цінностей виробничого спрямування.

Така постановка питання вимагає від підприємств здійснення суворого контролю за раціональним використанням матеріальних ресурсів, ведення боротьби з безгосподарністю і марнотратством, застосування заходів щодо попередження подібних явищ.

За часів директивної економіки оперативний контроль за рухом оборотних засобів покладався безпосередньо на виробничі колективи, які брали участь у виробничому процесі та на банківські установи, що здійснювали кредитування цих підприємств під оборотні засоби.

З набуттям незалежності України, переходу від директивно-

Розділ 3

адміністративної до ринкової економіки напрацювання з питань оперативного контролю втрачені. Відміна контролю за рухом оборотних засобів зі сторони підприємства пояснюється зміною організаційно – правового статусу підприємств, заснованих на приватній власності на засоби виробництва в цілому, і, зокрема, на їх складову – оборотні засоби.

З боку банківських установ в сучасних умовах оперативний контроль зводиться до формальної перевірки факту придбання товарно – матеріальних цінностей за рахунок позик, наданих банком підприємству – позичальнику. Банки, на превеликий жаль, не цікавить подальше використання придбаних позичальником за рахунок позик товарно – матеріальних цінностей. Як результат, мають місце не поодинокі випадки не цільового витрачання отриманих кредитів позичальником на цілі, що не передбачені кредитною угодою. Банки за таких умов кредитування цікавить лише високоліквідна застава, яка як правило, перевищує суму кредиту в чотири рази і повернення такого кредиту в терміни, передбачені кредитною угодою.

Банк в ринкових умовах повинен бути дієвою фінансово – кредитною установою, яка здійснює оперативний контроль за рухом оборотних засобів. Оперативний контроль за рухом оборотних засобів повинен базуватися на основному із принципів госпрозрахунку – плановості, який повною мірою відповідає ринковим умовам. Планування оборотних засобів зводиться до розрахунків нормативів по кожному елементу та джерел їх формування, завдяки якому на підприємстві визначається нормативи оборотних засобів, які відповідають мінімальній їх потребі і здатні забезпечити безперебійний процес виробництва. Кредитуючи понад нормативну потребу в оборотних засобах, банки отримують цілу низку важелів, що дають їм змогу здійснювати дієвий, оперативний контроль за цільовим та ефективним використанням оборотних засобів. Банк має змогу здійснювати контроль за виконанням виробничої програми, ефективністю використання оборотних засобів, отримання прибутків, цільове та раціональне використання матеріальних, фінансових та трудових ресурсів.

Кредитуючи підприємства і здійснюючи одночасно контроль за цільовим використанням позики банки зацікавлені в процедурі прискорення отримання позик позичальником під певні цільові програми. При цьому банки мають змогу застосовувати певні кредитні заходи. Зокрема, до підприємств, що працюють беззбитково банком можуть бути змінені методи кредитування шляхом відкриття кредитних ліній чи кредитування по спеціальному позичковому рахунку. Такі методи кредитування сприяють прискоренню отримання позичальниками позик від банків .

Недоліком сьогоднішньої банківської системи є те, що в країні відсутній банк, який би виражав інтереси сільськогосподарського товаровиробника. Банки, що кредитують сільськогосподарські підприємства, зацікавлені лише в отриманні прибутку від операцій з кредитування при наявності високоліквідної застави. Деякою мірою обмеженню отримання

прибутків від кредитних операцій з аграрними підприємствами банкам заважає мораторій на продаж та заставу землі. Зняття мораторію на продаж землі сільськогосподарським підприємствам взаємовідносини між банками і сільськогосподарськими товаровиробниками – позичальниками ускладняться. Дозвіл на продаж землі призведе до появи на ринку фінансових послуг різного роду установ, які не будуть зацікавлені у функціонуванні таких підприємств, виконання ними програми з виробництва сільськогосподарської продукції. Це може призвести до необґрунтованого продажу землі, що призведе до розпаду підприємств, які вже функціонують в галузі.

Дієвий захист сільськогосподарського товаровиробника можливий лише при підтримці держави. Держава повинна ініціювати створення Державного Земельного банку, функціональними обов'язками якого повинно бути кредитне та касово-розрахункове обслуговування сільськогосподарських товаровиробників. Взаємовідносини між таким банком та сільськогосподарськими товаровиробниками слід будувати на партнерських умовах, в основі яких є підвищення ефективності виробництва підприємств аграрного сектору економіки.

Теорія і практика функціонування сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах підтверджує факт, що держава в даний час не має в своєму арсеналі важелів контролю за діяльністю сільськогосподарських товаровиробників. Світовий досвід свідчить, що всі сільськогосподарські підприємства, як правило, є планово – дотаційними. На жаль, в даний час, сільськогосподарські підприємства не отримують від держави дотацій, які би сприяли беззбитковому їх функціонуванню. Відсутність дотацій певною мірою зумовлено чинною системою оподаткування. Запроваджений з 1 січня 1999 року фіксований сільськогосподарський податок підриває оперативну самостійність підприємства. В основі цього податку лежить 75 відсотковий рівень реалізації сільськогосподарської продукції. Сільськогосподарські підприємства, які досягли такого рівня мають права на застосування такої системи оподаткування.

В основі чинної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників закладена протидія в розвитку та функціонуванні їх власних переробних підприємств, підприємств з надання послуг, які певною мірою сприяли б зменшенню напруги у використанні робочої сили в періоди спаду витрат сезонних галузей виробництва.

В таких умовах аграрні підприємстві вимушені займатися лише виробництвом продукції рослинництва та тваринництва та їх переробки на власних потужностях. Така практика породжує ще більшу напругу в аграрному секторі економіки, змушує підприємства поглиблювати пошуки альтернативних джерела формування оборотних засобів, зокрема кредитів банків та кредиторської заборгованості.

Закони повинні стимулювати діяльність сільськогосподарських підпри-

Розділ 3

ємств, сприяти забезпеченню їх оборотними засобами, як складовою успішного і безперебійного їх функціонування.

У свою чергу сільськогосподарські підприємства повинні використовувати всі важелі управління виробництвом, які би сприяли контролю за ефективним використанням трудових, фінансових і матеріальних ресурсів, складовою яких є оборотні засоби.

Вивчаючи питання оперативного контролю за рухом оборотних засобів слід відмітити, що за часів директивної економіки в Україні нагромаджений величезний досвід з цього питання.

Сільськогосподарські підприємства Черкаської області у 80 – ті роки минулого століття здійснювали і при тому успішно оперативний контроль за рухом оборотних засобів шляхом застосування нормативно – чекової системи планування обліку та контролю витрат на виробництво. Так, станом на 1.01.1989 року в Черкаській області функціонувало 6386 внутрішньогосподарських колективів, 3207 або 50,2% застосовували нормативно – чекову систему планування, обліку і контролю витрат на виробництво, з яких 32,4% в рослинництві, 54,5 – в тваринництві і 13,1% – в промислових, будівельних і обслуговуючих галузях. Станом на 1.01.1990 року їх кількість зросла до 4214 в тому числі по галузях відповідно на 32,8; 57,9 і 9,3% [32].

Більше половини підприємств, які застосовували нормативно – чекову систему, в 1990 році отримали економію прямих витрат. Її розмір на один підрозділ склав більше 15,5 тис. крб. зі зростанням економії витрат за один рік відповідно на 8,7; 9,2; і 7,6 .%

Суми перевитрат за цієї системи контролю повністю утримувалися із доходу підрозділів, що стимулювало підрозділ до їх скорочення.

Реформування підприємств галузі, перехід їх на ринкові відносини відкинув ті надбання з оперативного контролю за рухом оборотних засобів, які напрацьовувалися десятиріччями.

Головною причиною цього є створення нових типів підприємств, в основі яких приватна власність, зокрема і на оборотні засоби. Керівники створених підприємств нового типу ратують за ринкові умови, одночасно не усвідомлюючи, що ринкові умови повинні відповідати госпрозрахунковим. Немає жодних підстав відокремлювати ринок від госпрозрахунку, оскільки в основі цих категорій закладені принципи функціонування підприємства на самофінансуванні і самоокупності, коли витрати з господарської діяльності покриваються за рахунок доходів.

Формування видатків підприємства є найбільш відповідальною ділянкою контрольно-оперативної роботи, оскільки при цьому виникає найбільше ризиків, пов'язаних із зловживаннями.

Аналіз дослідження свідчить, що система економічного контролю за рухом оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах не може залишатись в тому вигляді, в якому вона функціонувала за часів директивної

економіки. Робота підприємств в ринкових умовах на фоні економічних реформ, що відбуваються в країні, створення підприємств різних форм власності, основою яких є приватна власність, супроводжуються зростанням випуску та реалізації сільськогосподарської продукції і авансованих у виробництво оборотних засобів.

В цих умовах абсолютно об'єктивною необхідністю є запровадження дієвого зі сторони членів підрозділу оперативного контролю за використанням оборотних засобів, підвищення ефективності їх використання.

Наймані працівники та орендодавці нині діючих сільськогосподарських підприємств всіх форм власності, як свідчить аналіз, повністю втратили права на здійснення оперативного контролю за управлінням виробництвом і, зокрема, за рухом оборотних засобів. Здавши свої паї в оренду, вони не мають юридичного права на здійснення контролю за формуванням доходів та видатків підприємства, достовірності отриманого прибутку. Наймані працівники та орендодавці не беруть участь в розподілі прибутку, ефективному його використанні. Питання розподілу прибутку, як правило, вирішує, і при тому одноосібно, лише орендар, що користується паями. Практика роботи таких колективів, свідчить, що як правило, прибуток в будь – якій формі вилучається орендарем і використовується на власні цілі, адже ні економічно, ні юридично наймані працівники та орендодавці не можуть вплинути на дії орендаря.

Лише трудовий колектив повинен забезпечувати оперативний контроль за фінансово – господарською діяльністю і, зокрема, рухом оборотних засобів.

Контролем зі сторони членів колективу повинні охоплюватися стан складського, вагозвужувального господарства, організація приймання, зберігання сировини, матеріалів, готової продукції, кормів, насіння і садивного матеріалу, обґрунтованість придбання товарно – матеріальних цінностей та їх відпуску для потреби виробництва в межах науково – обґрунтованих норм та нормативів.

Поки що внутрішньогосподарський оперативний контроль за рухом оборотних засобів за сучасних умов зводиться до формальних перевірок, коли виявлений факт порушень розглядається з позиції дотримання відповідних інструкцій, що призвів до відхилення від стандарту і не може забезпечити своєчасну і точну оцінку не ефективного використання оборотних засобів.

Таким чином, контролюються лише наслідки, а не причини, що призвели до таких порушень. Як результат, такий внутрішньогосподарський оперативний контроль за рухом оборотних засобів є не ефективним і призводить до того, що після виявлення недоліків на підприємстві контролюють в основному усунення виявлених відхилень, тобто наслідків, а не причин, що призвели до такого відхилення. Методика такого внутрішньогосподарського контролю за рухом оборотних засобів призводить до бюрократизації контрольного

процесу, оскільки подібна система контролю перестане реагувати на нові актуальні для підприємства зміни і загрози, оскільки в основі оцінки діяльності такого контролю закладено формальну відповідальність заданим правилам і регулюючим документам.

Вирішенню цієї проблеми можуть сприяти наймані працівники та орендодавці. Вони, в першу чергу, повинні нести відповідальність за ефективне використання оборотних засобів, спрямувавши свою діяльність на пошук резервів щодо їх збереження, ефективного використання, економії, застосування передових ресурсозберігаючих технологій та передових методів управління виробництвом.

При здійсненні оперативного контролю на підприємстві слід своєчасно виявити відхилення від норм з використання оборотних засобів на кожній із стадій кругообігу виробництва. Виявлені відхилення повинні супроводжуватися відповідною реакцією на них зі сторони керівництва підприємства.

Оперативний контроль за рухом оборотних засобів на сільськогосподарських підприємствах повинен базуватися на науковому підході, який передбачає функціонування системи внутрішнього контролю не на формальній основі збереження оборотних засобів, а як інструмент зниження різного роду ризиків в межах системного управління.

Поки що досвід роботи сільськогосподарських підприємств з оперативного контролю за рухом оборотних засобів в ринкових умовах недостатній. Він орієнтований на підтвердження фактів повноти придбання товарно – матеріальних цінностей від постачальників, подальше їх використання у виробництві. В основу такого контролю покладено принцип запобігання ризикам.

Як свідчить практичний досвід роботи сільськогосподарських підприємств Черкаської області, в основу оперативного внутрішньогосподарського контролю за рухом оборотних засобів здебільшого покладені не економічні, а адміністративні методи. Суть такого методу зводиться до того, що керівники сільськогосподарських підприємств вчасно ідентифікують ризики, що притаманні рухові оборотних засобів на кожній стадії кругообігу виробництва з одночасним створенням механізму недопущення таких ризиків або по крайній мірі унеможливлення допущення певних прорахунків в неефективному використанні оборотних засобів.

Прикладом застосування адміністративних методів контролю за рухом оборотних засобів є агрофірма „Байс” Уманського району Черкаської області. Контроль за рухом виробничих оборотних запасів на цьому підприємстві покладено на охоронців, що працюють на підприємстві. В їх функціональні обов'язки входить контроль за повнотою використання мінеральних добрив та отрутохімікатів в період проведення весняно – польових робіт. Охоронцями здійснюється також контроль за повнотою висіву насіння та садивного матеріалу відповідно норм, використання паливно-мастильних матеріалів.

В той же час, як свідчить аналіз, адміністративні методи контролю за

рухом оборотних засобів вимагають значних фінансових ресурсів. Це призводить до подорожчання сільськогосподарської продукції оскільки витрати на утримання охоронців збільшують загально виробничі витрати, які відносять на собівартість продукції. Така практика негативно впливає на ефективність використання оборотних засобів, знижує результати господарської і фінансової діяльності підприємства.

Внутрішній оперативний контроль за рухом використання оборотних засобів повинен базуватися не на адміністративних, а економічних методах. До контролю повинен залучатися весь колектив підприємства, який зацікавлений в результатах діяльності в цілому і, зокрема, в підвищенні ефективності використання оборотних засобів, які прямо впливають на собівартість сільськогосподарської продукції та фінансові результати підприємства.

Стандарти професійної практики діяльності сільськогосподарських підприємств свідчать, що оперативний контроль за цільовим та ефективним використанням оборотних засобів повинен бути спрямованим на удосконалення господарської діяльності підприємства і створення доданої вартості.

Це вимагає наукового підходу до проведення оперативного контролю за рухом оборотних засобів із залученням як членів колективу, так і професійних працівників, які мають відповідну кваліфікацію.

Здійснення прогнозних розрахунків за рухом оборотних засобів повинен забезпечувати фінансовий менеджер. Такі розрахунки зводяться до визначення витрат на виробництво та реалізацію продукції на період (місяць, квартал, рік). Підприємству слід визначити обсяг засобів, який буде авансований в запаси підприємства, незавершене виробництво, готову продукцію. Встановлення потреби в оборотних засобах для згаданих витрат можливе лише через нормування оборотних засобів. Шляхом нормування на підприємстві постійно буде здійснюватись контроль за величиною запасів, авансованих у виробництво, виходом готової продукції та надходженням виручки від реалізації продукції, виконанням робіт та наданням послуг.

До початку виробничого циклу на кожному підприємстві повинні бути створені мінімальні виробничі запаси, здатні задовольнити безперебійну діяльність виробництва за умов їх економічного використання.

Особливу увагу слід приділяти контролю за придбанням товарно – матеріальних цінностей від постачальників. Спеціалісти підприємства зобов'язані здійснювати такий контроль на предмет відповідності придбаних матеріальних цінностей стандартам, дотримання умов та термінів їх зберігання та інших якісних характеристик. Ці умови слід передбачати в договорах на їх придбання. Подальше використання придбаних товарно – матеріальних цінностей слід контролювати як по натуральних, так і по вартісних параметрах і такий контроль, як свідчить досвід роботи, слід покласти на виробничі підрозділи, що засновані на орендних умовах.

Сільськогосподарські підприємства Черкаської області мають

Розділ 3

позитивний досвід в проведенні такого контролю безпосередньо членами орендного колективу. Так, наймані працівники та орендодавці агрофірми "Сивирин" Маньківського району вже більше двох років поспіль впровадили за допомогою науковців Уманського державного аграрного університету нормативно – чекову систему планування, обліку та контролю витрат. Її застосування сприяє здійсненню оперативного контролю за рухом оборотних засобів в кожному окремо взятому підрозділі підприємства.

Між членами колективу і керівництвом підприємства – орендарем укладено угоди, які базуються на рівноправному юридичному праві, що дає можливість здійснювати оперативним контролем за виробництвом в цілому і зокрема за рухом оборотних засобів. Взаємовідносини між членами трудового колективу і керівництвом підприємства базуються виключно на принципі плановості, як основного принципу госпрозрахунку, який досить вдало вписується в систему ринкових відносин.

В агрофірмі планують як витрати, так і вихід продукції по всіх галузях виробництва, застосовуючи при цьому укрупнені науково – обґрунтовані нормативи на всі види робіт. Так, нормативи розраховані на всі сільськогосподарські культури та види худоби в розрізі статей виробництва. Такі нормативи передбачені на 1 га і на одну голову худоби. На підставі нормативів на підприємстві здійснюють як річне, так і кварталне та місячне планування з кожного виду діяльності.

Працівники колективу безпосередньо мають можливість за певний період здійснювати контроль за витратами і виходом продукції, своєчасно реагувати на зміни, що призвели до неефективного використання певного виду матеріальних цінностей.

Принципи, на яких будуються відносини членів колективу, багато в чому залежать від встановленої орендної плати. Вона є частиною виручки, розмір якої визначається за узгодженням сторін у договорі, виходячи з вартості і стану орендованих основних засобів, розміру переданих в оренду оборотних засобів та перспективи розвитку підприємства. Орендні відносини виникають на договірній основі між колективами підрозділів і адміністрацією підприємства. В їх основі закладений принцип купівлі – продажу з товарно – грошовими відносинами між підприємством і підрозділами. Внутрішньогосподарські економічні відносини набувають форми купівлі – продажу, оскільки оренда ґрунтується на товарно – грошових відносинах, в яких запроваджено внутрішньогосподарський розрахунок, розрахункові ціни, госпрозрахунковий дохід, тобто базою є товарні відносини.

Як свідчить досвід роботи агрофірми "Сивирин", перехід на орендні відносини, в основі яких покладено принцип планування доходів і витрат по кожному виробничому колективу, зводить до мінімуму бюрократичність підходу зі сторони керівництва за формуванням доходу підприємства, отримання прибутку та його розподіл.

В обов'язки керівника підприємства закладені взаємозв'язки з членами

колективу, які забезпечують позитивний вплив оренди на підвищення ефективності використання оборотних засобів, посилення оперативного контролю за їх рухом.

Нормативно – чекова система планування, обліку і контролю витрат, що запроваджена в агрофірмі, досить таки позитивно впливає на здійснення оперативного контролю за рухом оборотних засобів.

Контроль за рухом оборотних засобів здійснюється на підставі чеку – накладної, який є первинним документом. Він завіряється лише особами, що видали і отримали чеки – накладні. Розподіл госпрозрахункового доходу орендного колективу здійснює колектив. При цьому подається в бухгалтерію підписану членами колективу платіжну відомість про нараховану їм заробітну плату.

Правильність і своєчасність обліку забезпечується наявністю в агрофірмі єдиних планово – облікових, розрахункових і реалізаційних цін, чекових книжок, особових рахунків орендаря, книги його доходів і витрат, нормативів витрат на один центнер продукції (робіт і послуг) у розрізі статей витрат. Облік витрат і виходу продукції веде орендар і подає дані в бухгалтерію господарства. Облік відпуску матеріальних цінностей в умовах оренди здійснюється за забірними відомостями, які оформляються в двох примірниках. Один з них залишається на складі, інший – передається орендареві. Для разового одержання матеріальних цінностей використовуються чеки-накладні. За усі використовувані ресурси і послуги орендар розраховується безлімітними чеками, що оформляється один раз на місяць.

Досвід застосування цієї системи організації внутрішньогосподарського розрахунку на прикладі агрофірми "Сивирин" Маньківського району Черкаської області свідчить про те, що рядовий виконавець, член орендного колективу в умовах оренди стає дієвим контролером, який здійснює оперативний контроль за витрачанням матеріальних ресурсів, оскільки від їх ощадливого використання залежить дохід кожного члена підрозділу. А це дуже важливо в психологічному аспекті: знижуючи витрати матеріальних ресурсів кожний член колективу як би сам себе автоматично преміює. У результаті зникають такі негативні явища, як приписки, дрібні розкрадання, оскільки вони прямо впливають на кінцеві результати госпрозрахункового підрозділу.

Наймані працівники та орендодавці, знаючи суму зекономлених матеріальних ресурсів, самі визначають розмір премії кожному члену колективу в залежності від коефіцієнта трудової участі. Це сприяє чіткому, налагодженому оперативному контролю протягом року за витратою матеріальних ресурсів кожним членом колективу.

Досвід оперативного контролю за рухом оборотних засобів із застосуванням нормативно – чекової системи планування, обліку і контролю витрат на виробництво доказав свої позитивні сторони і може бути запровадженим в

Розділ 3

сільськогосподарських підприємств всіх форм власності. При цьому такий контроль повинен відповідати ринковим умовам, в яких зараз працюють сільськогосподарські підприємства. Керівники сільськогосподарських підприємств нового типу повинні усвідомлювати, що оперативний контроль за рухом оборотних засобів в сучасних умовах повинен зводитися до:

1. Розуміння, що оперативний контроль – це засіб досягнення мети підприємства, а не самоціль .

2. Залучення до проведення внутрішнього оперативного контролю колектив підприємства .

3. Від внутрішнього контролю власники і керівництва підприємства повинні очікувати лише обґрунтованого рівня забезпечення досягнення поставлених цілей, а не абсолютної гарантії безпомилкової роботи.

4. Контроль повинен забезпечувати досягнення поставленої мети у використанні оборотних засобів – цільове та ефективне їх використання, прискорення обертання.

В результаті внутрішній контроль за цільовим та ефективним використанням оборотних засобів забезпечить досягнення підприємством таких цілей:

– доцільність та ефективність використання оборотних засобів, їх збереження, цільове та ефективне їх використання;

– достовірність фінансової звітності;

– дотримання чинного законодавства і вимог, що регламентують управління оборотними засобами.

Застосовуючи оперативний контроль за цільовим та ефективним використанням оборотних засобів, колектив сільськогосподарського формування зможе здійснювати вибір найбільш ефективних методів управління виробництва та застосування передових технологій вирощування сільськогосподарської продукції як в рослинництві, так і в тваринництві.

Керівництво підприємства за результатами оперативного контролю отримує об'єктивні дані, необхідні в управлінні виробництвом, які сприяють обмеженню ризику. У випадку виявлення суттєвих відхилень з використання оборотних засобів на підприємстві можна своєчасно провести коригування виробничого процесу, що забезпечить підвищення ефективності використання оборотних засобів.

Здійснення оперативного внутрішньогосподарського контролю за цільовим та ефективним використанням оборотних засобів повинно базуватися на окремих функціях.

До функцій оперативного контролю входить оцінка достовірності звітності як фінансової, так і управлінської. Ця функція включає в себе:

– перевірку доцільності укладання договорів на придбання товарно — матеріальних цінностей та отриманих від сторонніх постачальників послуг;

– збереження товарно – матеріальних цінностей на підставі даних складського обліку;

– перевірка дотримання вимог чинних нормативних актів щодо

списання товарно – матеріальних цінностей у виробництво.

Важливу роль в здійсненні достовірного оперативного контролю відводиться працівникам облікової служби підприємства. Хоча на них не можна перекладати всі вимоги щодо здійснення такого контролю.

Результати обстеження сільськогосподарських підприємств Черкаської області свідчить про те, що облікові працівники не звертають належної уваги на проблеми оперативного контролю, не запобігають виникненню порушень, пов'язаних з використанням оборотних засобів. Вони, як правило, лише констатують факти таких порушень. Це зайвий раз підтверджує, що обліковий апарат підприємств, озброєний висококваліфікованими кадрами, в більшості випадків не виконує своїх функцій, спрямованих на здійснення оперативного контролю за цільовим, ефективним використанням оборотних засобів, не запобігає виникненню ризиків, пов'язаних з неефективним їх використанням. Гнучкість і швидкість реакції на зміни середовища зі сторони облікових працівників дають змогу мінімізувати порушення у використанні оборотних засобів на всіх стадіях кругообігу виробництва.

Внутрішній оперативний контроль за рухом оборотних засобів, нашу думку, позитивно впливає на підвищення ефективності їх використання, оскільки дає можливість враховувати властиві їм ризики.

Зрозуміло, що проведення внутрішньогосподарського контролю за цільовим та ефективним використанням оборотних засобів певною мірою повинно зламати стереотипи системи внутрішньогосподарського контролю, які склалися на підприємствах галузі в даний час. Підприємства, що засновані на приватній власності, повинні підтримувати ідею внутрішньогосподарського контролю, запроваджувати нові, передові методи, форми, передовий досвід здійснення такого контролю. Відповідальність за проведення оперативного контролю за ефективним використанням оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах в першу чергу повинна бути покладена на керівника підприємства та керівників підрозділів, які несуть відповідальність за станом виробництва та реалізації продукції.

З метою вдосконалення оперативного контролю за станом використання оборотних засобів, підвищенням ефективності їх використання необхідно:

1. Керівникам підприємств всіх форм власності затвердити і постійно переглядати документи, що встановлюють стратегію і політику підприємства в царині внутрішньогосподарського контролю.

З цією метою:

– встановити основні види діяльності підприємства та ідентифікувати основні невід'ємні ризики, що пов'язані з ними, особливо в частині ефективного використання оборотних засобів;

– установити прийнятні рівні ризику, що може приймати на себе підприємство і його підрозділи для досягнення поставлених цілей;

– визначати основні методи і структуру контролю, що унеможливить перевищення встановленого рівня ризику.

2. Впровадити затверджену стратегію і політику у практику на базі

Розділ 3

оцінки ризиків :

- затвердити організаційну структуру внутрішнього контролю і розподіл повноважень персоналу;
- ідентифікувати, оцінювати і контролювати внутрішні і зовнішні фактори несприятливого впливу на досягнення підприємством поставлених цілей;
- розробити необхідні процедури контрольної дії, спрямованої на виявлення та відстеження змін ризиків;
- планувати і контролювати виконання плану якості роботи системи внутрішнього контролю;
- забезпечити відбір професійного персоналу та дотримання ними норм проведення оперативного контролю;

3. Створити необхідну інфраструктуру, яка дозволить забезпечити ефективність контролю:

- реалізувати процедури і контрольні дії на всіх рівнях управління за участю менеджерів всіх рівнів;
- здійснити моніторинг відповідності всіх сфер діяльності сільськогосподарського підприємства за встановленими параметрами і процедурою виявлення несприятливих факторів та зниження ризиків;
- забезпечити убудованість функцій внутрішнього контролю в щоденний обліковий процес;
- забезпечити розподіл обов'язків і відповідальність за їх виконання, уникаючи конфліктів інтересів при виконанні персоналом своїх обов'язків, пов'язаних з оперативним контролем;
- спрямувати контрольні дії на забезпечення повноти, достовірності фінансової і управлінської звітності;
- забезпечити дотримання норм чинного законодавства діяльності підприємства.

4. Створити інформаційне середовище контролю:

- розробити графіки документообігу і на їх основі посадові інструкції із функціональним забезпеченням повноважень та засобів їх виконання, відповідальності персоналу;
- створити матеріально – технічне середовище оперативного обміну інформацією;

Запровадження вище перерахованих заходів сприятиме досягненню спрямованості дій щодо організації внутрішнього контролю за оперативним та ефективним використанням оборотних засобів як зі сторони керівників підприємств всіх форм власності, так і кожного окремо взятого члену колективу, зайнятого суспільною працею. Виявлення недоліків щодо неефективного використання оборотних засобів буде сигналом можливої проблеми, пов'язаної з неправомірними діями щодо ефективного використання оборотних засобів і вимагатиме більш поглибленого аналізу причин, що призвели до порушення циклу кругообігу виробництва.

Результативність системи внутрішнього оперативного контролю за станом використання оборотних засобів на підприємствах всіх форм власності повинна виражатися не у переліку порушення законодавчих вимог, а у кваліфікаційній оцінці таких порушень стосовно кожного підприємства. Контроль повинен передбачати виявлення системних ризиків у використанні оборотних засобів, які негативно впливають на виконання підприємством виробничої програми та завдань з реалізації сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки і пропозиції:

1. З метою більш ґрунтовного розуміння змісту поняття “оборотні засоби” та для цілей економічного аналізу пропонується наступне його визначення: оборотні засоби – це авансована вартість частини оборотних активів підприємства для забезпечення безперервного кругообороту, які послідовно змінюють свою функціональну форму у вигляді засобів сфери виробництва та сфери обігу. Запропоноване визначення цього поняття більш повно розкриває економічну природу оборотних засобів і дає змогу відокремити їх від інших понять.

2. Вивчення економічної сутності оборотних засобів дозволило внести пропозиції щодо вдосконалення їхнього складу. Дослідження ролі та значення складових оборотних засобів у процесі кругообігу дало змогу зробити висновок, що до їхнього складу потрібно включати мінеральні добрива, малоцінні та швидкозношувані предмети, дорослі тварини, молодняк і тварини на вирощуванні та відгодівлі, які за своєю сутністю є засобами праці. Також у результаті проведеного дослідження обґрунтовано доцільність включення до складу оборотних засобів суми амортизації й одержаного прибутку.

3. Результати дослідження свідчать, що суми нерозподіленого прибутку та резервного капіталу не завжди є джерелом власних і прирівняних до них оборотних засобів, оскільки обслуговують як операційну, так і інвестиційну сферу діяльності підприємства. Тому для визначення показника наявності власних і прирівняних до них оборотних засобів доцільно зменшувати власний капітал підприємства на суму нерозподіленого прибутку.

4. Сільськогосподарські підприємства ведуть постійний пошук альтернативних джерел формування оборотних засобів. На даному етапі розвитку виробничих відносин таким джерелом можуть бути аванси заготівельних організацій через проведення державних закупівель сільськогосподарської продукції. Авансування заготівельними організаціями сільськогосподарських підприємств дасть можливість покрити нестачу власних оборотних засобів у період нарощування витрат, сприятиме зростанню обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції.

5. На забезпеченість оборотними засобами суттєво впливають кредити, метою яких є максимальне поліпшення стану формування джерел оборотних засобів, створення передумов забезпечення підприємств виробничими оборотними засобами. У роботі зазначено, що за сучасних умов банки повинні зосередити особливу увагу на подальшому вдосконаленні партнерських відносин із позичальниками, розробляючи механізм диференційованих відносин при кредитуванні, що дасть змогу призупинити невиправдане залучення кредитних вкладень у неефективне виробництво, сприятиме зростанню чистого прибутку. Тому першочергове значення слід

надавати заходам кредитного впливу, який передбачає прискорення оборотності оборотних засобів, досягнення економічно обґрунтованих темпів зростання кредитних вкладень і темпів росту обсягів виробництва.

6. Досвід пільгового кредитування й особисті спостереження автора свідчать про відсутність чіткого механізму розподілу бюджетних коштів, який би забезпечив надходження кредитних ресурсів підприємствам відповідно до ринкових умов господарювання. Встановлено, що пільгове кредитування повинно вдосконалюватися в напрямі спрощення доступу суб'єктів господарювання до пільгових кредитів, розподілу кредитів за регіонами, що дасть змогу поліпшити взаємозв'язки суб'єктів господарювання з банками.

7. Пріоритетним напрямком вдосконалення процесів формування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств в нових умовах господарювання можливе лише за умов відновлення їх нормування, як одного із дієвих факторів ефективного їх управління. Для відновлення нормування оборотних засобів сільськогосподарським підприємствам слід налагодити контроль, який би сприяв поліпшенню організації виробництва в цілому і оборотних засобів зокрема. Встановлено, що для підвищення контролю за витрачанням авансованих засобів і здійснення найсуворішого режиму економії доцільно розширити вихідні дані по елементах оборотних засобів. З цією метою у „Примітках до фінансової звітності”, ф. 5 слід передбачити вартість оборотних засобів за окремими їх групами на початок і кінець періоду. Ці дані слугуватимуть основою для здійснення поелементного нормування оборотних засобів.

8. Доведено доцільність у межах одного підприємства складати окремо інвестиційний та операційний баланси, що дасть змогу попереджувати відволікання коштів не за цільовим призначенням.

9. Обґрунтовано, що для ефективного управління оборотними засобами на підприємствах необхідно здійснювати більш дієвий оперативний контроль за цільовим та ефективним їх використанням, відновивши нормативно-чекову систему планування, обліку і контролю за виробництвом із застосуванням внутрішньогосподарських чеків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформаційно-аналітичний збірник / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ, 2000. – Вип. 4. – 529 с.
2. Алексійчук В.М. Гроші та кредит в системі відтворення АПК. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 383 с.
3. Алексійчук В.М. Кредитне обслуговування АПК: досвід та напрями розвитку. – К.: ІАЕ, 1998. – 92 с.
4. Алексійчук В.М. Напрями реформування системи кредитного забезпечення в АПК // Економіка АПК. – 1998. – №1. – С.40-45.
5. Амбросов В.Я., Онегіна В.М. Формування кредитного ринку в системі агробізнесу США // Економіка АПК. – 2001. – №5. – С.115-121.
6. Анализ производственно-финансовой деятельности сельскохозяйственных предприятий: Уч. пособие / Г.В. Савицкая, А.А. Мисуко, И.В. Мисевич. – Минск.: Ураджай, 1987. – 287 с.
7. Андрійчук В., Галузинський С. Власний та позичковий капітал підприємств і критерії їх раціонального співвідношення // Економіка України. – 1998. – №6. – С.15-23.
8. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
9. Аракелян А.А.. Экономический строй социализма. – М.: Экономика, 1984. – Т.ІІ. – 324 с.
10. Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І., Петрова К.Я. Фінансова діяльність підприємства: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 312 с.
11. Банківська енциклопедія / Под ред. проф. Мороза А.М. – К.: „Ельтон”, 1993. – 333 с.
12. Банківські операції: Підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2000. – 384 с.
13. Банківські операції: Підручник / А.М.Мороз, М.І.Савлук, М.В.Пуховкіна та ін. / За ред. А.М.Мороза. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
14. Барнгольц С.Б. Оборотные средства промышленности. – М: Финансы, – 1965. – 283 с.
15. Березовик В.М. Кредитні відносини банків з агропромисловим комплексом України // Економіка України. – 2003. – № 1. – С. 18-23.
16. Березовик В.М. Сучасний стан кредитування аграрних підприємств // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 210. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2005. – Том 3. – С. 793-800.
17. Білик В.О. Основи економічної теорії. – Нікополь. – 1995. – 160 с.
18. Білик М.Д. Управління фінансами державних підприємств. - К.: Т-во “Знання” КОО, 1999. – 312с.
19. Бирман А.М. Планирование оборотных средств. – М.: Госкомиздат. – 1956. – 232 с.

20. Бирман А.М. Политическая экономия социализма. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 350 с.
21. Белоусенко Г.Ф. Оборотные средства сельскохозяйственных аграрно – промышленных предприятий и производственных объединений. – М.: Россельхозиздат, 1986. – 220 с.
22. Белоусенко Г.Ф. Финансовое хозяйство колхоза. – М.: Финансы, 1973. – 200 с.
23. Беркут А. Кредити під гарантії уряду // Агробізнес сьогодні. – 2005. – №3. – С.17.
24. Бечко В.П. Вдосконалення організації оборотних коштів сільськогосподарських підприємств в нових умовах господарювання. / Вісник КЕІ КНЕУ. – 2005. - №4. - С. 37-40.
25. Бечко В.П. Нормування оборотних засобів підприємств аграрного сектору економіки. // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог: Видавництво „Національний університет „Острозька академія”, 2005. - Ч.1 – С.266 – 273.
26. Бечко В.П. Оперативний контроль за рухом оборотних засобів // Облік і фінанси АПК. – 2007. – №6-7. – С.69-73.
27. Бечко В.П. Показники ефективності використання оборотних засобів: Зб. наук. пр. ЛНАУ / За ред. В.Г. Ткаченко. – Луганськ: Вид-во ЛНАУ, 2006. – №61(84). – С. 220 – 224.
28. Бечко В.П. Проблеми вдосконалення кредитування сільськогосподарських підприємств // Актуальні проблеми розвитку регіону: Зб. наук. пр. / За ред. І.Г. Ткачук. – Івано – Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2007. – Вип.ІІІ. – Т.1. – С. 350-355.
29. Бечко В.П., Березовський В.В. Проблеми економічної сутності оборотних засобів. Ринкова трансформація економіки України: проблеми регулювання. Колективна монографія. / За ред. В.Ф. Беседина, А.С. Музиченка. – К.:НДЕІ – 2005. – С.155 – 161.
30. Бечко В.П. Проблеми забезпечення сільськогосподарських підприємств оборотними засобами. // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог: Видавництво НАУ „Острозька академія”, 2006. – Вип.8. – Ч.2 – С.27 – 35.
31. Бечко В.П. Формування джерел оборотних засобів сільськогосподарських підприємств: Наукові засади реалізації аграрної політики в Україні. / Вісник ХНАУ– 2006. – №9. – С.44-49.
32. Бечко П.К., Бурик А.Ф., Бутило І.А., Геркіял О.М. Організація і функціонування фермерських господарств. – К.: Нічлава, 1999. – 179 с.
33. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера. – К.: Ника-Центр, 1998. – 478 с.
34. Бланк И.А. Управление активами (Серия: библиотека финансового менеджера). – К.: Ника – Центр, 2000. – Вып.6.– 720с.
35. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. – К.: Ника-Центр, 1999. – 528с.
36. Бондина Н.Н. Влияние различных факторов на эффективность

Список використаних джерел

использования оборотного капитала // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2006. – №3. – С. 41-43.

37. Бондина Н.Н. Государственная поддержка воспроизводства оборотных активов в аграрном секторе // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2007. – №3. – С. 27 - 28.

38. Бондина Н.Н. Стабильность сельскохозяйственного производства как результат эффективного использования оборотных активов / Н.Н.Бондина, Ю.А. Незванкина // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2006. – №2. – С. 36 - 38.

39. Борщ А.Г. Організаційно-методичні питання створення та розвитку агропромислово-фінансових груп. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 58с.

40. Брейли Р., Маерс С. Принципы корпоративных финансов: Пер. с англ. М.: ЗАО “Олимп-Бизнес”, 1997. – 1120 с.

41. Бригхем Ю., Гапенски Л. Финансовый менеджмент: Полный курс: В 2-х Т. / Пер. с англ.; Под ред. В.В. Ковалева. – С.Пб.: Экономическая школа, 1998. – Т.1. – 497 с.

42. Бутинець Ю.Ф. Облікова класифікація капіталу на початку 20 ст. // Вісник Житомирського інженерно-технічного інституту. Науковий журнал. Серія: економічні науки. – №18. – Житомир: ЖІТІ. – 2000. – С. 35-39.

43. Бутинець Ф.Ф. Предмет и объекты контроля в сельскохозяйственных предприятиях. – К.: УСХА, 1976. – 108 с.

44. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами. Пер. с англ., – М.: Финансы и статистика, 1996. – 800 с.

45. Ворст Й, Ревентлоу П. Экономика фирмы: Учеб. – М.: Высшая шк., 1994. – 272 с.

46. Герасимова Л.Н. Управление ненормируемыми оборотными средствами // Аграрная наука. – 2005. – №8. – С. 13-16.

47. Гікіш Л.В. Фінанси : Навч. посіб. – 2-ге вид. - К.: МАУП, 1998. – 91 с.

48. Гришова І.Ю. Методичні аспекти формування системи показників ефективності використання оборотних засобів молокопереробних підприємств. Ринкова трансформація економіки: стан проблеми, перспективи // Матер. Всеукр. наук. конф. студ., майстрів та асп.: У двох томах. – Т.2 – К.: ІАЕ УААН, 2003. – С.203-205.

49. Гришова І.Ю. Оборотні засоби молокопереробних підприємств/ За ред. Академіка УААН М.Я.Дем'яненка. - К.: ННЦІАЕ, 2005.-188с.

50. Гришова І.Ю. Специфічні особливості кругообороту оборотних засобів на молокопереробних підприємствах // Аграрний вісник Причорномор'я. – 2000. – №6. – С. 182-186.

51. Гришова І.Ю. Структура оборотних засобів молокопереробних підприємств // Економіка АПК. – 2002. – №5. – С.99-102.

52. Гришова І.Ю. Формування джерел оборотних засобів молокопереробних підприємств // Економіка АПК. – 2002. – №10. – С.88 – 91

53. Губіна І.А. Аналіз оборотного капіталу // Світ бухгалтерського обліку. – 1998. – №3. – С. 21-23.

54. Гроші та кредит: Підручник. / Савлук М.І., Мороз А.М.,

- Пуховкіна М.Ф. та ін./ За заг. ред. М. І. Савлука. – К.: УФБШ при КНЕУ, 2001. – 602 с.
55. Гроші та кредит: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін./ За заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
56. Гудзь О.Є. Забезпечення сільськогосподарських підприємств кредитними ресурсами // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 86-90.
57. Гудзь О.Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості. – К.: ННЦ „ІАЕ”, 2005. – 170 с.
58. Гудзь О.Є. Нетрадиційні методи кредитування // Економіка АПК. – 2003. – № 4. – С. 61-66.
59. Гудзь О.Є. Проблеми удосконалення державної фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 6. – С. 31-36.
60. Гудзь О. Розвиток нетрадиційних методів кредитування в аграрному секторі економіки // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 61-67.
61. Гудзь О.Є. Системи та особливості кредитування підприємств АПК в Україні // Матеріали конференції “Проблеми становлення ринкових відносин в АПК України”. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2004. – С. 54-56.
62. Гудзь О. Сучасні тенденції та особливості фінансово-кредитного забезпечення в АПК // Проблеми фінансової підтримки малих та середніх підприємств на селі. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2004. – С. 17-28.
63. Дем’яненко М.Я. Кредитний механізм аграрного сектора економіки в період становлення ринкових відносин // Економіка України. – 1999. – №4. С.15-24.
64. Дем’яненко М.Я. Кредитна політика держави щодо аграрного сектору економіки в ринкових умовах // Економіка України. – 2002. – №1. – С. 51-59.
65. Дем’яненко М.Я. Проблеми фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників // Економіка АПК. – 1999. – №1. – С.34 - 36.
66. Дем’яненко М.Я. Фінанси в період формування ринкових відносин // Економіка АПК. – 2002. – № 2. – С. 53-58.
67. Дем’яненко М.Я., Фінансово-кредитний механізм в умовах формування ринкових відносин // Економіка АПК. – 1998. – № 8. – С.35-41.
68. Демчук Л.А. Аналіз забезпеченості сільськогосподарських підприємств оборотними засобами // Економіка АПК. – 2000. – №7. – С.61-64.
69. Демчук Л.А. Вплив розміщення оборотних засобів на фінансовий стан підприємства // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ.: ДНУ, 2000. – Вип. 59. – С. 16-21.
70. Демчук Л.А. Нормування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. – 2004. – №2. – С. 56-61.
71. Демчук Л.А. Особливості кругообороту оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах: Наук. вісн. НАУ / Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред) та ін. – К.: НАУ, 2001. – Вип. 35. – С. 183-189.

Список використаних джерел

72. Демчук Л.А. Розуміння оборотних засобів в ринкових умовах: Наук. вісн. НАУ. – К.: НАУ, 2000. – Вип. 23. – С. 154-158
73. Демчук Л.А. Фонди власних оборотних засобів у сільськогосподарських підприємствах: Наук. вісн. НАУ / Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред) та ін. – К., 2000. – Вип. 29. – С. 242-246.
74. Демьяненко Н.Я. Совершенствовать нормирование оборотных средств // Планирование и учет в сельскохозяйственных предприятиях. – 1987. – №2. – С. 29 - 32.
75. Демьяненко Н.Я. Повышение отдачи оборотных средств колхозов. – К.: Урожай, 1988. – 112 с.
76. Демьяненко Н.Я. Источники формирования оборотных средств в колхозах // Деньги и кредит. – 1986. – №4. – С.43-47.
77. Демьяненко Н.Я. К вопросу об экономической сущности оборотных средств // Деньги и кредит. – 1989. – №1. – С.39 – 42.
78. Демьяненко Н.Я. Системный подход к анализу оборотных средств // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1989. – № 5. – С.22-25.
79. Деркач Л.П. Экономико-статистическое изучение оборотных средств колхозов (на примере Украинской ССР). Монография. – К.: Наук. думка, 1987. – 123 с.
80. Долгоруков Ю.А. Управління ефективністю використання обігових коштів в промисловості // Фінанси України. – 2005. – №11. – С. 103-107
81. Дропа Я.Б., Дуфенюк О.М. Визначення потреби в оборотному капіталі підприємства з урахуванням інфляційних очікувань і сезонності // Актуальні проблеми розвитку регіону: Зб. наук. пр. / За ред. І.Г. Ткачук. – Івано – Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2007. – Вип.ІІІ. – Т.1. – С. 373-377.
82. Дьяченко В.П. Борьба за ускорение оборачиваемости средств – новый высший этап владения производством. // Вопросы экономики. – 1949. – №4. – С.22.
83. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2. / С.В. Мочерний – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. – 848 с.
84. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С.Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.
85. Закон України “Про банки і банківську діяльність”, № 2121 – 111 (2121 – 14) від 07.12.2000 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5 – 6. – С. 30.
86. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.99 р. №996-ХІV // Бухгалтерія. – 2001. – №52/2. - С.6-12.
87. Закон України “ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України № 2350-IV від 13.01.2005 р. // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 10
88. Закон України “Про Державний бюджет України на 2006 рік” №3235-IV від 20.12.2005р. // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 9-11
89. Закон України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” № 489-V від 19.12.2006 р. // Відомості Верховної Ради. – 2007. – № 7 – 8.

90. Закон України "Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні" від 26.01.93р. №2939-ХІІ // <http://www.ac-rada.gov.ua>.
91. Закон України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень №1255-IV від 18.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 11
92. Закон України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати №979-IV від 02.01.2004 р. // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 1
93. Зміни, що вносяться до Постанови Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2004 р. №184, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 15 січня 2005 р. №34 // Офіційний вісник України. – 2005. – №3 – С. 15.
94. Золотарьов А. Рациональное використання оборотних засобів у промисловості // Економіка України. – 2001. – №7. – С. 29-32
95. Ильчик В.И. Нормирование оборотных средств // Экономика сельского хозяйства и перерабатывающих предприятий. – 1990. – №6. – С.9-12.
96. Кагнер Я.Н. Производственные фонды сельскохозяйственных предприятий / Труды Кировского с.-х. института. – Т.20. – Киров, 1969. – 282 с.
97. Калабухова С.В. Основні напрямки управлінського аналізу оборотного капіталу / НАН У. – Донецьк, 1998. – 48 с.
98. Ковалёв В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика. – 1995. – 432 с.
99. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 512 с.
100. Коваленко М.М. Вплив податків на забезпеченість оборотними коштами сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. – 1998. – №12.
101. Ковбасюк М.Р. Анализ эффективности использования оборотных средств предприятий // Бухгалтерский учет. – 1987. – № 9. – С.14-18.
102. Колотуха С.М. Концепція розвитку кредитних відносин сільськогосподарських підприємств // Банківська справа. – 2004. – №4. – С.45.
103. Колотуха С.М., Мельник К.М. Реформування кредитних відносин в аграрному секторі економіки // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 74-80.
104. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств: Навч. посіб. – К.: Знання, 2000. – 378 с.
105. Косарина В.П. Эффективность оборотных средств кооперативной торговли. – 1980. – 40 с.
106. Кочкарев В.В. Оборотные средства колхозов. – М.: Колос, 1972. – С. 136.
107. Кравченко Т.В. Узагальнена класифікація оборотного капіталу підприємства // Актуальні проблеми розвитку регіону: Зб. наук. пр. / За ред. І.Г. Ткачук. – Івано – Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2007. – Вип.ІІІ. – Т.1. – С.438-448
108. Кредитування підприємств АПК. Навчально-методичний посібник /

Список використаних джерел

- В.Я.Амбросов, Г.Г.Войчук, О.Г. Малій. – Х.: ХДТУСГ, 2001. – 119 с.
109. Круш З.А. Кредит в сельскохозйственном производстве. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 176с.
110. Кужельный Н.В. Бухгалтерский учёт и эго контрольные функции. Практическое руководство. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 143 с.
111. Кушнір І.В. Оцінка потреби в кредитуванні аграрних підприємств// Актуальні проблеми розвитку регіону: Зб. наук. пр. / За ред. І.Г. Ткачук. – Івано – Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2007. – Вип.ІІІ. – Т.1. – С.404-414
112. Лайко П.А., Ляшенко Ю.І. Фінанси АПК: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – К.: Д/я., 2000. – 225 с.
113. Леонтьев А.М. О сущности оборотных средств // Деньги и кредит. – 1985. – №5. – С.39-44.
114. Лисициан Н.С. Оборотные средства и их роль в процессе воспроизводства. // Деньги и кредит. – 1983. – №5. – С.31-36.
115. Лисициан Н.С. Оборотные средства в системе воспроизводственных процессов. – М.: Наука, 1986. – 287 с.
116. Литвин М.И. Как определять плановую потребность предприятия в оборотных средствах // Финансы. – 1996. – №10. – С.10-13.
117. Малік М.Й. До питання фінансового забезпечення підприємницької діяльності на селі // Проблеми фінансової підтримки малих і середніх підприємств на селі / За ред. Дем'яненка М.Я. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2004. – С. 11-7.
118. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
119. Малік М.Й., Малік Л.М. Кредитне забезпечення управління майном // Фінансування та кредитування аграрного сектора: проблеми та перспективи. – Мелітополь Таврійська ДАТА. – 2006. – С. 90-93.
120. Малік М.Й. Кредитне кооперування: проблеми та наслідки / Вісн. Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Економіка. – К., 2002. – Вип. 60-61. – С. 76-78.
121. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. (Предисл. Ф.Энгельса. Пер. И.И. Скворцова-Степанова).Т.2. – М.: Политиздат, 1974. – 648 с.
122. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинение. – 2-е изд. – Т. 12. – М.: Госпомиздат, 1958. – 880 с.
123. Марусяк М.Л. Функціональна роль матеріально – речових елементів оборотного капіталу у виробничому процесі // Актуальні проблеми розвитку регіону: Зб. наук. пр. / За ред. І.Г. Ткачук. – Івано – Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2007. – Вип.ІІІ. – Т.1. – С.426-430
124. Месель – Веселяк В.Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. // Економіка АПК. – 2005. – №6. – С. 17-26.
125. Методичні рекомендації по нормуванню оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК, розроблені у відповідності з

Типовим порядком визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей, затверджених Міністерством економіки України. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – С. 39.

126. Мироненко В.П., Москаленко А.М. Удосконалення економічного механізму кредитування сільськогосподарських товаровиробників // Облік і фінанси АПК. – 2006. – №3. – С.122-127.

127. Мороз А.М. Основи банківської справи. - К.: “Лібра”, 1994. –330с.

128. Мороз А.М. Факторинг у кредитно-розрахункових відносинах. // Економіка АПК. – 2001. - №2. – с.73-77.

129. Мусіяка Ю.Г.и др. Оборотные фонды колхозов (Б-ка сельского экономиста) / Ю. Г. Мусіяка, Р.А.Иванух, М.М. Пантелейчук. – К.: Урожай, 1980. – 132 с.

130. Навроцький Я. Ф. Місце кредиту в джерелах формування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. – 1998. – № 5. – С.42 - 45.

131. Народне господарство України у 1991 році: Стат. Щорічник / Міністерство статистики України. – К.: Техніка, 1992. – 468с.

132. Нужна О.А. Оптимізація структури основних і оборотних засобів як важливий чинник забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств // Економіка АПК. – 2005. – №7. – С. 94 - 99.

133. Оборотні фонди колгоспів / Ю.Г. Мусіяка та ін. – К., 1969. – 170с.

134. Организация и планирование кредита / Под ред. В.С. Геращенко, О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 342 с.

135. Осадець С.С., Полозенко Д.В. Финансы колхозов и совхозов. – К.: Урожай, 1971. – 182с.

136. Основи економічної теорії / За ред. С.В.Мочерного. – К.: Академія, 1998. – 464с.

137. Павлов В.С. Оборотные средства промышленности (формирование и использование). – М.:Финансы,1974. – 142 с.

138. Пан Л.В. Управління обіговими коштами підприємницьких структур // Фінанси України. – 2000. – №6. – С. 96-98.

139. Панич С.П. Формування власних оборотних коштів сільськогосподарськими підприємствами при переході до ринку. // Економіка АПК. – 1996. – №9. – С.40-43.

140. Панич С.П. Кредитування сільськогосподарських підприємств під оборотні засоби. // Економіка АПК. – 1996. – №10-11. – С.39-44.

141. Панич С.П. Структура оборотних засобів сільськогосподарських підприємств в умовах переходу до ринку // Економіка АПК. – 1997. – №2. – С.40-45.

142. Панкратьев В.Г. Хозяйственный расчет. Фонды предприятий, их кругооборот и оборот. – М.: Высшая школа, 1970. – 104с.

143. Пизенгольц М.З.Оборотные средства колхозов. – М.: Экономика, 1968. – 167 с.

144. Пинишко В.С. О сущности оборотных средств. – Киев – Одесса: Высшая школа. – 1982. – С. 80 – 86.

145. Пессель М.А. Финансово – кредитный механизм интенсификации

Список використаних джерел

общественного производства. – М.: Финансы, 1977. – 218 с.

146. Подъяблонская Л.М., Позняков К.К. Анализ оборотного капитала акционерных обществ открытого типа// Финансы. – 1998. – №3. – С.19.

147. Пилипів Н.І. Напрями вдосконалення внутрішньогосподарського контролю затрат// Актуальні проблеми розвитку регіону: Зб. наук. пр. / За ред. І.Г. Ткачук. – Івано – Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2007. – Вип.ІІІ. – Т.1. – С.262-268

148. Полозенко Д.В. Трансформація суспільних відносин і фінанси АПК // Фінанси України. – 1998. – №7. – С.10-23.

149. Полозенко Д.В. Фінансова стабільність АПК: сутність і шляхи її здійснення. // Фінанси України. – 2004 р. – № 3. – С. 55-62.

150. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Баланс"; затверджене наказом Мініфіну України від 31.03.99 № 87 і зареєстроване Міністром України від 21.06.99 за № 396/3689 // Бухгалтерський облік і аудит. –1999. –№6. –С.17-20.

151. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси", затверджений наказом Міністерства фінансів України №246 від 20.10.99 р. // Бухгалтерський облік і аудит. – 1999. – №11. — С. 8-11.

152. Положення Національного Банку України "Про кредитування", затверджено постановою Правління НБУ № 246 від 28 вересня 1995 р. <http://www.ac-rada.gov.ua>.

153. Порядок використання коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на фінансову підтримку підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів комерційних банків, затверджений Наказом Міністерства аграрної політики України, Міністерства фінансів України від 28 січня 2002 р. №25/58 // Офіційний вісник України. – 2002 р. – №6. – С.154-156.

154. Порядок використання коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу та заставних операцій з зерном через механізм здешевлення кредитів, затверджений Наказом Міністерства аграрної політики України, Міністерства фінансів України від 28 січня 2003 р. №17/75 // Офіційний вісник України. – 2003 р. – №5. – С. 196-200.

155. Порядок використання коштів, передбачених у Державному бюджеті України на 2004 рік на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2004 р. №184 // Офіційний вісник України. – 2004. – №7. – С. 31-34.

156. Порядок проведення дооцінки залишків товарно-матеріальних цінностей від 31 травня 1993 року №37-20/48/ Пархоменко В.М. Бухгалтерський облік в Україні. Нормативи. Коментарі. – К.: РВО "Поліграфкнига", 1994. – 352 с.

157. Про внесення зміни до Порядку використання у 2007 році коштів,

передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення короткострокових та середньострокових кредитів: Постанова Кабінету Міністрів від 14 березня 2007 р. № 446 // Офіційний вісник України. – 2007. – №14

158. Про внесення змін до статті 7 Закону України “Про банки і банківську діяльність” №532-V від 22.12 2006 р. // Відомості Верховної Ради. – 2007. – № 10

159. Про внесення змін до статті 57 Закону України “Про освіту” щодо надання пільгових кредитів педагогічним та науково – педагогічним працівникам №3461-IV від 22.02 2006 р. // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 26

160. Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2000 р. № 398 // Офіційний вісник України. – 2000. – №9. – С. 3-4.

161. Про затвердження Порядку використання коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу та заставних операцій з зерном через механізм здешевлення кредитів: Наказ Міністерства аграрної політики України, Міністерства фінансів України від 28 січня 2003 р. №17/75 // Офіційний вісник України. – 2003. – №5. – С. 195-196.

162. Про затвердження Порядку зарахування у 2004 році коштів, що надійдуть до державного бюджету у рахунок погашення заборгованості за кредитами, залученими державою або під державні гарантії і наданими для закупівлі сільськогосподарської техніки іноземного виробництва, переданої сільгосптоваровиробникам та іншим суб'єктам господарювання: Постанова Кабінету Міністрів від 24 березня 2004 р. № 362 // Офіційний вісник України. – 2004. – №12

163. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті України на 2004 рік на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2004 р. № 184 // Офіційний вісник України. – 2004. – №7. – С. 31.

164. Про Міжвідомчу координаційну раду з питань погашення кредиторської і дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання та державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів від 18 січня 2003 р. № 74// Офіційний вісник України. – 2003. – №44

165. Про Порядок використання коштів, передбачених у Державному бюджеті України на 2005 рік на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 січня 2005 р. №34 // Офіційний вісник України. – 2005. – №3 – С. 15.

166. Про часткову компенсацію ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам та іншим

Список використаних джерел

підприємствам агропромислового комплексу: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2001 р. № 59 // Офіційний вісник України. – 2001. – №5. – С. 41-42.

167. Пріг Г.І. Використання внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів у кредитуванні сільського господарства // Економіка АПК. – 2004. – №4. – С.73 – 78.

168. Радченко В.В., Лютий Ю.М. Федеральная финансовая система США и её воздействия на аграрный сектор // Економіка АПК. – 2001. – №5. – С.122-128.

169. Рижук С.М. Розвиток державного регулювання агропромислового виробництва в Україні в умовах ринкової економіки / Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К.: ІАЕ, 2002. – С. 24-28.

170. Ротштейн Л.А. Оборотные средства в промышленности. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 95 с.

171. Саблук П.Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. – Т. 3: Формування ринкової школи економістів-аграрників. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 486 с.

172. Саблук П.Т. Соціально-економічна модель постреформованого агропромислового виробництва в Україні (доповідь на 2 Всеукраїнських зборах вчених економістів-аграрників) // Економіка АПК. – 2000. - №2. – с.4-5.

173. Савлук М.І. Гроші та кредит. – К.: “Либідь”, 1992. – 128 с.

174. Савлук М.І. Факторинг в системі товарно-грошових відносин АПК України. // Фінанси України. – 2000 р. – № 9. – С. 50-54.

175. Севастьянов Р.М. Использование аналитических инструментов для оптимизации использования оборотных средств предприятия // Економіка, фінанси, право. – 2003. – №2. – С. 13-15.

176. Слав'юк Р.А. Кооперативні кредитні установи у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного бізнесу // Фінанси України. – 2000. – №2. – С.96-103.

177. Сомик А.В. Банківське кредитування сільськогосподарських товаровиробників: сучасний стан і проблеми розвитку // Економіка АПК. – 2005. – № 9. – С.52-56.

178. Сопко В.В. Методика визначення фінансового становища підприємств за даними балансу // Бухгалтерський облік і аудит. – 1995. – №12. – С.2-8.

179. Сопко В.В., Верхоглядова Н.І., Шило В.П., Ільїна С.Б. Організація і методика проведення аудиту: навчально-практичний посібник. – К.: ВД „Професіонал”, 2004 – 624 с.

180. Статистичний щорічник «Сільське господарство України за 1998 рік»/ Державний комітет статистики України. – К., 1999. – 235 с.

181. Стоянова Е.С., Быкова Е.В., Бланк И.А. Управление оборотным капиталом. – М.: Перспектива, 1998. – 448с.

182. Таранков В.И. Организация оборотных средств кооперативов и

госпредприятий ЧССР // Экономика с.-х. и перерабатывающих предприятий. – 1988. – № 1. – С.26-27.

183. Таранков В.М. Пути улучшения организации оборотных средств сельскохозяйственных предприятий //Деньги и кредит. – 1988. – №8. – С. 26-34.

184. Финансы сельського хозяйства: Учебник / М.З. Пизенгольц, С.Б. Вальтер, З.А. Круш, М.Л. Лишанский; Под ред. М.З. Пизенгольца. – М.: Финансы и статистика, 1992. – 397 с.

185. Финансирование и кредитование сельскохозяйственных предприятий / Кол. авт.; Под руков. проф. А.К. Шерменева. – М.: Финансы, 1975. – С. 296.

186. Финансово-кредитный словарь. – 2-е изд.: В 3-х т. Т.ІІ. – К-П/Гл. ред. В.Ф.Гарбузов. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 512с.

187. Финансовое управление фирмой / В.И. Терехин, С.В. Моисеев и др.; Под ред. В.И. Терехина. – М.:ОАО Издательство “Экономика”, 1998. – 350 с.

188. Финансово – экономический словарь / Под ред. М.Г.Назарова. – М.: АО «Финстатинформ», 1995. – 224 с.

189. Финансовый менеджмент. Теория и практика. / Под ред. Е.С.Стояновой. – М.: Перспектива, 2000. – 656 с.

190. Финансовый менеджмент: Учебник для вузов / Н.Ф.Самсонов, и др.; Под ред. проф. Н.Ф.Самсонова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999. - 495 с.

191. Фінанси підприємств: Навчальний посібник: Курс лекцій / За ред. д.е.н., проф. Г.Г. Кірейцева. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 268 с.

192. Финансы предприятий: Учебник / Н.В. Колчина, Г.Б. Поляк, Л.П. Павлова и др. Под ред. проф. Н.В. Колчиной. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 413 с.

193. Финансы. Уч. Пособие / Под ред. проф. А.М. Ковалевой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 384 с.

194. Финансы / В.М. Родионова, Ю.Я.Вавилов, Л.И.Гончаренко и др.; Под ред. В.М.Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 432 с.

195. Фінанси підприємств: Підручник (За ред. проф. А.М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 1998. – 368с.

196. Фінанси сільськогосподарських підприємств (посібник з питань фінансових відносин у ринкових умовах) / За ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕ, 2000. – 604 с.

197. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / В.М. Алексійчук, А.Г. Борщ, Н.П. Брязгун та ін.; М.Я. Дем'яненко (ред.). – К.: ІАЕ УААН., 2002. – 645 с.

198. Фінанси підприємств: Підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – 4 –те вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 571 с.

199. Фінансовий словник / Під ред. Загороднього А.Г. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 587 с.

200. Фінансово-кредитні відносини в АПК / За редакцією П.Т. Саблука та М.Я.Дем'яненка. – К.: ДОД ІАЕ УААН, 1996. – 284с.

201. Фінансування і кредитування сільськогосподарських підприємств // М.Я. Дем'яненко, П.А.Лайко, В.М.Жук та ін.; за ред. М.Я. Дем'яненко. – К.:

Список використаних джерел

Урожай, 1995. – 208 с.

202. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук, А.Г. Борщ та ін. // За редакцією Дем'яненка М.Я. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 645 с.

203. Фінансовий і ціновий механізм АПК в умовах переходу до ринку / П.Т. Саблук, М.Я. Дем'яненко, О.М. Шпичак та ін.; За ред. П.Т. Саблука, М.Я. Дем'яненка, О.М. Шпичака, Д.В. Полозенка. – К.: Урожай, 1993. – 352 с.

204. Хліпальська В. Вплив оцінки вартості запасів оборотного капіталу на фінансові результати підприємства // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – №6. – С. 30-37.

205. Хліпальська В. Значення оцінки вартості в обліку запасів товарно - матеріальних цінностей на підприємстві // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – №3. – С. 25-31.

206. Хорн В. Основы управления финансами: Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 799 с.

207. Чайковський Я. Сучасний стан та перспективи розвитку банківського кредитування // Банківська справа. – 2005. – №5. – С. 36 – 47.

208. Черевко Р.В., Герасим П.М. З зарубіжного досвіду кредитування сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. – 1997. – №4-5. – С. 93-94.

209. Чечета. А.П. Анализ финансового состояния предприятий // Бухгалтерский учет. – 1992. – №5. – С.9-14.

210. Чечета. А.П. Анализ финансового состояния предприятий // Бухгалтерский учет – 1995. – №2. – с.9-13.

211. Шило А.П. Управління оборотним капіталом підприємств // Фінанси України. – 2000. – №11. – С.152-155.

212. Шеремет А.Д., Сайфрулин Р.С. Финансы предприятий. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 343 с.

213. Янкевич В.С. Эффективнее использовать оборотные средства // Деньги и кредит. – 1979. – № 12. – С. 31 – 33.

214. Януль І.Є. Становлення системи трансфертів місцевого бюджету / Вісн. Київського нац. ун-ту ім.Т.Г. Шевченка. Економіка. – К., 2002 – Вип.60-61. – С. 99 – 101

215. Януль І.Є. Страхування як метод управління кредитним ризиком комерційного банку / Вісн. Київського нац. ун-ту ім.Т.Г. Шевченка. Економіка. – К., 2006 – Вип.81-82. – С. 58 – 60

216. Януль І.Є. Макроекономічні чинники грошово – кредитної політики України в сучасних умовах // Економіка і держава. – 2006. – № 1. – С. 9-12

217. Януль І.Є. Формування оборотних засобів та кредитні відносини КСП з банком: Автореф. дис канд.. екон. наук. –К.: ІАЕ УААН, 1994. – 19 с.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1 ОБОРОТНІ ЗАСОБИ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ.....	4
1.1. Економічна сутність оборотних засобів.....	4
1.2. Кругообіг оборотних засобів.....	17
1.3. Класифікація оборотних засобів сільськогосподарських підприємств.....	26
РОЗДІЛ 2 ФОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	36
2.1. Забезпеченість сільськогосподарських підприємств оборотними засобами.....	36
2.2. Джерела формування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств.....	56
2.3. Короткострокове кредитування сільськогосподарських підприємств та шляхи його вдосконалення.....	68
РОЗДІЛ 3 ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	78
3.1. Визначення ефективності використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств.....	78
3.2. Нормування оборотних засобів у сільськогосподарських підприємствах.....	91
3.3. Оперативний контроль за рухом оборотних засобів.....	106
ВИСНОВКИ.....	120
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	122

Наукове видання

Бечко Валентин Петрович

**ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ**

За загальною редакцією академіка УААН М. Я. Дем'яненка

Редактор
Технічний редактор
Комп'ютерна верстка